

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
Fakulta medzinárodných vzťahov

Zborník z vedeckej konferencie

**ZAHRANIČNÁ POLITIKA A DIPLOMACIA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
V KONTEXTE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE**

Konferencia sa uskutočnila v spolupráci s

v rámci projektu aplikovaného výskumu
„Politicko-právne, ekonomické a bezpečnostné aspekty fungovania
zastupiteľského úradu Slovenskej republiky“ (č. projektu - AV 4/0111/06).

5. 11. 2007
BRATISLAVA

Usporiadateľ konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Vedecký výbor konferencie:

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

prof. Ing. Ján Porvazník, CSc.

doc. PhDr. Ján Liďák, CSc.

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Organizačný výbor konferencie:

Predseda:

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Členovia:

Ing. Marek Csabay, PhD.

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

Mgr. Boris Mattoš

Ing. Michal Ščepán

Ing. Janka Zvončeková

Recenzenti zborníka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

doc. Milan Kurucz, CSc.

Zostavovateľ zborníka:

Mgr. Boris Mattoš

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM, Bratislava, 2007

Náklad:

100 ks

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-225-2467-4

O B S A H

Ú V O D

O potrebe výskumu diplomacie	5
---	----------

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

P R Í S P E V K Y

K niektorým aspektom dopadu vstupu do EÚ na zahraničnoobchodnú politiku SR.	18
---	-----------

prof. Ing. Peter Baláž, PhD. – Ing. Elena Trenčianska, CSc.

Reformy a výzvy Európskej susedskej politiky	29
---	-----------

Ing. Denisa Baráňová – Čiderová, PhD., M.A. – Ing. Viera Slováková

K reforme podpory exportu a zahraničnej ekonomickej služby SR	45
--	-----------

Ing. Marek Csabay, PhD.

Geopolitika Ruska a formovanie jeho zahraničnej politiky v ére Vladimíra Putina	55
--	-----------

doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD.

Kultúrna dimenzia diplomacie	62
---	-----------

doc. Milan Kurucz, CSc.

Svetové diplomatické školy – Diplomatische Akademie Wien	72
---	-----------

Mgr. Boris Mattoš

Slovenská diplomacia a jej dimenzie v 21. storočí	77
--	-----------

PhDr. Erik Pajtinka

Genderové aspekty diplomatickej služby	85
---	-----------

JUDr. Peter Rusiňák, PhD. - PhDr. Jarmila Rusiňáková

O zahraničnej politike štátu v podmienkach postmodernej spoločnosti	101
--	------------

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Formovanie slovenskej diplomacie a jej inštitucionálnych základov	117
--	------------

PhDr. Peter Weiss, CSc.

Lobing ako forma diplomacie v Európskom parlamente	137
---	------------

Ing. Richard Woltemar

Pomôže kurz akademického počúvania zefektívniť výučbu odborného jazyka na Ekonomickej univerzite v Bratislave?	149
---	------------

PhDr. Eleonóra Zsapková, PhD. – PhDr. Hana Pašková

VYSTÚPENIA

Vojenská diplomacia	156
<i>Ing. Jaroslav Baška</i>	
Foreign policy and diplomatic service management after integration into the EU – using the case of Portugal	162
<i>H.E. José Ernst Henzler Vieira Branco</i>	
Európska únia ako globálny hráč	171
<i>Mgr. Andrea Elscheková-Matisová</i>	
Pôsobnosť a postavenie Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky v procese riadenia zahraničnej politiky a diplomacie Slovenskej republiky	177
<i>Ing. Ján Foltín, CSc.</i>	
Firmy a štát – strategickí partneri v oblasti hospodárskej diplomacie?	182
<i>doc. Ing. Peter Mihók, CSc.</i>	
Aktívna diplomacia pre 21. storočie	187
<i>Ing. Marcel Peško</i>	
Hospodárska diplomacia – pohľad MH SR	197
<i>Ing. Peter Žiga</i>	
FOTOGALÉRIA	209
PROGRAM KONFERENCIE	213

O potrebe výskumu diplomacie

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Abstrakt

Článok je venovaný problematike diplomatickej služby. Autor sa snaží poukázať predovšetkým na vzťah medzi zahraničnou politikou štátu a diplomatickou službou ako nástroja na jej realizáciu.. Cieľom príspevku je poukázať najmä na zmeny, ktorými prechádza diplomatická služba, vrátane diplomatickej služby SR, v období globalizácie, s dôrazom na jej prístup, nových aktérov, metód, agendy a pod. Článok je zároveň príspevkom k projektu aplikovaného výskumu „Politicko-právne, ekonomické a bezpečnostné aspekty fungovania zastupiteľského úradu SR“, ktorý rieši výskumný tím na FMV EU v Bratislave.

Abstract

The article deals with a problem of the diplomatic service. The autor's aim is to point out the relations between the foreign policy of a state and the diplomatic service as the means of its implementation.. The aim of this article is to point out changes, especially those ones in diplomatic services, including Slovak diplomacy, during globalization. The emphasis is put on a paradigm, new participants, methods, agenda etc. The article is at the same time an contribution to a projekt of the applied research „Political, legal, economic and security aspects of a functionong the Slovak Embassy“, vvhich has been carried out by a team of reserchers in the Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava.

Úspešnosť zahraničnej politiky štátu závisí v podstatnej miere od metód, techník a prostriedkov použitých na dosiahnutie jej cieľov. Štáty prezentujú svoje ciele buď mierovými prostriedkami (diplomatickými rokovaniami, použitím práva, spoluprácou, vytváraním aliancií, hrozbou uvalenia sankcií a pod.) alebo použitím sily (vedením vojny, intervenciou, zbrojením a pod.), pričom žiadny z uvedených prostriedkov sa nerealizuje v čistej podobe. Osobitný význam má v tejto súvislosti

diplomacia ako „nástroj realizácie zahraničnej politiky, t.j. súbor orgánov pôsobiacich v diplomatickej službe a presadzujúcich zahraničnú politiku štátu voči iným štátom cestou rokovania a uzatvárania medzinárodných dohôd“¹. Diplomacia je teda aktivita, prostredníctvom ktorej sa realizuje zahraničná politika. Zahŕňa osoby, inštitúcie a opatrenia, prostredníctvom ktorých sa realizujú rozhodnutia v oblasti medzinárodných vzťahov, vrátane diplomatického zboru, zastupiteľských úradov (veľvyslanectiev), konzulátov a diplomatických misií všeobecne v cudzích krajinách a medzinárodných organizáciách.

Súčasná schéma zahraničnej reprezentácie štátu je výsledkom obdobia po westfálskom mieri, ktorý položil základ moderného systému európskych národných štátov vybavených zvrchovanosťou nad obyvateľstvom žijúcim na vymedzenom území. Začína sa v období kráľovského absolutizmu 17. storočia, prechádza cez dominantný „európsky koncert“ 19. storočia, Viedenský kongres z roku 1815. Tento systém legitimizoval zároveň vytvorenie diplomatickej siete zastupiteľstiev štátov akreditovaných pri iných štátoch (reprezentovaných hlavami štátov), pokračujúc v tradícii renesančných talianskych republík. Vytvorili a precizovali sa tak pravidlá tzv. klasickej (tradičnej) diplomacie založenej na zvrchovanej rovnosti štátov. V počiatkoch tohto obdobia bol veľvyslanec osobným reprezentantom zvrchovanej moci personifikovanej v osobe panovníka, ktorý veľvyslancov vysielal, koordinoval ich činnosť a ktorému veľvyslanci skladali účty. Sieť bilaterálnych diplomatických zastúpení však bola v tomto období značne redukovaná². Typickým znakom takejto diplomacie bol jej utajený charakter (palácové prostredie, diskretnosť, odtrhnutosť od verejnej mienky, absencia parlamentných diskusií o zahraničnej politike a diplomacii). Aj samotné medzinárodné zmluvy obsahovali častokrát tajné (neverejné) ustanovenia.

Pre veľvyslanca tohto obdobia bol typický najmä aristokratický pôvod, členstvo v relatívne homogénnej a elitnej skupine so zmyslom pre protokol, kozmopolitnú kultúru, uzavretosť a literárne sklony, ovládanie francúzskeho jazyka ako jazyka

¹ Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky. Praha: Nakladatelství Libri, 2004, s. 90.

² Napr. pred rokom 1914 sídlilo v Ríme okolo dvadsať veľvyslanectiev a vo Washingtone iba štrnásť. Najvyššia koncentrácia veľvyslancov bola najmä vo Viedni, Londýne, Paríži a Berlíne.

diplomatického právnické vzdelanie (dodnes silná tradícia). Priorita diplomatickej agendy bola orientovaná predovšetkým na pozorovanie a informovanie o politických udalostiach v krajine vyslania, osobitne v tých, ktoré ovplyvňovali bilaterálne vzťahy. (obchodné záležitosti boli v úzadí a patrili skôr do agendy konzulov).

Súčasná diplomacia je konfrontovaná s novými fenoménmi doby tak z hľadiska úloh a zamerania, ako aj subjektov, priestoru, agendy a metód intervencie. Ona i zahraničná politika sú konfrontované najmä s akcelerujúcim vývojom medzinárodného pohybu osôb, tovarov, služieb, kapitálu a najmä informácií, teda s javom, ktorý sme zvykli nazývať kľúčovým slovom modernej doby – **globalizácia**. Jej dôsledkom je o.i. skutočnosť, že medzinárodné vzťahy prestali byť priestorom iba pre vzťahy medzištátne. Štáty prestali byť jedinými subjektami medzinárodných vzťahov a vlády stratili tradičný monopol pre výkon zahraničnej politiky. Prebiehajú paralelné procesy na nadnárodnej úrovni v rôznych oblastiach. Medzinárodná scéna už nie je považovaná za ústrednú scénu fatálnych ozbrojených stretov medzi suverénnymi štátmi, ale stáva sa predovšetkým priestorom pre ich spoluprácu. Dôležitejším poľom pôsobnosti sa pre zahraničnú politiku národných štátov stávajú **medzinárodné organizácie**, počnúc multifunkčnou OSN, cez gigantické bezpečnostné, obchodné a finančné kolosy (WTO, MMF, SB, EÚ, Mercosul, NATO, ASEAN a pod.) až po neformálne štruktúry rozhodujúce o kolektívnej budúcnosti (G8, Fórum v Davose či Porto Alegre). Objavujú sa **nové neštátne subjekty zahraničnej politiky** – multinárodné spoločnosti, mediálne skupiny, religiózne spoločenstvá, občianske hnutia, zamestnávateľské organizácie, odborové aliancie, humanitárne spolky, finančné skupiny, investičné skupiny, penzijné spoločnosti, advokátske spoločnosti (podieľajúce sa na vypracúvaní medzinárodných zmlúv vrátane obchodných zmlúv čím podporujú záujmy prekračujúce hranice), mimovládne organizácie (spojené s akademickým potenciálom a v spolupráci s nadáciami majúce značný vplyv pri vypracúvaní konceptu zahraničnej politiky), lobistické skupiny (inorganické skupiny, ktoré nie sú formálne inštitucionalizované, napr. židovská lobby v USA, lobby naftových spoločností, lobby exilových Kubáncov v Miami a pod.), súkromné lobistické skupiny pôsobiace na základe zákazky a pevne určenej odmeny. Zreteľná je

aktivita **občianskej diplomacie** prejavujúca sa o.i. v organizovaní masových protestov počas rokovaní samitov zástupcov najvplyvnejších krajín sveta (G8, MMF, SB), proti invázii a vojne v rôznych častiach sveta (naposledy napr. v Iraku).

Tradičná diplomacia pôsobila v homogénnom priestore – na území národných štátov, ktoré tvorili rámec bilaterálnych vzťahov. Súčasná diplomacia musí počítať aj s pôsobením na územiach, ktoré je možné nazvať najvýstižnejšie pojmom **región** s väčšou či menšou autonómiou k centrálnej moci. Ide napr. o regióny založené na národnostnom (etnickom) princípe (napr. autonómne regióny v Španielsku – Baskitsko, Katalánsko, Galícia; Kosovo v Srbsku - ktoré majú svoje vlastné kanály a iniciatívy v zahraničných kontaktoch); regióny ako územné jednotky z hľadiska cieľov európskej regionálnej politiky; regionálne zoskupenia štátov vystupujúcich na medzinárodnej úrovni ako objekty a subjekty diplomatického kontaktu (napr. Európska únia, OECD, Vyšegrádska skupina); mestá resp. veľké mestské aglomerácie, ktoré si vytvárajú vlastné siete pre spoluprácu a ktoré sú nielen objektom riešenia zahraničnopolitických vzťahov (napr. Hong Kong, v minulosti Berlín, Macao a pod.).

V tomto prostredí sa častokrát stáva predmetom diskusií odbornej i politickej verejnosti opodstatnenosť ďalšieho fungovania diplomatickej služby, v niektorých prípadoch až jej úplného zatracovania. Hamilton a Langhorne v tejto súvislosti napr. uvádzajú príklad Zbygniewa Brzezinského, ktorý bol zástancom rázneho zníženia počtu zatusiteľských úradov, resp. ich úplného uzatvorenia. Brzezinsky sa napr. vyslovil za to, aby sa americká ambasáda v Londýne pretransformovala na internát pre amerických študentov, navštevujúcich Londýn. Navrhol ponechať na vzájomných veľvyslanectvách USA a Veľkej Británie iba konzulárne úseky s tým, že ostatné ich funkcie sa budú realizovať na politickej úrovni, ponechávajúc informácie o krajinách na prostriedky masovej ineformácie.³

Navzdory tomuto zahranično-politickému folklóru ani prax veľmocí, ani novovznikajúcich štátov nepotvrduje umieráčik diplomatickej služby, skôr naopak.

³ Hamilton, K., Langhorne, R.: The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration. London-New York 1995, s. 231.

A aj keď sa v európskom priestore stretávame s otázkou ďalšieho fungovania diplomatickej služby (predovšetkým v súvislosti so zmenami obsiahnutými v Reformnej zmluve predpokladajúcej vznik európskej diplomatickej služby), je potrebné jej posúdenie orientovať skôr do výskumu postavenia diplomatickej služby v nových podmienkach, než do zdôvodňovania jej nepotrebnosti. Je možné v tejto súvislosti súhlasiť s názorom amerického diplomata A. Watsona, podľa ktorého „hlavná úloha súčasnej diplomacie nie je ani tak v ustanovení toho alebo onoho nového systému, ako skôr v umení vysporiadať sa so zmenami vo svete a podporiť tento systém počas diplomatických diskusií a rozhovorov a taktiež vo vypracovaní niektorých nových medzinárodných pravidiel, normatívov a regulátorov nového medzinárodného systému“.⁴

Výskum v oblasti diplomacie a diplomatickej služby je v oblasti spoločenských vied skôr sporadický, realizovaný ako appendix výskumu zahraničnej politiky štátu vo všetkých jej prejavoch (t.j. ako fenomén, zahranično-politický proces či zahraničná politika konkrétneho štátu). V slovenskom prostredí sa koncentruje na veľmi úzky okruh výskumníkov (ide najmä o práce prof. Tótha, Dr. Králik), pričom väčšina prác má spomienkový či populárno-vedecký charakter približujúci históriu diplomacie a diplomatický protokol. Veľmi málo publikácií sa v tejto oblasti venuje detailnejšiemu výskumu formám a metódam diplomatickej služby a najmä nástrojom na jej realizáciu. S výnimkou ekonomickej, sú ostatné dimenzie diplomacie v podstate nepreskúvané.

Súčasťou a skromným príspevkom diskusie o možnostiach ďalšieho vývoja slovenskej diplomacie je aj projekt aplikovaného výskumu „Politicko-právne, ekonomické a bezpečnostné aspekty fungovania zastupiteľského úradu SR“ (č. projektu - AV 4/0111/06), ktorý navrhla FMV EU v Bratislave ako riešiteľské pracovisko. Projekt je finančne podporený dotáciou z MŠ SR na obdobie rokov 2006-2008. Hlavným cieľom projektu je preskúmať, do akej miery sa menia úlohy a funkcie zastupiteľského úradu ku krajinám, ktoré sa stali aliančnými partnermi SR

⁴ Watson, A.: Diplomacy. The Dialog between States. London 1982, s. 223.

a v tejto súvislosti, na základe dostupných informácií, získaných skúseností a s použitím všeobecných teoretických metód (analýzy, syntézy, dedukcie, komparácie a empirie) navrhnuť model fungovania zastupiteľského úradu reflektujúci zmeny v zahraničnopolitickom správaní SR. Výskumný záujem sa sústreďuje na implikáciu zmeny v postavení štátu v medzinárodných vzťahoch ako dôsledku korekcie svojich zahraničnopolitických priorít. V rámci skúmania vymedzenej problematiky sa riešia otázky, ktoré majú praktický význam a dopad na fungovanie slovenskej zahraničnej služby. Vychádza sa pritom z predpokladu, že „nová diplomacia“ sa so svojimi vlastnými javmi a postupmi musí odraziť v organizácii a spôsobe práce zastupiteľského úradu. V tejto súvislosti záverečná štúdia navrhne príslušné odporúčania.

V popredí výskumného záujmu je reakcia (z kvalitatívneho a časového hľadiska) inštitúcií zabezpečujúcich realizáciu zahraničnej politiky štátu na jeho nové postavenie v medzinárodných vzťahoch. Výskum rezultujúci do spracovania štúdie pomôže usporiadaniu pohľadov na efektívny model fungovania zastupiteľského úradu pri realizácii bilaterálnych vzťahov SR. Aktuálnosť výskumu a vhodnosť posúdenia danej problematiky prevažne na úrovni akademickej a nezávislej inštitúcie (čoho výsledkom je aj dnešná konferencia) podporuje napr. nekoordinovaná diskusia na úrovni rezortov zahraničných vecí a hospodárstva o spôsobe riadenia hospodárskej diplomacie so skôr negatívnym dôsledkom na profiláciu a intenzifikáciu hospodárskych vzťahov SR, prílevu zahraničných investícií a pod.

Na základe štúdia domácich i zahraničných teoretických zdrojov a relevantných dokumentov, klasifikácie názorov a prístupov, návštev na vytypovaných zastupiteľských úradoch (ZÚ) SR fungujúcich v rozdielnych teritoriálno-bezpečnostných podmienkach a zahraničných vedecko-výskumných a akademických pracoviskách zaoberajúcich sa otázkami medzinárodných vzťahov, zahraničnej politiky a diplomacie, rozhovorov s expertmi pôsobiacimi v zahraničnej službe a v neposlednom rade na základe vlastné poznatkov a skúsenosti riešiteľov získaných počas výkonu zahraničnej služby sa budú precizovať metodické postupy uplatňované pri analýze skúmanej problematiky, navrhovať možné riešenia. Projekt predpokladá

pripraviť finálny návrh štúdie možného modelu fungovania zastupiteľského úradu. Po zapracovaní pripomienok bude štúdia odovzdaná inštitúciám realizujúcim zahraničnú politiku SR. Riešitelia vypracujú príspevky do vedeckej a odbornej tlače k otázkam súvisiacim so skúmanou problematikou. Súčasťou štúdie by mohli byť aj návrhy na úpravu resp. vytvorenie noriem a smerníc dotýkajúcich sa ich fungovania a riadenia v skúmaných oblastiach.

Z hľadiska vecnej štruktúry, obsahového zamerania, teoretických a metodických postupov riešiteľský kolektív vymedzil nasledujúce okruhy výskumu:

1. Vplyv integrácie SR do EÚ a NATO na bilaterálnu spoluprácu (pôsobnosť a postavenie inštitúcií štátu pri zabezpečovaní zahraničnej politiky krajiny; implikácia zmeny v postavení štátu v medzinárodných vzťahoch v období nasledujúcom po zmluvnom zakotvení aliančných zväzkov a jej odraz vo vývoji bilaterálnych vzťahov; význam diplomatickej služby pri realizácii zahraničnej politiky SR; vzťah vnútornej a zahraničnej politiky v činnosti diplomatickej služby; vzťah tzv. Diplomatickej služby EÚ zakotvenej v návrhu Ústavnej zmluvy pre Európu).
2. Úlohy, ktoré plní v tejto situácii zastupiteľský úrad v komunikácii medzi vládami (témy v bilaterálnych vzťahoch vyžadujúce dialóg a koordináciu v rámci integračných zoskupení; implikácia integračných zmien na organizáciu práce ZÚ SR; hlavné úlohy zastupiteľského úradu z hľadiska teritoriálnych záujmov a podmienok; vzťahy medzi ústavnými inštitúciami prijímajúcej krajiny a zastupiteľským úradom SR; verejná diplomacia)
3. Model riadenia zastupiteľského úradu a jeho organizačná štruktúra (úloha a postavenie veľvyslanca pri zabezpečovaní bilaterálnych vzťahov a jeho postavenie predstaveného v rámci štátnej služby a manažéra pri zabezpečovaní koordinácie jednotlivých oblastí diplomatickej služby, rozloženie siete ZÚ SR; váha jednotlivých dimenzií diplomacie a štatút a úloha odborníkov z oblastí mimo MZV s osobitným dôrazom na hospodársku diplomaciu; kompetenčné vymedzenie riadenia jednotlivých dimenzií diplomacie z ústredia i v rámci

samotného ZÚ; vzťahy medzi ústredím (MZV) a zastupiteľským úradom; vzťahy medzi ústavnými inštitúciami SR a ZÚ SR; vzťahy medzi relevantnými inštitúciami a ZÚ SR; personálny rozmer diplomacie – spôsob výberu a prípravy a hodnotenia odborníkov; personálne a finančné zabezpečenie chodu zastupiteľského úradu, príprava zamestnancov a kritéria pre ich vysielanie na zastupiteľský úrad; zabezpečenie ochrany života zamestnancov zastupiteľského úradu, majetku a dôverných informácií; úloha generálnych konzulátov a konzulátov SR; úloha honorárnych konzulátov SR; vnútorný informačný systém; diplomatický protokol a jeho osobitosti; práca ZÚ s médiami; hospodárenie ZÚ).

Plnohodnotné členstvo SR v rozhodujúcich celosvetových i regionálnych zoskupeniach a plnenie záväzkov z neho vyplývajúcich modifikuje niektoré funkcie klasickej diplomacie. Aj realizácia priorít zahraničnej politiky SR sa presúva na multilaterálnu úroveň. Je oprávnené domnievať sa, že nové priority zahraničnej politiky SR a iné postavenie krajiny v systéme medzinárodných vzťahov spôsobia, že niektoré funkcie klasickej diplomacie už nebudú požadované. Posilnenie multilaterálnej diplomacie v politickej a bezpečnostnej oblasti modifikuje činnosť zastupiteľského úradu, veľvyslanca i ostatných zamestnancov, mení potreby koordinácie a riadenia jednotlivých oblastí diplomatickej služby s posilnením jej hospodárskej, ľudsko-právnej, kultúrnej a reprezentačnej dimenzie. Predpokladá iný pohľad na personálne, ekonomické a bezpečnostné vybavenie zastupiteľských úradov. Ide o nevyhnutný proces, ktorým prechádza v zásade zahraničná služba všetkých štátov usilujúcich sa o posilňovanie integračných zväzkov ale aj o stabilizáciu bilaterálnych vzťahov k novým partnerom pri vymedzení ich novej kvality a zamerania. Význam bilaterálnej diplomacie sa však nezastavil. Mení sa aj pozícia veľvyslanca a štýl diplomatickej práce. Veľvyslanec reprezentujúci štátnu zvrchovanosť stráca zastupiteľskú exkluzivitu v zahraničí. Objavujú sa noví aktéri a nové formy zastúpenia. Medzinárodné vzťahy nie sú už len vzťahmi medzi štátmi ale aj spoločnosťami. Diplomatická agenda sa mení a rozširuje okrem bilaterálnych

otázok aj o rôzne globálne otázky. Diplomacia je konfrontovaná s verejnou mienkou a demokratickými inštitúciami. Krajiny Európskej únie sú navyše konfrontované s novým fenoménom, ktorým je spoločná zahraničná a bezpečnostná politika.

Následne sa aj slovenská diplomacia venuje menej riadeniu konfliktov a vyjednávaniu a stáva sa čoraz viac nástrojom korporativistického dialógu. V pozadí stojí naliehavosť globalizácie, t.j. poznanie, že riešenie mnohých politických otázok už stratilo národnú úroveň riešenia. Ide o globálne otázky ľudstva v celom svojom súhrne vrátane udržania ekosystému zeme.

Útlm bilaterálnej diplomacie je dôsledkom straty monopolu bilaterálnych vzťahov. Menia sa štruktúry zahraničného zastúpenia štátov i vyjednávacie tímy. Na rozdiel od minulosti už dnes nevyjednávajú len sami ministri zahraničných vecí, ale pomáhajú im ostatní ministri a parlamentné skupiny. Ministerstvá zahraničných vecí prestávajú byť jedinými koordinátormi zahraničnej reprezentácie štátu. Pridávajú sa najmä ministerstvá obrany, financií, hospodárstva, vnútra a kultúry. Rastie význam parlamentnej diplomacie.

Tradičnú tému klasickej diplomacie – tému bezpečnosti (okrem územnej bezpečnosti garantovanej vojenskými prostriedkami) strieda širšia koncepcia humanitárnej bezpečnosti zahŕňajúcej bezpečnosť potravinovú, ekonomickú, enviromentálnu, boj proti terorizmu, pandémiam a pod. Súčasná agenda diplomacie sa nevenuje len geopolitickým otázkam ale aj geoeconomickým a geokultúrnym otázkam, ktoré presahujú úroveň bilaterálnych vzťahov a dokonca aj multilaterálnych s cieľom zahrnúť globálne problémy. Diplomacia sa v týchto podmienkach stáva iba jedným z intervenujúcich subjektov štátneho či neštátneho charakteru..

Globalizácia znamená aj zmenu v diplomatickej agende. Kým tradičná diplomacia sa venovala predovšetkým politickým a strategickým otázkam spočívajúcim najmä v ochrane národných záujmov a bezpečnosti, súčasná diplomacia prezentuje nové témy úmerne adjektívu používanému pri definícii (kvalifikácii) tej istej (jednej) diplomacie. Ide o jej dimenziu kultúrnu, hospodársku, enviromentálnu, humanitárnu, vojenskú, preventívnu, polivcajnú a pod. Objavili sa nové dimenzie

vzťahov medzi štátmi (rozvoj pohybu osôb a tovaru cez fyzické hranice štátov, kultúrne vplyvy, informácie, začiatok globalizačných trendov, aktivity nových etnických skupín, vznik nových surovinových teritórií, nové finančné problémy v súvislosti s kreovaním regionálnych hospodárskych zoskupení, vznik nových jadrových mocností, vznik nových regionálnych centier svetovej ekonomickej moci, potreba riešenia klimatických zmien na zemi; výkon tzv. soft power, rozširovanie jazyka a kultúry ako faktora politického vplyvu; vymedzenie geokultúry a kultúrnej politiky ako nástroja na prezentáciu národov, čo prebieha napr. v kultúrnom prostredí známom ako frankofónia, anglofónia, lusofónia, iberoamerické prostredie; pomoc procesu internacionalizácie národnej ekonomiky s využitím všetkých dostupných prostriedkov klasickej diplomacie a jej účasťou na koncipovaní stratégie hospodárskej politiky; humanitárna diplomacia (odpoveď krajín na veľké humanitárne krízy, ovplyvňujúce život početných skupín obyvateľstva a v mnohých prípadoch aj ich prežitie z dôvodov prírodných katastrof či ozbrojených konfliktov; snaha o predchádzanie vojnovým konfliktom a použitiu sily a zachovanie mieru; schopnosť predchádzať krízam, riešiť konflikty, kontrolovať zbrojenie, dodržiavať medzinárodné právo zo strany ozbrojených zložiek).

Postavenie diplomacie sa mení aj v dôsledku výrazného používania informačných a dopravných technológií. Diplomati sú, na rozdiel od minulosti, čoraz menej izolovaní od svojich krajín a ministerstiev zahraničných vecí. Veľvyslanec a zastupiteľský úrad prestali byť výnimočným informačným zdrojom pre ústredie. Konkurenciu najmä z pohľadu rýchlosti poskytovanej informácie predstavujú najmä elektronické médiá. Dôverné správy diplomatickej služby predstavujú síce hodnotný ale veľmi obmedzený zdroj informácií v univerzálnom mediálnom prostredí. Z tohto vyplýva nevyhnutnosť venovať pozornosť politickej komunikácii diplomatov a praxi otvorenosti a transparentnosti v diplomatickej činnosti. Význam nadobúda tímová práca ako prostriedok prekonania uzavretého modelu prijímania riešení v zahraničnej politike a prekonávania hierarchickej rigidnej postupnosti, ktorý ešte stále dominuje v byrokratických aparátoch. Očakáva sa preto od diplomata schopnosť dlhodobého myslenia a plánovania a geopolitickej analýzy, následne flexibilita vo vymedzení

metód práce a väčšie poznanie (ponorenie sa) krajiny pôsobenia, zlepšenie jeho kapacít pre dialóg a spoluprácu s rôznymi štátnymi inštitúciami na všetkých úrovniach a mnohpočetnými aktérmi občianskej spoločnosti.

Komplexnosť prístupu zo strany diplomata vyžaduje iný prístup k politike z dlhodobého hľadiska. V prípade európskych krajín sa diplomacia orientuje predovšetkým v dvoch smeroch – európska diplomacia reprezentovaná na úrovni spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky ako dimenzia supranacionálnej diplomacie a úloha diplomata ako promotora internacionalizácie ekonomiky v rámci ekonomickej (hospodárskej) diplomacie.

Potreba prispôbiť sa súčasným trendom sa týka aj slovenskej diplomatickej služby, nachádzajúcej sa vo výnimočnom postavení ako jednej z najmladších na svete, postavenej na tradícii „federálnej diplomacie“ a rovnako málo imunnej zostať v zajatí nepopierateľného vlastného úspechu ostatných 8 rokov. Aj slovenská zahraničná služba, rovnako ako aj slovenská zahraničná politika, splnili svoje poslanie v prvotnom období existencie samostatného štátu. Koncept novej stratégie je pritom navyše umocnený potrebou flexibilnej reakcie na procesy, ktoré sme charakterizovali ako globalizačné.

Zoznam použitej literatúry

1. Barston, P., R.: Modern Diplomacy. Tretie vydanie. Pearson Education Limited 2006. ISBN 13: 978-1-4058-12-1-6.
2. Berridge, R., G.: Diplomacy. Theory and Practice. Tretie vydanie. Palgrave 2005. ISBN 13: 978-1-4039-9310-6.
3. Csabay, M.: Dôsledky členstva v Európskej únii pre slovenskú hospodársku diplomáciu. In: Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov. Bratislava 1.6.2005. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2005, s. 23.
4. Hamilton, K., Langhorne, R.: The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration. London-New York 1995.

5. Hurná, L.:Európska diplomatická služba. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Hospodárska diplomacia v 21. storočí“ poriadaná pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Ľudovíta Tótha, CSc., Bratislava, 26.10.2005. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2005, ISBN 80-225-2087-X, s.77-82.
6. Kosolapov, N.: Vnešnja politika i vnešnepolitičeskij proces subjektov meždunarodnych otnošenij. In: Mirovaja ekonomika i meždunarodnye otnošenija, 1999, č.3, s. 64-73.
7. Králik, J.: Letokruhy diplomacie.Bratislava: IURA EDITION, 2003. ISBN 80-89047-51-3.
8. Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Ekopress 2001.
9. Lid'ák, J.: Medzinárodné vzťahy. Medzinárodná politika. SOFA 2000.
10. Mattoš, B.: Je Slovensko malý štát? O výskume malých štátov. In: Almanach 2003. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2004, s.115 – 119.
11. Mota, L.: Da diplomacia clássica a nova diplomacia. In JANUS 2006 anuário de relações exteriores. Público e Universidade Autónoma de Lisboa. Lisboa, Dezembro 2005, str.134-135.
12. Oxforský slovník světové politiky. Praha: Ottovo nakladatelství s.r.o. 2000
13. Petit, P.: La diplomatie du 21 siècle. In Point de vue, 2001, č.1 (prevzaté z www.unige.ch).
14. Popov, V., I.: Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika. Diplomatiya – nauka i iskustvo. Druhé, doplnené vzdanie. Moskva: Meždunarodnye otnošenija - JURAJT 2006.ISBN 5-7133-1158-9.
15. Riordan, S.: La nueva diplomacia. In Foreign Policy – Edición Española, 2005, č.7, str.22-31
16. Tóth, Ľ.: Hospodárska diplomacia v štruktúre riadenia zahranično-ekonomických vzťahov SR. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2001.Ekonomická a politická integrácia v Európe. Bratislava 4.-5. decembra 2001. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2002, s. 259-262.

17. Tóth, Ľ.: K niektorým otázkam postavenia hospodárskej diplomacie v systéme klasickej diplomacie v štátoch V 4. In: Zborník z medzinárodnej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2000. Krajiny V 4 pred vstupom do Európskej únie. Bratislava 4.-5.12.2000. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2000.
18. Rusiňák, P.: Členstvo malého štátu v EÚ a jeho zahraničná politika. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2005. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky“, Mojmírovce 1.-2. december 2005. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2006, ISBN 80-225-2238-4, s. 83.
19. Rusiňák, P.: Klasická verus hospodárska diplomacia? In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Hospodárska diplomacia v 21. storočí“ poriadaná pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Ľudovíta Tótha, CSc., Bratislava, 26.10.2005. Bratislava: Ekonóm 2005, ISBN 80-225-2087-X, s. 124-130.
20. Škvrnda, F.: Medzinárodné vzťahy vo svetle sociologického skúmania. In: Almanach FMV 2003. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2003, s.187-195.
21. Watson, A.: Diplomacy. The Dialog between States. London 1982.
22. Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky. Praha: Nakladatelství Libri 2004.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

e-mail: rusinak@euba.sk

K niektorým aspektom dopadu vstupu do EÚ na zahraničnoobchodnú politiku Slovenskej republiky¹

prof. Ing. Peter Baláž, PhD. – Ing. Elena Trenčianska, CSc.

Abstrakt

Príspevok sa venuje analýze niektorých aspektov dopadu vstupu SR do EÚ na jej zahranično obchodnú politiku. Poukazuje na ťažiskové zmeny v súvislosti s cieľovou snahou zvýšiť konkurencieschopnosť domácej ekonomiky, tak na úrovni štátu, ako aj firiem a podnikov. Autor zvyrazňuje najmä cenovú a necenovú konkurencieschopnosť, pričom ich dáva do súvislosti aj s perspektívnym zámerom SR stať sa tzv. poznatkovou ekonomikou. Tá by v konečnom dôsledku ovplyvnila aj budúcu štruktúru slovenskej ekonomiky ako takej a umožnila, aby sa zahranično obchodná politika SR začala uberať dlhodobu perspektívnym smerom

Vstup do európskej integračnej komunity bol prirodzeným výsledkom procesu postupnej konvergenie rozvojových zámerov transformujúcich sa stredoeurópskych krajín, vrátane SR a dlhodobej strategickej doktríny EÚ nasmerovanej na ďalšie rozširovanie jej politického i ekonomického vplyvu. Ako prirodzená reakcia na vývoj globalizačných a integračných procesov v ostatných súčiastiach svetového hospodárstva súvisel taktiež s dlhodobým presadzovaním sa hlavného integračného prúdu na európskom kontinente. Skutočnosť, že EÚ mala a aj v súčasnosti má k dispozícii síce obmedzený, ale predsa len dostatočne „zaujímavý“ ekonomický priestor pre obnovenie svojej medzinárodnej konkurencieschopnosti, 1.5.2004 rozšírený vstupom nových „abonentov“ a ukončený v roku 2007 prijatím Rumunska a Bulharska, sa stala aj jedným z rozhodujúcich strategických elementov vlastného hospodárskeho napredovania únie ako celku. Proces rozšírenia tejto komunity o ďalších dvanásť krajín zásadným spôsobom vyriešil dilemu, či najprv európsku integráciu kvalitatívne prehĺbovať a až následne ju rozširovať alebo zvoliť opačné

¹Tento príspevok je súčasťou výskumného zámeru VEGA č. 141 (MŠ SR 1/2640/05) realizovaného na Katedre medzinárodného obchodu OF EU.

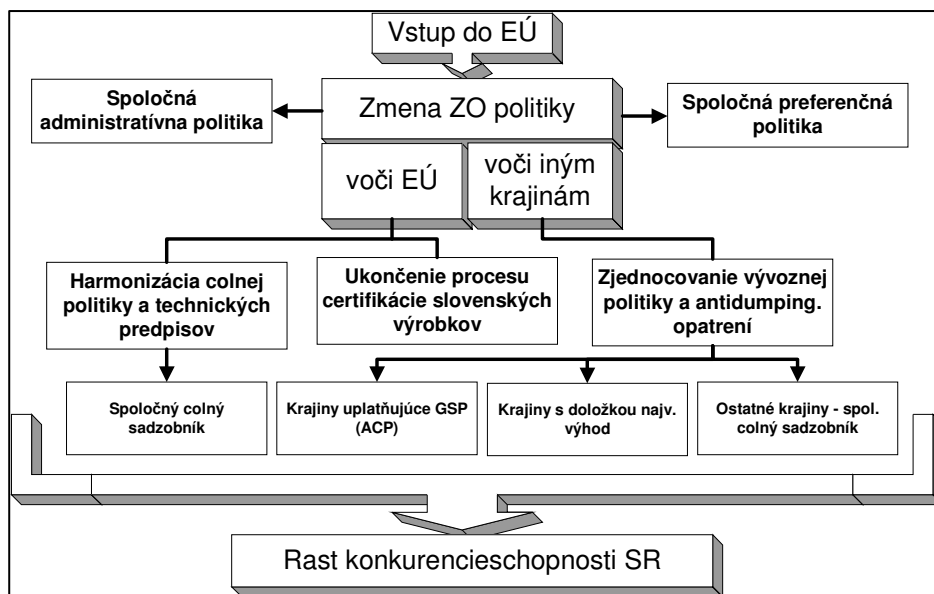
poradie strategických krokov. EÚ sa rozhodla pre paralelné riešenie a aplikáciu oboch procesov naraz.

Analýza doterajších dopadov vstupu ekonomiky do európskych integračných štruktúr potvrdzuje že na doterajšiu zahranično-obchodnú politiku má zásadný vplyv najmä vnútorná ekonomická štruktúra SR a jej reálne rozvojové možnosti na strane jednej a na strane druhej nevyhnutnosť plného rešpektovania spoločnej obchodnej politiky EÚ. Jej základné ciele vo všeobecnosti dlhodobo stanovuje článok 131 Zmluvy ES, a to :

- a) povinnosť každej členskej krajiny prispievať k harmonickému rozvoju svetového obchodu postupným odstraňovaním prekážok a k zníženiu colných prekážok
- b) ochraňovať záujmy EÚ vo vzťahoch s obchodnými partnermi stojacimi aj mimo spoločenstva.

Významnú skupinu faktorov ovplyvňujúcich samotný zahranično-obchodný substrát, ktorým sa slovenská ekonomika včleňuje do výmenných obchodných relácií je samotná štruktúra exportno-importných fondov týchto krajín a krajín EU, ktorá v sebe generuje jednak historické východiská (dané využívaním vlastných komparatívnych výhod), jednak potenciálne možnosti, ktoré pre realizáciu vyrobenej a vyvezenej produkcie poskytujú medzinárodné trhy. Tak SR ako aj EÚ využívajú k presadzovaniu svojej zahranično-obchodnej politiky súbor nástrojov, ktorý je v zásade obdobný a postupne k sebe ďalej konverguje. V prípade EÚ však sa opiera predovšetkým o reguláciu prostredníctvom spoločnej colnej tarify (TARIC), všeobecný systém preferencií (GSP) a dovozno-vývozné smernice a SR v rámci prechodného obdobia svojej aproximácie tieto prvky do svojej zahraničnoobchodnej politiky preberá.

Graf 2: Diagram zmien zahranično-obchodnej politiky SR po vstupe do EÚ

Prameň: Baláž, P. a kol.: Medzinárodné podnikanie. Bratislava: Sprint 2005, s. 205.

Vážnejším, zatiaľ viac menej otvoreným problémom ostáva nevyhnutnosť aplikácie a rešpektovania a koordinácia spoločnej zahranično-obchodnej politiky EÚ voči tretím krajinám. Pre SR, pre ktorú viaceré trhy stojace mimo EÚ boli historicky, ekonomicky i politicky dôležité je nútené rešpektovať to, že koordinovaná politika EÚ v tejto oblasti má vybudované voči väčšej časti z nich nadštandardné obchodné vzťahy (determinované aj svojimi politickými prioritami), na strane druhej považujeme za dôležité aj niektoré ďalšie krajiny, ktoré únia za takéto z rôznych dôvodov nepovažuje

Z uvedených, ale ešte aj ďalších dôvodov musí SR prioritne rešpektovať všetky princípy jednotnej integračnej politiky únie, čo v konečnom prípade môže znamenať do určitej miery komplikovať obchodné vzťahy s týmito krajinami a teda zasahovať aj do individuálnych strategických rozvojových zámerov a úvah. Doteraz sa to týka krajín bývalého ZSSR (SNŠ), kde doteraz existuje vysoká miera interdependencie v oblasti dodávok surovín, ale najmä energonosičov. Navyše v tejto oblasti SR vytváralo dlhodobo veľmi vysoký schodok v bilaterálnej obchodnej bilancii, čo najmä z dôvodu neexistencie stratégie jej vlastnej energetickej bezpečnosti i absencie alternatívnych zdrojov dodávok sa premieta do značných ekonomických diskrepancií

a hospodárskych rizík. Na strane druhej pokiaľ slovenská ekonomika úspešne „prežije“ nábehové obdobie t.j. cca do roku 2010, mali by byť pripravené úspešne vzdorovať novej energetickej kríze ďalším zrýchlením vnútorných štrukturálnych zmien, využívaním alternatívnych zdrojov energie, alebo dodávok z iných regiónov, pri plnom rešpektovaní platných európskych štandardov a koordinovanej hospodárskej politiky.

Z hľadiska dlhodobého horizontu t.j. od roku 2012-2015 by sa do oblasti spoločnej poľnohospodárskej politiky mali premietnuť aj výsledky zásadných vnútorných reštrukturalizačných zmien, ktoré budú v sebe reflektovať najmä nové konjunkturálne vývojové situácie vznikajúce na svetových tovarových trhoch, ale budú musieť efektívne reagovať aj na dôsledky procesu ďalšieho rozširovania únie, najmä o krajiny, ktoré disponujú silným zázemím v oblasti poľnohospodárskej produkcie (východo balkánske krajiny). Preto úspešnosť SR v tejto oblasti by mala byť chápaná ako vyústenie efektívneho pôsobenia tovarov domácej proveniencie na vlastnom trhu (s cieľom nebyť z neho vytlačení dovozom) a následne celkom prirodzene by sa vysoká konkurenčná odolnosť tejto produkcie mala prejavovať úspešným odbytom v zahraničí. Doteraz tieto relácie pôsobia opačne a majú do určitej miery retardačný vplyv na ekonomiku, ktorý sa prejavuje jeho neustále vyššou závislosťou na podporných finančných dotáciách a neustále klesajúcej prosperite jej inštitucionálnych nositeľov, čo do značnej miery zaťažuje celú ekonomiku týchto krajín. Zastabilizovanie takéhoto cieľového smerovania si bude vyžadovať prípravu novej stratégie pôsobenia inštitúcií štátu (governance) pri presadzovaní vlastnej zahranično-obchodnej politiky, ale aj jej úspešnej implantácie novej rozvojovej filozofie do spoločnej obchodnej politiky EÚ.

Analýzy taktiež potvrdzujú, že model ďalšieho rozvoja slovenskej ekonomiky sa musí prispôbovať jej úrovni v rozvinutých trhovách ekonomikách (ďalej len RTE) s cieľovou ambíciou ich aj v čo najkratšom období hospodársky dobehnúť. Tento proces bude musieť byť nielen systematický a permanentný, ale predovšetkým musí byť minimálne kontinuálnou súčasťou celkovej rozvojovej dlhodobej stratégie SR, pravdepodobne už „navždy“ emancipovane pôsobiacej v rýchlo sa

zjednocujúcom priestore Európskej hospodárskej oblasti (EEA). Hoci jej jadrom zostáva EÚ. Na ňu sú v podobe flexibilnej exogénnej integrácie čoraz intenzívnejšie v interdependenčnom prepojení naviazaní nielen partneri z EFTA-3, ale najmä Švajčiarsko, ktoré je najintenzívnejšie integrovanou krajinou s EÚ spomedzi všetkých nečlenov, stredomorská oblasť Maghrebu, Mašreku a Blízkeho východu, ale aj iní strategickí partneri – najmä Ruská federácia a ostatné krajiny SNŠ, rozvíjajúci partnerstvo opierajúce sa o dohodu o partnerstve a spolupráci s EÚ (v relácii s Ruskom účinná od roku 1997), Spoločný hospodársky priestor EÚ- Ruská federácia (SNŠ 2004) ai. Nový impulz – ponuku EÚ negociovať s Ruskou federáciou budúcu flexibilnú exogénnu integráciu na úrovni oblasti slobodného obchodu (2006) sa stáva perspektívnou výzvou tohto procesu. SR sa čoraz viac stáva taktiež aktívnym objektom i subjektom formovania zjednocujúceho sa európskeho hospodárskeho kontinentálneho komplexu.

Konkurencieschopnosť ako východiskový predpoklad úspešnosti SR v EÚ

V poslednom období pri príprave strategickej rozvojovej doktríny SR čoraz častejšie rezonuje imperatív konkurencieschopnosti, a to v zmysle potreby úspešne sa presadzovať na medzinárodných trhoch a tak zabezpečovať pre danú firmu, odvetvie či národnú ekonomiku rast a ďalší rozvoj. Pojem konkurencieschopnosť sa začína častejšie objavovať a používať v súvislosti s rozvojom súťaženia medzi štátmi, skupinami štátov hlavne od 70-tych rokov. Diskusie o konkurencieschopnosti (štátov) začínajú vtedy, keď sa krajiny obávajú, že stratia pozíciu v medzinárodnom podnikaní, ba často krát keď ju už stratili.² Po ropnej kríze v RTE panoval strach zo straty konkurencieschopnosti voči krajinám – spracovateľom ropy, v 80. rokoch rezonovala hlavne v Európe v zmysle jej straty voči USA, neskôr v USA voči Japonsku, atď. Teoretické vymedzenie pojmu konkurencieschopnosť prechádzalo, v súvislosti s rozvinutosťou a formami prevládajúcimi v medzinárodnom podnikaní, svojím vývojom od jeho skúmania vo vzťahu k medzinárodnému obchodu a obchodnej

² Aiginger, Karl: A Framework for Evaluation the Dynamic Competitiveness of Countries, EUNIP, Working Papers in European Industrial Policy, No. 3, November 1995.

politike, cez vzťah k priemyselnej politike až po oblasť inovácií, ktoré sa stávajú určujúce pri jej skúmaní hlavne v odvetviach high-tech. V súvislosti s rozsiahlymi transformačnými procesmi nadobúda osobitnú dôležitosť aj po vstupe ďalšej skupiny krajín do EÚ.

Vo všeobecnosti sa konkurencieschopnosť skúma na úrovni *mikrosféry* – firmy, ktorá je konkurencieschopná, ak vie vyrábať výrobky a služby vynikajúcej kvality, ktoré obstoja na medzinárodných trhoch a *makrosféry* – štátu, národnej ekonomiky. Takéto vymedzenie a definovanie konkurencieschopnosti je zložitejšie a nejednoznačnejšie. Názory ekonómov v prístupe ku konkurencieschopnosti na makro úrovni sa rôznia, od zaznávania tohto pojmu po jeho absolutizovanie. Niektorí teoretici tvrdia, že...úlohou štátu (governance) je vytvárať vysoký životný štandard pre ľudí, pričom nezávisí na pojme konkurencieschopnosť, ale na produktivite, s akou narába so zdrojmi. Iní ju spájajú so stavom alebo vývojom bežného účtu (alebo len obchodnej bilancie). Ak je jeho saldo aktívne, je ekonomika konkurencieschopná, ak je saldo obchodnej bilancie pasívne, znamená to, že zahraničie menej kupuje tuzemské výrobky, čo je prejavom straty konkurencieschopnosti celej ekonomiky. Tu je však potrebné brať do úvahy dva druhy konkurencieschopnosti: *cenovú* a *necenovú*, pričom cenová je určená hlavne vnútornými nákladmi výrobku a kurzom meny. Konkurencieschopnosť preto vzrastie, ak mena devaluje, alebo miera tuzemskej inflácie je menšia ako zahraničnej. Necenová konkurencieschopnosť sa opiera o ostatné faktory okrem ceny: kvalita, technické a úžitkové parametre, servis ai.

Odborníci, snažiaci sa o globálnejšie objasnenie pojmu konkurencieschopnosť, sa snažia skĺbiť význam tohto pojmu na úrovni mikro- a makrosféry v zmysle presadenia sa na zahraničných trhoch, no nie na úkor vlastnej spoločnosti. Všeobecne sa rozlišuje konkurencieschopnosť na strane ponuky a dopytu, pričom ide o konkurencieschopnosť meranú produktivitou a jej rastom (na strane ponuky) a konkurencieschopnosť medzinárodného obchodu (na strane dopytu – trhu), ktorá sa meria rôznymi ukazovateľmi, napr.: Terms of trade (reálne výmenné relácie zahraničného obchodu), pomer salda zahraničného obchodu k pridanej hodnote, podiel vývozu na celkových svetových vývozočoch, ukazovateľ RCA (odkryté komparatívne

výhody) ai. Pri analýze konkurencieschopnosti ekonomiky KSVE sa v súčasnosti berú do úvahy oba náhľady (produktivita meraná jednotkovými nákladmi práce a efektívnosť medzinárodného obchodu meraná vyššie uvedenými ukazovateľmi).³

Ešte v 90. rokoch sa vedecké diskusie o význame konkurencieschopnosti pre národnú ekonomiku presunuli i do transformujúcich sa KSVE v súvislosti s ich snahou o budúce zapojenie sa do medzinárodných ekonomických vzťahov a o vstup do EÚ.⁴ Potvrdilo sa, že každý štát (governance) má iné dostupné faktory rozhodujúce pre rast konkurencieschopnosti, z ktorých vychádza politika štátu. Tá má za cieľ, akceptujúc jej daný stav prostredníctvom svojich nástrojov, vytvárať vhodné podnikateľské prostredie (dané inštitucionálnymi, infraštruktúrnymi, makroekonomickými i vzdelávacími faktormi). Otázka konkurencieschopnosti a jej rastu pri hospodárskom rozvoji, ktorá sa poníma ako expanzia potenciálneho hrubého domáceho produktu krajiny, patrí medzi najdôležitejšie. Hospodársky rast sa dá zabezpečiť predovšetkým rastom práce, kapitálu, technickým a technologickým rozvojom, t.j. rastom množstva alebo účinnosti výrobných faktorov, t.j. extenzívnym alebo intenzívnym spôsobom. Popri produkčných schopnostiach ekonomiky, sú určujúce objemy kúpyschopného dopytu, ktorý určuje objem, štruktúru a základné predpoklady produkcie (cena, úžitkové parametre a i.). Tento kúpyschopný dopyt nemusí byť nevyhnutne len domáci, ale hlavne pre ekonomiky menšieho rozmeru je často krát rozhodujúci zahraničný dopyt, reálny i potenciálny.

Zo skúseností RTE vyplýva, že konkurencieschopnosť národných ekonomík je v dlhodobom pohľade určovaná hlavne kvalifikáciou pracovnej sily a schopnosťou podnikateľskej sféry inovovať produkciu. Produktivita znalostí (kvalitatívny aspekt znalostí) sa stáva určujúcim faktorom konkurenčného postavenia krajiny, odvetvia, firmy. Vplyv vedecko – technického napredovania na ekonomický rast sa odráža aj

³ Iné delenie konkurencieschopnosti vychádza z pohľadu schopnosti krajiny adaptovať sa na štrukturálne zmeny (Kindlebergerov efekt), schopnosti vyrábať tovary a služby, ktoré hodnotí medzinárodný trh, zatiaľ čo občania získavajú dlhodobu rastúci a udržateľný životný štandard – širší pohľad. Užší pohľad – konkurencieschopnosť priemyslu ako kvalita podnikania v krajine s prihliadnutím na makroekonomické faktory.

⁴ Otázky týkajúce sa transformácie a konkurencieschopnosti boli v tomto období predmetom skúmania a analýz najmä Centra pre výskum hospodárskej politiky v Londýne, ktoré konkurencieschopnosť rozlišuje v užšom a širšom poňatí. V užšom poňatí ide o postavenie a úspešnosť podnikateľských subjektov na trhu. V širšom zmysle ide o postavenie a úspešnosť danej ekonomiky v celom širokom spektre ekonomických vzťahov (pozn. autora).

v hospodárskej politike, kde významné miesto zaujímajú opatrenia priemyselnej a technologickej politiky, v poslednom období i politiky konkurencieschopnosti. Váha i autorita štátu pri formulovaní zásad hospodárskej politiky je rozdielna v závislosti od etapy, v ktorej sa ekonomika nachádza ako i od celkového vývoja medzinárodných ekonomických podmienok.

Ekonomika SR má, tak ako ďalšie transformujúce sa krajiny, silné ambície presadzovať sa úspešne a dlhodobo a na náročných zahraničných trhoch RTE, hlavne na jednotnom vnútornom trhu EÚ. Prínosy z integrácie očakáva tak EÚ (v podobe efektov plynúcich z výrobnjej kooperácie a špecializácie), ako aj každá nová členská krajina. SR sa preto musí permanentne pripravovať, z dôvodu rýchlej liberalizácie vlastného vnútorného trhu na zvýšenie konkurenciu, v zmysle posilnenia svojej vlastnej konkurencieschopnosti. V opačnom prípade bude naopak plniť primárne len úlohu dodávateľa surovín, polotovarov, málo alebo menej spracovaných výrobkov a súčiastok. Stratégia adaptácie ich ekonomík na podmienky európskeho trhu teda spočíva aj v dôkladnej analýze konkurencieschopnosti ekonomiky, určení cieľa a prostriedkov jej realizácie.

Pri porovnávaní konkurencieschopnosti medzi malými RTE doteraz vychádza najavo nízka konkurencieschopnosť najmä odvetví vyrábajúcich sofistikované výrobky s vyššou mierou pridanej hodnoty. Naopak, slovenská ekonomika sa javí konkurencieschopná prevažne vo výrobkoch kapitálovo a pracovne náročných. Cenová konkurencieschopnosť sa prejavuje pri tradičných druhoch výrob s nižším stupňom spracovania. Túto tendenciu do určitej miery ešte „stvrďuje“ značná časť zahraničných investícií, najmä v oblasti automobilového priemyslu. Výrobky patriace k moderným výrobám (tovary dlhodobej spotreby, výrobky náročné na výskum), napriek cenovej konkurencieschopnosti, sa nedokážu presadiť na trhoch náročných na kvalitu. Zvýšenie konkurencieschopnosti tohto druhu výrob spočíva v nekompromisnom zvýšení kvality a technických parametrov výrobkov. Jej zvýšenie v ekonomike KSVE však spočíva predovšetkým v doplnení a zmene výrobnjej štruktúry o tie druhy výrob, ktoré dokážu priniesť vyššie výnosy z realizovanej produkcie.

Záver

Hoci prvé obdobie aktívneho pôsobenia SR v novom hospodárskom priestore bolo pomerne bezporuchové, už aj preto, že boli vytvorené účinné prechodné tlmiace mechanizmy voči možným poruchám, vznikal tlak na potrebu akceptácie vo vnútri tohto zoskupenia panujúcich ekonomických podmienok. Nebral sa do úvahy bazálny rozdiel medzi podmienkami na podnikanie pred a po ich vstupe do únie. Samotný jednorazový akt úspešného vstupu rázne zmenil tak podnikateľské prostredie ako aj podmienky, za akých firmy a podniky realizujú svoje budúce výstupy.

Doteraz odberateľov z EÚ zaujímali len technicko-úžitkové vlastnosti tovarov z SR a ekonomické, ale najmä cenové podmienky dodávok. Po vstupe do tejto komunity začalo byť pre spoločenstvo podstatné, či pri ich produkcii sú aj dodržiavané všetky spoločne dohodnuté „pravidlá“ hry týkajúce sa podmienok produkcie samotnej a celkového ekonomického environmentu v akom sa odbyt realizuje. Ak sa zoberú do úvahy len najviditeľnejšie záťaže vyplývajúce z dodatočných nákladov je jasné, že podnikateľské podmienky sa skutočne veľmi rýchlo mení.⁵

V súčasnosti diskutované strategické scenáre ďalšieho ekonomického napredovania EÚ jednoznačne potvrdzujú, že celé zoskupenie sa spolieha nielen na to, že získalo dodatočný vnútorný rozvojový priestor pre odbyt vlastnej produkcie, ale predovšetkým na to, že nová skupina krajín svojim veľmi dynamickým hospodárskym rastom potiahne celé zoskupenie vpred. Pozitívny efekt by tiež malo priniesť využitie všetkých vnútorných rezerv zoskupenia, najmä odbúranie vnútorných ekonomických i politických prekážok, zavedenie EMÚ do všetkých alebo aspoň do väčšiny členských krajín, uplatnenie Shengenských dohôd a pod. Očakávané prírastky HDP a exportu, ktoré indikujú orgány EÚ by mali zvýšiť aj objem vlastnej vnútornej spotreby (index CPI), či už výrobnéj alebo konečnej. Grandiózne programy v oblasti budovania európskej infraštruktúry a energetiky by mali napomôcť aj úspešnému presadzovaniu našej zahranično-obchodnej politiky. Zvýšiť by sa mala aj odolnosť voči dovozom

⁵ Odhadovaný nárast z toho vyplývajúcich dodatočných nákladov len v etape do ukončenia platnosti rôznych prechodových opatrení dosiahne + 20 – 35 %. Hore uvedené poznatky teda potvrdzujú, že vstupom do EÚ príde vplyvom rastu produkčných nákladov, ceny práce, liberalizáciou cien energie, ale aj v súvislosti s rozšírením európskeho trhu, k rýchlejšej strate tradičných elementov konkurencieschopnosti uplatňovanej KSVE.

štandardných priemyselných tovarov z Ázie a Číny, pre ktoré majú dobré východzie podmienky.

Konvergujúca zahranično-obchodná politika by mala podporiť taktiež rast vnútro odvetvovej a vnútro odborovej špecializácie, ale aj obnovenie predchádzajúcich európskych pozícií vo vývoze investičných celkov, know - how, patentov a licencií. EÚ očakáva ako prejav realizácie zásadných štrukturálnych zmien vo svojej ekonomike vyúsťujúcej v dynamickom raste sofistikovaných outputov s minimálnou energetickou spotrebou taktiež zásadné posuny v prechode od interodvetvového k intraodvetvovému a od interregionálneho k intraregionálnemu obchodu. Predpokladá sa, že aj proces zlučovania európskeho priemyslu prostredníctvom rôznych akvizícií a fúzií tieto novo koncipované podnikateľské subjekty posilní, a to nielen voči ázijskej, ale aj transatlantickej konkurencii.

Reálne výsledky práve tejto teritoriálnej enklávy upozorňujú na to, že v relatívne veľmi krátkom období stratia definitívne svoju konkurencieschopnosť všetky odvetvia s nižšou pridanou hodnotou (textil, odev, koža, kovy, náhradné súčiastky pre automobily, štandardná elektrotechnika, biela technika, ai.). Otázne je do akej miery a s akou úspešnosťou sa budú schopné členské krajiny EÚ s touto novou situáciou vysporiadať, ako flexibilná bude ich zahraničnoobchodná politika a aký technologický predstih si budú schopné spoločne zabezpečiť. Východiskové predpoklady na to majú solídne. Životne dôležitou však zostáva schopnosť ich flexibilnej adaptácie na neustále sa meniace a sprísňujúce podmienky na všetkých rozhodujúcich medzinárodných trhoch, nakoľko krajiny EÚ sú doteraz nielen najväčším svetovým exportérom, ale súbežne aj dovozcom, komparatívnych výhod ostatných národných ekonomík.

Úspešnosť ekonomiky SR po jej vstupe do EÚ však nebude záležať len od kvality jej vlastných systémových i vecných výstupov. Efektívna adaptácia na neustále sa prehĺbujúcu globalizáciu si bude vyžadovať aj nové efektívnejšie inštitucionálne usporiadanie schopné v rámci celej EÚ posilňovať vlastné ekonomické aliancie a domestikované TNK. Hoci váha governance a jej inštitucionálneho zázemia a ich

vplyv na tieto strategické procesy bude pravdepodobne systémovo klesať, nemalo by to zásadne obmedzovať vlastnú aktivitu SR pri využívaní existujúceho podnikateľského prostredia a zabezpečovaní ochrany vlastných ekonomických záujmov. To v konečnom dôsledku rozhodne nielen o tom, či celý proces „doháňania“ (catching up) ekonomickej úrovne RTE bude v dohľadnej dobe zo strany členských krajín KSVE úspešný, ale aj o tom ako úspešné bude celkové vecné plnenie Lisabonskej agendy, najmä v oblasti dosahovania technicko-technologických parametrov a celkového ekonomického výkonu rozšírenej EÚ – 27 v súboji s jej a transatlantickou, ale zdá sa čoraz viac aj ázijskou konkurenciou.

Zoznam použitej literatúry

1. Baláž, P. a kol.: Medzinárodné podnikanie, Sprint vfra, Bratislava 2005.
2. Cihelková, E. a kol.: Vnější ekonomické vztahy EU, C.H. Beck Praha 2003, s. 708.
3. Machková, H. a kol. Mezinárodní konkurencieschopnost podniků po vstupu do EÚ, Oeconomia Praha 2007, s. 205.
4. Menbere, T.W. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky, Bratislava EU SAV 2007.
5. Nasbitt, J.: Global Paradox – The Bigger the World Economy, the More Powerful its Smallest Players. New York, William Morrow and Company, Inc. 1994.
6. Obadi, S.: Integračné zoskupenia juhovýchodnej Ázie a zahraničnoobchodné vzťahy so SR a EÚ, SAV Bratislava 2004.
7. Lipková, Ľ. a kol.: Európska únia, Sprint vfra Bratislava 2005.
8. Stiglitz, J.: Globale Perspectives of New Economy, Nihon Keizai Shimbu, Japan 2001.
9. Šíbl, D. a kol. Postavenie Slovenska v Európskej únii, Ekonóm Bratislava 2004, s. 249.
10. Trenčianska, E.: Zahraničný obchod: obchodné operácie a transakcie, Sprint, Bratislava 2000.

prof. Ing. Peter Baláž, PhD.

*Katedra medzinárodného obchodu
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5*

e-mail: balaz@euba.sk

Ing. Elena Trenčianska, CSc.

*Ekonomická univerzita
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5*

Reformy a výzvy Európskej susedskej politiky¹

Ing. Denisa Báráňová - Čiderová, PhD., M.A. – Ing. Viera Slovákova

Abstrakt

Cieľom príspevku je analyzovať súčasné výzvy Európskej susedskej politiky. Autorky sa venujú objasneniu významu Európskej susedskej politiky, jej vývoju, prostriedkom a cieľom, medzinárodným dohodám, súčasnej situácii, novým vyhliadkam a komparácii južnej a východnej dimenzie. Výsledok poukazuje najmä na to, do akej miery je reforma Európskej susedskej politiky funkčná, v čom spočívajú jej výhody, nedostatky, hlavné problémy a výzvy, resp. konkurenčné projekty, do budúcnosti.

Abstract

The aim of this paper is to analyse current challenges of the European Neighbourhood Policy. Authors explain the European Neighbourhood Policy, its development, instruments and objectives, international treaties, current situation, prospects and compare its Southern and Eastern dimensions. The outcome shows in particular, to which extent the reform of the European Neighbourhood Policy is functional, highlighting its advantages, deficits, main problems and future challenges or competitive projects.

Ciele, prostriedky a mechanizmy Európskej susedskej politiky

Myšlienka jednoznačnej a jasne definovanej Európskej susedskej politiky² (angl. European Neighbourhood Policy – ENP) je relatívne nová napriek tomu, že spolužitím so susednými krajinami sa Európska únia (EÚ) a ranné formy európskej integrácie zaoberali od 50. rokov 20. storočia. Táto problematika bola spočiatku len okrajovou časťou zahraničnopolitickej orientácie EÚ, ale postupne získala nový rozmer.

¹ Tento článok je výsledkom riešenia projektu mladých vedeckých pracovníkov na Ekonomickej univerzite v Bratislave č. 2316059.

² Neexistuje jednotný slovenský preklad anglického názvu *European Neighbourhood Policy*, v rôznych starších dokumentoch a vyhláseniach sa vyskytujú preklady *Európska politika susedstva* a *Európska politika susedských vzťahov*. Aplikujeme pojem *Európska susedská politika*, pretože sa objavuje v novších dokumentoch i vyhláseniach a vo svojich vyjadreniach ho používa aj Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky.

Hlavným cieľom ENP je umožniť štátom susediacim s EÚ, ktoré zatiaľ nemajú perspektívu členstva, podieľať sa na prínosoch vyplývajúcich z jej rozširovania (stabilita, bezpečnosť, prosperita) spôsobom odlišným od plnoprávneho členstva, a to prostredníctvom užšej politickej, bezpečnostnej, hospodárskej a kultúrnej spolupráce.³ S cieľom predísť vytvoreniu nových deliacich čiar je mimoriadne dôležité odstrániť prekážky, ktoré bránia efektívnej cezhraničnej spolupráci pozdĺž vonkajších hraníc EÚ, pričom cezhraničná spolupráca by mala prispieť k integrovanému a trvalo udržateľnému rozvoju v susediacich hraničných regiónoch. Tento cieľ možno najskôr dosiahnuť prepojením cieľov politiky vonkajších vzťahov s environmentálne trvalo udržateľnou hospodárskou a sociálnou kohéziou.⁴

Ciele ENP sa majú naplniť vytvorením osobitých vzťahov založených na spoločných hodnotách a záujmoch. Podľa prvých návrhov Európskej komisie v strategickom dokumente *Širšia Európa – susedstvo: nový rámec pre vzťahy s našimi východnými a južnými susedmi* (angl. *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*)⁵ budú privilegované vzťahy so susedmi založené na vzájomnej angažovanosti na spoločných hodnotách ako demokracia, právny štát, kvalitná správa vecí verejných, rešpektovanie ľudských práv vrátane práv menších i spoločných záujmov, medzi ktoré patrí trvalo udržateľný rozvoj a podpora dobrých susedských vzťahov. Bývalý predseda Európskej komisie Romano Prodi v tomto kontexte vytvoril často citovaný výraz – „kruh priateľov“ – vytvorený zakomponovaním partnerských krajín v rámci ENP do všetkých oblastí s výnimkou inštitúcií.⁶ V tomto smere sú aktuálne dva kľúčové princípy:

³ Bližšie pozri oficiálnu stránku Európskej komisie o ENP: http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, marec 2007.

⁴ Článok 15 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (2006) č. 1638/2006 z 24. októbra 2006, ktorým sa stanovujú všeobecné ustanovenia zriaďujúce Nástroj európskeho susedstva a partnerstva.

⁵ Európska komisia (2003): *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, COM (2003) 104 final, 11. marec 2003, Brusel, s. 3.

⁶ Prodi, Romano (2003): *A Wider Europe – A Proximity Policy as the Key to Stability*, prejav (02/619) na 6. ECSA – svetovej konferencii v Bruseli, 5. – 6. december 2003, dostupný online na oficiálnej stránke Európskej komisie: http://ec.europa.eu/comm/external_relations/news/prodi/sp02_619.htm, marec 2007

1. princíp diferenciácie – keďže partnerské krajiny zahrnuté do ENP predstavujú heterogénnu skupinu s rôznym stupňom politického a ekonomického rozvoja a rozličnými záujmami voči EÚ, vzťahy medzi EÚ a jej partnermi sa budú rozvíjať dvojstranne,
2. princíp podmienenosti – tempo a rozmer začlenenia susedských krajín EÚ do európskych integračných vzťahov závisí od rýchlosti a rozsahu reforiem prijímaných v partnerských krajinách („pokrok je odmenený výraznejšími podnetmi a výhodami. Tak ako naši partneri plnia ich záväzky..., my ponúkame hlbšie vzťahy.“⁷).

Ciele ENP sú veľmi ambiciózne a majú byť zrealizované prostredníctvom zahraničnopolitických nástrojov. Napriek tomu, že EÚ za posledných 10 – 15 rokov vyvinula nové nástroje zahraničnej politiky a perspektívne oblasti uzatvorenia medzinárodných dohôd sa tiež rozšírili, tieto dohody zostávajú podstatným činiteľom v budúcom rozvoji ENP. EÚ tiež limitujú mnohé záväzky vyplývajúce z dohôd jej členských štátov vo vzťahu k regionálnym a globálnym inštitúciám či medzinárodným zmluvám v spôsobe použitia týchto nástrojov. Príkladom je členstvo v Svetovej obchodnej organizácii (angl. World Trade Organization – WTO), ktoré v podstate obmedzuje preferenčné obchodovanie s nečlenskými štátmi.

ENP funguje nasledovne:

1. V prvej fáze vypracuje Európska komisia správy o jednotlivých krajinách, v ktorých zhodnotí politickú a ekonomickú situáciu a stanoví priority spolupráce.
2. Správy potom predloží Rade EÚ, ktorá rozhodne, či je možné pristúpiť k ďalšiemu kroku, t. j. vypracovaniu tzv. akčných plánov ENP.
3. Komisia spolupracuje s jednotlivými krajinami, aby plány odzrkadľovali potreby, možnosti a záujmy daných krajín aj EÚ. Akčné plány všetkých krajín obsahujú rovnaké kapitoly (politický dialóg a reformy, hospodárska a sociálna spolupráca a rozvoj, otázky súvisiace s obchodom, spolupráca v oblasti

⁷ Ferrero-Waldner, Benita (2006): *The European Neighbourhood Policy*, prejav na Švédskom inštitúte pre medzinárodné záležitosti a zastúpenie Európskej komisie vo Švédsku, Štokholm, 7. marec 2006.

spravodlivosti, bezpečnosti a slobody, sektorové otázky a ľudské zdroje), ale ich obsah sa odlišuje. Priority sú stanovené v krátkodobom a strednodobom horizonte (3 – 5 rokov).

4. Implementáciu cieľov a záväzkov vyplývajúcich z akčných plánov monitorujú podvýbory a Komisia vydáva pravidelné hodnotiace správy.⁸

Vývoj Európskej susedskej politiky

Rozvíjanie vzťahov so susedmi bolo Európskou komisiou definované ako strategický cieľ vo februári 2000⁹ a tiež mu bolo priznané prestížne miesto v Európskej bezpečnostnej stratégii (angl. European Security Strategy – ESS), nakoľko podľa ESS „vytvárať bezpečnosť v našom susedstve je jeden z troch strategických cieľov bezpečnostnej politiky EÚ“.¹⁰

Dňa 12. mája 2004 predstavila Európska komisia *Strategický dokument Európska susedská politika* (angl. European Neighbourhood Policy Strategy Paper – ENPSP)¹¹, v ktorom navrhla uplatniť pozitíva vyplývajúce z rozširovania, čiže mier, stabilitu a prosperitu, vo vzťahu k štátom susediacim s už rozšírenou EÚ, ku ktorým patria na východe: Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Gruzínsko, Moldavsko, Ukrajina a tiež Rusko¹² a na juhu: Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbya, Maroko, Palestínska samospráva, Sýria a Tunisko¹³. Spoločne s týmto dokumentom Komisia prezentovala súhrnné správy – tzv. správy o krajine (angl. Country reports) – o jednotlivých štátoch, s ktorými plánovala v rámci ENP spolupracovať. V týchto dokumentoch sumarizovala bilaterálne vzťahy a hodnotila vývoj vzťahov odvíjajúcich

⁸ Politika evropského sousedství na oficiálnej stránke tlačového centra TISCALI Telekomunikace Česká republika s.r.o., ktoré je súčasťou TISCALI S.p.A.: <http://eu.tiscali.cz/cz/article.asp?id=3004>, marec 2007

⁹ Prodi, Romano (2003)

¹⁰ Európska rada (2003): *A Safer Europe in a Better World – European Security Strategy*, Brusel, 12. december 2003, s. 7 – 8.

¹¹ Dokument je zverejnený na oficiálnej stránke Európskej komisie o ENP: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, marec 2007

¹² s Ruskom má EÚ už dlhšiu dobu samostatný program partnerstva

¹³ vrátane krajín začlenených do programov eurostredomorského partnerstva, tiež nazývaného Barcelonský proces

sa od asociačných dohôd. Pozornosť bola v týchto hodnotiacich správach venovaná predovšetkým:

- rozvoju politických inštitúcií;
- rozvoju právneho štátu;
- dodržiavaniu ľudských práv, no taktiež:
- spravodlivosti a vnútorným záležitostiam a
- možnosti hospodárskej spolupráce.

V máji 2004 uverejnila Komisia správy jednotlivých krajín týkajúce sa siedmich partnerov ENP, po ktorých nasledovali rokovania o akčných plánoch ENP v trvaní 3-5 rokov. Izrael, Jordánsko, Moldavsko, Maroko, Palestínska samospráva, Tunisko a Ukrajina sú prví susedia EÚ, ktorí schválili akčné plány v rámci ENP. V každom prípade je daný plán konkrétne navrhnutý tak, aby zohľadňoval špecifické záujmy príslušnej krajiny. Akčné plány majú viesť k posilneniu demokracie, tzv. good governance, právneho štátu a ľudských práv, ako aj k modernizácii hospodárstva. Konkrétne výhody obsiahnuté v pláne predstavujú najmä možnosť zúčastniť sa na niektorých programoch EÚ a prístup na jednotný trh EÚ. Okrem toho, EÚ ponúka adresnejšiu pomoc s cieľom vyriešiť cezhraničných otázky, ako migrácia či ilegálny obchod, a taktiež lepšie prepojenie s EÚ v oblasti energetiky a dopravy. V roku 2005 boli uverejnené správy ďalších piatich krajín (Arménsko, Azerbajdžan, Egypt, Gruzínsko a Libanon).¹⁴

Komisia je zo strany Európskej rady viazaná pripravovať akčné plány v súčinnosti s členskými krajinami a v spolupráci s Vysokým predstaviteľom EÚ pre spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku. Rada vo svojich záveroch z 13. a 14. decembra 2004 zdôraznila, že ENP je otvorená aj pre Bielorusko a Líbyu, ak splnia nevyhnutné politické podmienky. Komisia v spolupráci s predsedníctvom a Vysokým predstaviteľom EÚ pre spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku pripravuje najneskôr do dvoch rokov správu o realizácii a výsledkoch akčných plánov. V marci 2007 bol prijatý nový akčný plán na roky 2007 – 2010 a v Bruseli sa na ňom dohodli

¹⁴ Bližšie pozri oficiálnu stránku Európskej komisie o ENP: http://ec.europa.eu/world/enp/howitworks_en.htm, marec 2007

EÚ a Egypt. Plán sa zameriava na politickú, ekonomickú a sociálnu reformu Egypta. V jeho rámci sa posilní spolupráca medzi EÚ a Egyptom predovšetkým v oblastiach bezpečnosti, hospodárstva, obchodu, investícií, vedy, kultúrnych vzťahov, atď. Partneri sa dohodli na zdieľaní zodpovednosti za vytvorenie oblasti mieru a stability, vrátane prevencie a urovnania konfliktov v regióne.¹⁵

Súčasnú zameranie Európskej susedskej politiky

ENP sa neoddeliteľne vzťahuje na proces rozširovania a bola vlastne priamou reakciou na veľké (Big-Bang) rozširovanie EÚ smerom na východ. Rozšírenie EÚ v rokoch 2004 a 2007 urýchlili diskusiu v EÚ, ktorá v konečnom dôsledku viedla k ENP. V skutočnosti možno rozširovanie vnímať ako východiskový bod pre nový prístup k vzťahom so susedmi EÚ. Zóna stability a prosperity zväčšená rozširovaním „môže byť udržateľná iba vtedy, ak je rozšírená k našim susedom“.¹⁶ ENP sa tak postupne stala hlavným nástrojom posilňovania vzťahov EÚ s jej susediacimi (v zmysle „geograficky blízkych“) štátmi, v prípade ktorých sa a priori nepredpokladá perspektíva členstva v EÚ.

ENP je v súčasnosti orientovaná na nasledujúce krajiny: Alžírsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Egypt, Gruzínsko, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbyu, Moldavsko, Maroko, Palestínsku samosprávu, Sýriu, Tunisko a Ukrajinu (tabuľka 1). ENP sa netýka štátov západnej Európy, ktoré dosiaľ nie sú členmi EÚ – Nórska, Islandu, Lichtenštajnska a Švajčiarska – a osobitne Turecka, ani štátov juhovýchodnej Európy, resp. západného Balkánu (na základe stabilizačných a asociačných dohôd), t. j. Chorvátska, Srbska (vrátane špecifického statusu Kosova), Čiernej Hory, Bosny a Hercegoviny, Macedónska¹⁷ a Albánska.

¹⁵ Bližšie pozri oficiálnu stránku českého informačného portálu EurActiv: <http://www.euractiv.cz/evropa-dnes0/clanek/byl-prijat-novy-akcni-plan-pro-spolupraci-s-egyptem>, apríl 2007.

¹⁶ Verheugen, Gunter (2003): *EU Enlargement and the Union's Neighbourhood Policy*, prejav na Diplomatickej akadémii, Moskva, 27. október 2003; Európska komisia (2004): *European Neighbourhood Policy – Strategy Paper*, COM (2004) 373 final, 12. máj 2004, Brusel, s. 2.

¹⁷ Bývalá juhoslovanská republika Macedónsko (angl. Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM).

Tabuľka č. 1: Prehľad partnerských krajín a ich bezprostredných susedov

Partner	Susediace členské štáty a kandidátske krajiny EÚ
Východná Európa	
Ruská federácia	Fínsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko
Bielorusko	Poľsko, Litva, Lotyšsko
Ukrajina	Poľsko, Slovensko, Maďarsko, Rumunsko
Moldavsko	Rumunsko
Západný Balkán	
Srbsko	Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko
Čierna Hora	Chorvátsko
Bosna a Hercegovina	Chorvátsko
Macedónsko	Grécko, Bulharsko
Albánsko	Grécko
Stredomorie	
Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbya, Maroko, Sýria, Tunisko, Palestínska samospráva	cez Stredozemné more so štátmi južnej Európy (Turecko, za predpokladu jeho vstupu do EÚ)
Južný Kaukaz	
Gruzínsko, Arménsko, Azerbajdžan, Irán, Irak, Sýria	(Turecko, za predpokladu jeho vstupu do EÚ) ¹⁸

Prameň: ENP na oficiálnej stránke českého inštitútu pre integráciu Európskej únie: http://www.naseevropa.cz/portal/port_data.nsf/a7d4bcba999ff4f2c1256f3a00490df3/f5ef8a5a67b84a74c1256f79003bb085?OpenDocument, marec 2007, aktualizované

¹⁸ V prípade pristúpenia Turecka do EÚ sa susedmi EÚ stanú tiež: Gruzínsko, Arménsko, Azerbajdžan, Irán, Irak a Sýria.

1. Severská dimenzia

Politika Európskej únie označovaná ako Severská dimenzia (angl. Northern Dimension – ND)¹⁹ má svoj pôvod v roku 1999. ND je časť politiky vonkajších vzťahov EÚ, ktorej cieľom je zlepšovanie života v severných oblastiach Európy prostredníctvom regionálnej a cezhraničnej spolupráce a je v kontraste s bilaterálnym prístupom, v rámci ktorého EÚ nadväzuje kontakty so svojimi susedmi na báze jednotlivých krajín. ND zahŕňa región Baltického mora a arktickú oblasť. Politika ND sa uplatňuje v rámci Dohody o partnerstve a spolupráci (angl. Partnership and Cooperation Agreement – PCA) s Ruskom, ako aj Dohody o Európskom hospodárskom priestore (angl. Agreement on the European Economic Area – EEA Agreement) podpísanej s Nórskom a Islandom. V rámci politiky ND sa predovšetkým po rozšírení EÚ v roku 2004 posilnila spolupráca s Ruskom orientovaná prevažne do severozápadných regiónov.

Ruská federácia sa na ENP nezúčastňuje, pretože spolupráca s ňou sa realizuje prostredníctvom tzv. štyroch spoločných priestorov. Vzťahy Ruska a EÚ sa rozvíjajú na báze strategického partnerstva, ktoré zahŕňa štyri hlavné oblasti:

1. hospodárska oblasť;
2. sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť;
3. vonkajšia bezpečnosť;
4. výskum a vzdelávanie.²⁰

ND sa zameriava na riešenie špecifických úloh regionálneho rozvoja v severnej Európe. Toto zahŕňa nepriaznivé poveternostné podmienky, veľké vzdialenosti, mimoriadne veľké rozdiely v životnej úrovni, operatívne aspekty politiky životného

¹⁹ Vhodnejší a správnejší názov podľa anglického originálu by bol severná dimenzia, ale v článku 12, oficiálne zverejneného nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1638/2006 z 24. októbra 2006, ktorým sa stanovujú všeobecné ustanovenia zriaďujúce nástroj európskeho susedstva a partnerstva, sa uvádza pojem severská dimenzia.

²⁰ Bližšie pozri oficiálnu stránku Európskej komisie o ENP: http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, marec 2007.

prostredia, vrátane problémov s jadrovým odpadom a hospodárením s odpadovými vodami, ako aj nedostatočné dopravné a cezhraničné služby.²¹

2. Východná dimenzia

Východná dimenzia a jej krajiny patria už tradične do oblasti strategických záujmov EÚ. Predstavujú významný ekonomický potenciál, pričom ich význam sa zvyšuje hlavne v dôsledku geografickej (a nepochybne i strategickej) blízkosti k EÚ i predpokladov pre formovanie úzkych väzieb s EÚ. Tento vzťah je daný obzvlášť silnými historickými väzbami niektorých členských krajín (predovšetkým krajín strednej Európy) k daným štátom.

Dlhodobá historicko-geografická väzba štátov východnej dimenzie na Rusko sa prejavila v politickom, ekonomickom (obzvlášť v oblasti ropy a plynu) a kultúrnom prepojení. Táto jednosmerná orientácia vytvorila v prípade štátov východnej dimenzie vo väčšej či menšej miere určitú závislosť od Ruska, ktorá môže v určitom smere pretrvávať až do súčasnosti. Vzťahy EÚ s jej východnými susedmi sú preto podmienené vzťahmi k samotnému Rusku. Jednotlivé členské štáty EÚ majú rozdielne postoje voči Rusku, čo tvorí jednu z hlavných prekážok pri implementácii cieľov ENP. Z toho sa rozvíjajú aj následné problémy pri vytváraní spoločnej ENP voči východným susedom EÚ. Tento problém je najzreteľnejší v kontexte konfliktu na južnom Kaukaze, kde je situácia komplikovaná najmä medzi štátmi tohto regiónu a regionálnymi mocnosťami. Ďalším príkladom je nevyriešený konflikt Náhorného Karabachu, ktorý ovplyvnil vzťahy medzi Arménskom a Azerbajdžanom, ale tiež medzi Arménskom i Tureckom majú pôvod v minulosti. Ingerencia EÚ a Ruska do týchto konfliktov značne ovplyvňuje rozvoj krajín východnej dimenzie pomocou ENP. EÚ práve kvôli nejednotným postojom voči Rusku nezasahuje vo zvýšenej miere a, ak vôbec, len rezervovane prispieva k urovnaniu týchto konfliktov, čo by sa v prípade rozšírenia niektorého z konfliktov mohlo teoreticky odraziť na bezpečnosti samotnej EÚ.

²¹ Bližšie pozri online analýzu Mariusa Vahla – Models for the European Neighbourhood Policy, The European Economic Area and the Northern Dimension: http://shop.ceps.be/downfree.php?item_id=1192, marec 2007.

Otázka vízovej politiky EÚ predstavuje ďalšiu výzvu, ktorej musí Únia spoločne s jej východnými susedmi čeliť. Vystáva tu najmä otázka rozporu medzi zdražením schengenského víza na jednej strane a vytváraním aktívnych cezhraničných kontaktov, ktoré predstavujú jednu z priorít ENP, na druhej strane. Napriek tomu je ENP jednou z najúčinnějších politík EÚ, ktorá by mohla prispieť k postupnému zlepšovaniu vzťahov medzi EÚ a jej východnými susedmi.

3. Južná dimenzia

Eurostredomorská konferencia ministrov zahraničných vecí, ktorá sa konala v novembri 1995 v Barcelone, začala Eurostredomorské partnerstvo známe tiež pod názvom Barcelonský proces (angl. Euro-Mediterranean Partnership/Barcelona Process – EUROMED), ktoré predstavuje široký rámec politických, ekonomických a sociálnych vzťahov medzi členskými štátmi EÚ a partnerskými krajinami v oblasti Stredozemného mora. Rozšírením EÚ 1. 5. 2004 sa dva partnerské štáty (Cyprus a Malta) stali jej členskými štátmi. EUROMED združuje dnes 37 krajín: 27 členských krajín EÚ a 10 krajín tzv. južného Stredomoria (Maroko, Alžírsko, Tunisko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Sýria, Turecko a Palestínsku samosprávu so špecifickým statusom). Líbya má od roku 1999 štatút pozorovateľa.

EÚ kladie veľký dôraz na pokračovanie mierového procesu a EUROMED je vhodné fórum, kde môžu krajiny Stredomoria viesť dialóg za účelom zblížovania názorov medzi Európou a islamským svetom. Zástupcovia Európskej komisie však aktuálne priznávajú, že vymedzené politické princípy a ciele v oblasti politickej a bezpečnostnej spolupráce zatiaľ neboli dosiahnuté. Doterajšie politické závery sú pomerne skromné a nadväzujú na závery z predchádzajúcich stretnutí, ktoré vyzvali k posilneniu politického dialógu. Príčina limitovaného napredovania sa vysvetľuje vysokou heterogénnosťou stredomorských krajín a nestabilnou situáciou na Blízkom východe. Záujem o jeho „oživenie“ obzvlášť vyzdvihovalo už talianske predsedníctvo EÚ, pričom táto oblasť bola zaradená medzi priority následných predsedníctiev. Dialóg v rámci EUROMED je širokospektrálny, okrem zahraničnopolitickej dimenzie patria medzi dôležité oblasti aj bezpečnosť, obchod, poľnohospodárstvo, energetika,

priemysel, životné prostredie, kultúrna výmena a ďalšie.²²

Rámcové výsledky konferencie šéfov vlád členských krajín EUROMED konanej v Barcelone v roku 2005 priniesli zhodu v potrebe akcelerácie mierového procesu aj prostredníctvom Barcelonského procesu a nutnosť výrazne posilniť politické a bezpečnostné partnerstvo. Za najväčší problém všetci partneri naďalej považujú blízkovýchodný konflikt, a preto sa nosnými princípmi pre ďalší rozvoj stali: partnerská pomoc vládam v procese celospoločenskej transformácie, dôsledná aplikácia koncepcie ENP a vzájomná spolupráca pri vypracovaní strategického partnerstva. V sociálnej a kultúrnej oblasti sa podarilo dosiahnuť konsenzus v potrebe širšieho vnímania príčin terorizmu (nielen z obranného hľadiska) a posilnená podpora aktivít smerujúcich k odstráneniu chudoby, nevyriešených regionálnych problémov, dôsledkov globalizácie a s ňou súvisiacich kultúrnych aspektov, príp. predsudkov a stereotypov.²³

Po nedávnom rozšírení EÚ v rokoch 2004 a 2007 Únia pociťuje tzv. únavu z rozširovania (angl. enlargement fatigue) a tiež možno vnímať relatívne širokú opozíciu proti prijatiu Turecka do EÚ s preferenciou vytvoriť tzv. privilegované partnerstvo. Všeobecný záujem o schopnosť EÚ prijať nových členov aktuálne vedie k snahám Únie o definovanie jej absorpčnej (resp. integračnej) kapacity²⁴ i k snahe o formuláciu hraníc EÚ²⁵, čo potvrdzuje výsostný význam rozvoja ENP.

Politickí lídri v EÚ vyslovili názor, že vzhľadom na verejnú mienku v členských krajinách a výsledok hlasovania v referendách o Ústave pre Európu je nevyhnutné „absorbovať“ posledné rozšírenie EÚ. Niektorí z nich dokonca tvrdili, že EÚ pozostávajúca po jej rozšírení o Bulharsko a Rumunsko z 27 členských štátov by si mala dať „aspoň desaťročnú pauzu“.²⁶ The Economist²⁷ na margo spomalenia, príp.

²² Spracované na základe interných materiálov Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky.

²³ Spracované na základe interných materiálov Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky.

²⁴ Táto koncepcia bola prvýkrát uvedená v Záveroch predsedníctva zo zasadnutia Európskej rady, ktoré sa konalo v Kodani 21. a 22. júna 1993 v súvislosti s kodanskými kritériami pre rozširovanie EÚ.

²⁵ Grant, Charles (2006): *Europe's Blurred Boundaries – Rethinking enlargement and neighbourhood policy*, Centre for European Reform, Londýn.

²⁶ „Navarro: EÚ-27 by si mala oddýchnuť“, www.euractiv.sk, 10. 5. 2006.

²⁷ „Charlemagne: A weakening magnet“, The Economist, 1. 4. 2006, s. 32.

zastavenia, procesu rozširovania EÚ uvádza, že by nepredstavoval problém, pokiaľ by EÚ mala plnohodnotnú alternatívu pre krajiny, ktoré by sa rady uchádzali o členstvo v nej, no obávajú sa odmietnutia (tabuľka 2 a schéma 1). Rovnako podľa The Economist²⁸ je nedostatkom Európskej susedskej politiky okrem iného skutočnosť, že sa vzťahuje na jednej strane na štáty bez perspektívy vstupu do EÚ ako Maroko alebo Alžírsko a na druhej strane na krajiny, ktoré sa cítia tak európske ako Francúzsko – ako napr. Ukrajina, ktorej predstavitel'ov poburuje myšlienka, že nie sú súčasťou, ale len susedmi Európy.

Tabuľka č. 2: Komparácia štyroch najfrekventovanejších interpretácií Európskej susedskej politiky

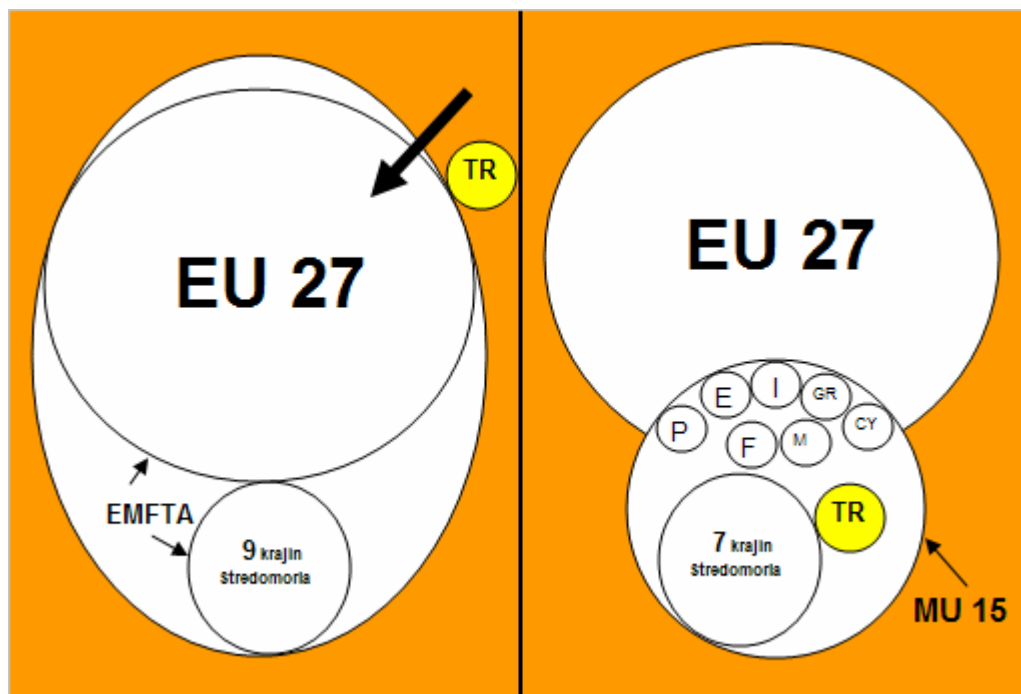
	Hlavní lídri idey	Skutočnosť, ktorej má zamedziť	Problematické oblasti
Interpretácia I: Alternatíva rozširovania EÚ	Nemecko, Francúzsko a niektoré ďalšie pôvodné čl. štáty	ďalšie rozširovanie EÚ	nedostatočná motivácia
Interpretácia II: Predvstupová stratégia	Poľsko a niektoré ďalšie nové čl. štáty, Ukrajina	„pevnosť Európa“ (angl. fortress Europe)	postoje proti ďalšiemu rozširovaniu EÚ, absorpčná/ integračná kapacita
Interpretácia III: Revízia Európsko-stredomorského partnerstva (tzv. Barcelonský proces II)	Španielsko, Taliansko, Francúzsko, južní partneri v rámci Eur. susedskej politiky	nadmerná pozornosť východným susedom EÚ	konkurenčná koncepcia ²⁹ tzv. Stredomorskej únie
Interpretácia IV: Zóna vplyvu	USA, Ruská federácia	geopolitické ambície EÚ	možné pretrvávajúce nezhody s externými subjektmi/ v ich susedstve

Prameň: Upravené podľa Kratochvíl, P.: The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations In: Kratochvíl, P. (ed.): The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities. Prague: Institute of International Relations, 2006. ISBN 80-86506-56-8, s. 21

²⁸ Tamže, s. 32.

²⁹ V porovnaní s modelom Európsko-stredomorského partnerstva nová vízia Stredomorskej únie (angl. Mediterranean Union) zvyrazňuje prvok partnerstva a stredomorskej identity, postavenie Stredomoria ako integračného celku, hospodárskeho rastu, investovania a prosperity, ako aj prvky realizmu pri formulovaní cieľov a strategických priorít v regióne. In: Kosír, I.: K teoretickým a praktickým hospodársko-politickým aspektom pojmu Stredomorská únia. Medzinárodné vzťahy, 5, 2007, č. 2, s. 11 príspevku v tlači, ISSN 1336-1562.

Schéma č. 1: Porovnanie modelu európsko-stredomorského partnerstva na báze EMFTA (Európsko-stredomorská oblasť slobodného obchodu, angl. Euro-Mediterranean Free Trade Area) a prieniku integrácie EÚ so Stredomorskou úniou

Legenda: CY – Cyprus, E – Španielsko, F – Francúzsko, GR – Grécko, I – Taliansko, M – Malta, P – Portugalsko a TR – Turecko ako kľúčový pilier „mostu medzi Európou a Afrikou“; namiesto Sýrie a Jordánska koncepcia Stredomorskej únie počíta s Líbyou, t. j. 7 krajín Stredomoria predstavujú: Alžírsko, Egypt, Izrael, Libanon, Líbya, Maroko a Tunisko.

Poznámka: na rozdiel od tzv. bázeickej integrácie (integrácia suverénnych štátov) predstavuje integrácia vyššieho rádu (angl. higher progression integration) integráciu existujúcich integračných zoskupení; s cieľom vytvoriť „prstenec“ okolo Stredozemného mora (v pôvodnej koncepcii ENP formulovaný ako „okruh priateľov“ – angl. ring of friends) novozvolený francúzsky prezident Nicolas Sarkozy zaradil počas pracovnej cesty do krajín Maghrebu do svojej koncepcie Stredomorskej únie aj Mauretániu.

Prameň: Kosír, I.: K teoretickým a praktickým hospodársko-politickým aspektom pojmu Stredomorská únia. Medzinárodné vzťahy, 5, 2007, č. 2, s. 10 príspevku v tlači, ISSN 1336-1562.

Otázne zostáva, či sa v budúcnosti podarí nielen zrealizovať, ale dokonca rozšíriť koncepciu Stredomorskej únie okrem Slovinska aj na ďalšie nové členské štáty EÚ (v súčasnosti kandidátske a potenciálne kandidátske krajiny – Chorvátsko, štáty západného Balkánu), resp. krajiny Blízkeho východu.

Záver

Väčšina štátov susediacich s EÚ je ekonomicky menej rozvinutá a menej demokratická ako Únia samotná (hoci v samotnej EÚ existuje tzv. demokratický deficit). Rozšírenie EÚ v rokoch 2004 a 2007 jej heterogénny charakter ďalej prehĺbilo. Netreba však zabúdať na to, že v okolí EÚ existujú aj hospodársky vysoko rozvinuté demokratické krajiny ako napr. členské štáty Európskeho združenia voľného obchodu (angl. European Free Trade Association – EFTA). Navyše, v susediacich štátoch EÚ došlo v poslednej dekáde k podstatnému posunu v politickej a hospodárskej oblasti smerom k štandardom EÚ.³⁰

Pre EÚ patria spomínané oblasti k životne dôležitým. Prirodzene, najmä krajiny južného a východného „krídla“ EÚ majú prioritné postavenie v rámci ENP v oblasti vonkajších vzťahov EÚ v jej formujúcej sa južnej a východnej dimenzii. Hlavným záujmom EÚ je (v poslednom čase aj prostredníctvom ENP) zaistiť stabilitu týchto regiónov, no nepochybne tiež rozšíriť mieru svojho vplyvu presadzovaním vlastných hodnôt do politických a sociálnych systémov participujúcich krajín, i odstrániť prekážky hospodárskej spolupráce (plánované vytvorenie spomínanej Európsko-stredomorskej oblasti slobodného obchodu na južnej hranici EÚ).

ENP „je odlišná od možností, ktoré sú k dispozícii európskym krajinám v zmysle článku 49 TEU“³¹, väzba medzi ENP a členstvom v EÚ bola asi najviac pamätne formulovaná komisárkou Benitou Ferrero-Waldnerovou v jej vyhlásení v januári 2005 na margo úsilia Ukrajiny o členstvo v EÚ, že „dvere nie sú ani zatvorené, ani otvorené.“³²

³⁰ Bližšie pozri index politickej nezávislosti a index ekonomickej nezávislosti v roku 2006: http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=298&year=2006, marec 2007 a <http://www.heritage.org/research/features/index/>, marec 2007

³¹ Európska komisia (2004): *European Neighbourhood Policy – Strategy Paper*, COM (2004) 373 final, 12. máj 2004, Brusel, s. 3.

³² Ferrero-Waldner, Benita (2005): *Q and A following an address to the Center for Strategic and International Studies*, Washington DC, 13. január 2005, online dostupné na oficiálnej stránke Európskej komisie: http://ec.europa.eu/comm/external_relations/us/news/press_wash130105.pdf

Zoznam bibliografických odkazov

Knižné pramene

- Grant, Charles (2006): *Europe's Blurred Boundaries – Rethinking enlargement and neighbourhood policy*, Centre for European Reform, Londýn.
- Kratochvíl, P. (2006): *The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations* In: Kratochvíl, P. (ed.): *The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Prague: Institute of International Relations ISBN 80-86506-56-8, s. 21

Zmluvy, vyhlásenia a iné dokumenty

- Európska komisia (2003): *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, COM (2003) 104 final, 11. marec 2003, Brusel
- Európska komisia (2004): *European Neighbourhood Policy – Strategy Paper*, COM (2004) 373 final, 12. máj 2004, Brusel
- Európska rada (2003): *A Safer Europe in a Better World – European Security Strategy*, Brusel, 12. december 2003
- Ferrero-Waldner, Benita (2005): *Q and A following an address to the Center for Strategic and International Studies*, Washington DC, 13. január 2005, online dostupné na oficiálnej stránke Európskej komisie:
http://ec.europa.eu/comm/external_relations/us/news/press_wash130105.pdf
- Ferrero-Waldner, Benita (2006): *The European Neighbourhood Policy*, prejav na Švédskom inštitúte pre medzinárodné záležitosti a zastúpenie Európskej komisie vo Švédsku, Štokholm, 7. marec 2006
- Landaburu, Eneko (2006): *From Neighbourhood to Integration Policy: Are there concrete alternatives to enlargement?*, Centre for European Political Studies, Paper No. 93, marec 2003, Brusel
- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (2006) č. 1638/2006 z 24. októbra 2006, ktorým sa stanovujú všeobecné ustanovenia zriaďujúce Nástroj európskeho susedstva a partnerstva
- Prodi, Romano (2003): *A Wider Europe – A Proximity Policy as the Key to Stability*, prejav (02/619) na 6. ECSA – svetovej konferencii v Bruseli, 5. – 6. december 2003, dostupný online na oficiálnej stránke Európskej komisie:

http://ec.europa.eu/comm/external_relations/news/prodi/sp02_619.htm

Verheugen, Gunter (2003): *EU Enlargement and the Union's Neighbourhood Policy*, prejav na Diplomatickej akadémii, Moskva, 27. október 2003

Interné materiály Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky

Internetové pramene

Index ekonomickej nezávislosti v roku 2006:

<http://www.heritage.org/research/features/index/>

Index politickej nezávislosti v roku 2006:

http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=298&year=2006

Oficiálna stránka českého informačného portálu EurActiv:

<http://www.euractiv.cz/evropa-dnes0/clanek/byl-prijat-novy-akcni-plan-pro-spolupraci-s-egyptem>

Oficiálna stránka Európskej komisie o Európskej susedskej politike:

http://ec.europa.eu/world/enp/howitworks_en.htm

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm

Oficiálna stránka tlačového centra TISCALI Telekomunikace Česká republika s.r.o., ktoré je súčasťou TISCALI S.p.A.:

<http://eu.tiscali.cz/cz/article.asp?id=3004>

Online analýza Mariusa Vahla – Models for the European Neighbourhood Policy, The European Economic Area and the Northern Dimension:

http://shop.ceps.be/downfree.php?item_id=1192

Ing. Denisa Báráňová - Čiderová, PhD., M.A.

Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
835 52 Bratislava

Ing. Viera Slováková

Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
835 52 Bratislava

K reforme podpory exportu a zahraničnej ekonomickej služby SR

Ing. Marek Csabay, PhD.

Abstrakt

Zahraničný obchod je významným faktorom z pohľadu celkovej ekonomickej výkonnosti Slovenskej republiky. Vyžaduje preto zvýšenú pozornosť zo strany štátnej správy pri tvorbe štruktúry a cieľov systému podpory exportu, resp. hospodárskej diplomacie. Obe oblasti sú predmetom diskusie prakticky od vzniku samostatnej Slovenskej republiky. V roku 2007 boli subjektmi štátnej správy vypracované viaceré zásadné dokumenty, ktoré majú za cieľ posunúť výkon proexportnej politiky na vyššiu a efektívnejšiu úroveň. Týmto príspevkom chce autor prispieť do prebiehajúcej diskusie o podobe podpory exportu v najbližšom období pripomienkami k uvedeným témam.

Abstract

Foreign trade has is an important factor from the viewpoint of the overall economic performance of the Slovak Republic. Thus, it requires increased attention of the state administration in creating process of the structures and objectives of both the system of export promotion and economic diplomacy. Both areas are being discussed practically since the establishment of the Slovak Republic. In 2007, several substantial documents were drafted by the Slovak state administration in order to enhance the quality and efficiency of the Slovak export-promoting system. This article shall be regarded as a contribution to the ongoing discussion about the shape of export promotion in the near future through some author's suggestions to the above-mentioned topics.

Zahraničný obchod hral vždy významnú úlohu v ekonomike SR a od jej vzniku sa jeho význam graduálne zvyšoval. V roku 2006 dosiahol podiel celkového obratu zahraničného obchodu SR na hrubom domácom produkte (HDP) úroveň 175,5% HDP v jeho hodnotovom vyjadrení, pričom podiel vývozu na HDP bol vo výške 85,7%. Uvedené hodnoty znamenajú vysokú závislosť slovenskej ekonomiky od vonkajších ekonomických vzťahov. Z tohto prirodzene vyplýva, že významné miesto

v hospodárskej stratégii prináleží zahraničnoobchodnej politike orientovanej na podporu exportu.¹ Po predchádzajúcich snahách o parciálne úpravy národného systému podpory exportu a hospodárskej diplomacie ako jednej z jeho základných súčastí, sa v roku 2007 pozornosť exekutívy vo zvýšenej miere nasmerovala na túto oblasť hospodárskej politiky štátu v nadväznosti na programové vyhlásenie vlády z roku 2006, čo treba hodnotiť vysoko pozitívne.

V priebehu tohto roku boli subjektmi štátnej správy vypracované viaceré zásadné dokumenty, ktoré majú za cieľ posunúť výkon proexportnej politiky na vyššiu a efektívnejšiu úroveň. Ide predovšetkým o materiál MH SR „Proexportná politika Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013“, materiál Eximbanky SR „Aktualizácia teritoriálnej a komoditnej orientácie podpory exportu, možnosti vyššieho využitia poisťovacej kapacity a optimalizácie podielu cudzích zdrojov na financovaní Exportno-importnej banky Slovenskej republiky“, na rokovanie vlády nezaradený materiál „Posilnenie ekonomickej dimenzie diplomacie v jednotnom výkone zahraničnej služby v podmienkach Ministerstva hospodárstva SR“ a aktuálne pripomienkovaný dokument MF SR „Inštitucionalizácia systému podpory exportu v Slovenskej republike“. Tento príspevok si s ohľadom na limitovaný rozsah nenárokujú právo hodnotiť uvedené dokumenty komplexne, dáva si však ambíciu prispieť do prebiehajúcej diskusie o podobe podpory exportu v najbližšom období pripomienkami k načrtnutým témam.

Ako sa už pomaly stáva prakticky nemennou tradíciou, potreba podpory exportu na Slovensku opakovane vychádza z nasledujúcich faktorov:

- veľkosť domáceho trhu;
- chronický deficit obchodnej bilancie SR;
- užšia teritoriálna orientácia slovenského exportu (Nemecko, Rakúsko, Taliansko, Česká republika, Maďarská republika, Poľská republika tvoria cca 62 % exportu, krajiny EÚ ca. 85 % zahraničného obchodu SR);
- značná komoditná koncentrácia slovenského exportu (cca 49 % exportu tvoria položky troch kapitol colného sadzovníka²);

¹ Proexportná politika SR na roky 2007 – 2013. MH SR.

² Ide o nasledovné komodity – vozidlá iné ako koľajové ich časti a príslušenstvo, elektrické stroje, prístroje a zariadenia a ich časti a súčasti, jadrové reaktory, kotly, stroje, prístroje, zariadenia; ich časti a súčasti.

- vysoká miera koncentrácie vývozu v kategórii veľkých podnikov s nedostatočným zastúpením malých a stredných podnikov (MSP);
- nižšia pridaná hodnota exportovaných tovarov.

Diverzifikácia v oblastiach vysokej koncentrácie je jedným z predpokladov dosiahnutia ekonomickej bezpečnosti krajiny v budúcnosti. Kým komoditná štruktúra môže byť ovplyvňovaná cieľenou podporou priamych zahraničných investícií, tak teritoriálna orientácia môže byť mierne korigovaná adresnou podporou vo vybraných teritóriách mimo krajín EÚ (hoci zásadnú zmenu očakávať nemožno z dôvodu existencie tzv. gravitačného princípu, na základe ktorého sú krajiny EÚ prirodzenými obchodnými partnermi), zrejme najkomplexnejší problém predstavuje štruktúra exportujúcich podnikov.

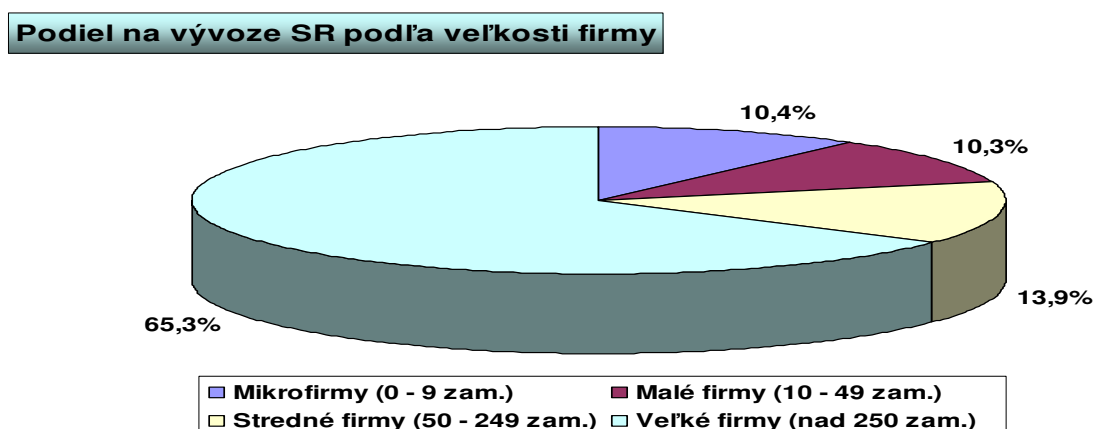
Základnou otázkou, ktorú je potrebné zodpovedať pre čo najefektívnejšie nastavenie systému podpory exportu je, pre koho sa bude podpora organizovať. S ohľadom na vyššie uvedené skutočnosti a charakter reštrukturalizačných procesov, ktoré prebehli v hospodárstve SR v nadväznosti na privatizáciu a prílev exportne orientovaných zahraničných investícií sa ako najprirodzenejší adresát proexportnej podpory javia práve MSP. Ako také ich identifikuje i dokument Proexportná politika SR na roky 2007-2013.

Potreba zamerať sa na túto kategóriu podnikov vyplýva z viacerých faktorov. Podľa analýz Eximbanky je rýchly ekonomický rast ťahaný najmä silnejúcim vonkajším dopytom. Skutočnosť, že podiel exportu na objeme HDP dosiahol v roku 2006 85,7 % (pri jeho takmer 24 % medziročnom raste) však neudáva objektívne, akým podielom na ňom participujú slovenské firmy a podniky. Ako uvádzajú vo svojich záveroch, uvedený trend sa len pomaly premieta do poklesu nezamestnanosti a inflácie a udržuje stále vysoký podiel dovozu, súvisiaci najmä s činnosťou zahraničných investorov, a tým aj negatívny vývoj obchodnej bilancie SR.³ Nepriaznivou skutočnosťou je, že slovenský vývoz je vzhľadom na charakter prijatých investícií značne dovozne náročný. Trend je navyše podporený i z minimálnym

³ Aktualizácia teritoriálnej a komoditnej orientácie podpory exportu, možnosti vyššieho využitia poisťovacej kapacity a optimalizácie podielu cudzích zdrojov na financovaní Exportno-importnej banky Slovenskej republiky, Eximbanka SR.

zapojením malých a stredných firiem do internacionalizačných procesov (pozri Graf č.1). Hoci treba pripustiť, že v rámci prirodzeného vývoja mnohé z nich ešte nedospeli do fázy, kedy budú považovať expanziu na zahraničné trhy za nevyhnutný predpoklad ďalšieho rastu, avšak postupne sa k nej približujú a preto je potrebné systém podpory exportu systematicky adaptovať na ich špecifické potreby a požiadavky.

Graf č. 1: Podiel na vývoze SR podľa veľkosti firmy (Zdroj: MH SR)

Systém podpory exportu a internacionalizácie MSP musí vychádzať so špecifických požiadaviek a potrieb, ktoré táto kategória podnikov má. Tieto vyplývajú o.i. z nasledujúcich parametrov, ktoré je potrebné v pri tvorbe špecifických podporných produktoch zohľadniť:

- nedostatok ľudských a finančných zdrojov pre manažment exportu;
- prioritné zameranie na materiálne investície a nízka pozornosť venovaná marketingovým aktivitám;
- limitovaná znalosť cudzích jazykov a zahraničných trhov;
- problémy pri identifikácii potenciálnych obchodných partnerov;
- slabá rokovacia pozícia v porovnaní s veľkoodberateľmi;
- úzka produktová škála;
- vysoké prepravné náklady;
- prakticky absentujúce vedomosti o exportných finančných a iných podporných nástrojoch.

Už teraz predstavujú malé a stredné podniky z hľadiska počtu klientov viac ako 75% klientov Eximbanky SR a ich počet bude neustále narastať. Práve týmto podnikom môže Eximbanka SR pomôcť získať trhy a financovanie, aj keď nemajú

dostatok aktív na zabezpečenie úverov a skúseností a informácií o zahraničných trhoch. Eximbanka preto plánuje rozšíriť tiež podporu vývozu malého a stredného podnikania prispôbením produktov pre túto skupinu klientely a bude pre tieto skupiny exportérov organizovať školenia a semináre o možnostiach a zámeroch štátnej podpory exportu, pričom teritoriálne zameranie podpory bude reflektovať priority definované proexportnou politikou na roky 2007-2013.⁴

Ďalšou možnosťou je systematické budovanie a podpora exportných konzorcií, tak ako je to v iných krajinách, ktoré majú rozvinutejší systém podpory internacionalizácie MSP. Exportné konzorciá vznikajú za účelom prezentácie produktov a služieb poskytovaných ich členmi v zahraničí a na zjednodušenie exportných operácií prostredníctvom spoločných aktivít. Spoločné aktivity môžu spočívať v spoločnom obstarávaní export podporujúcich služieb alebo v spoločných exportných organizačných štruktúrach (exportných manažéroch) v rámci konzorcia. Medzi základné služby, ktoré môže konzorcium svojim členom poskytovať patrí napr. preklad, tlmočenie a poradenstvo pri obchodných rokovaniach, príprava viacjazyčných katalógov a webových stránok, vyhľadávanie obchodných zástupcov, importérov, ale i obchodných informácií a informácií o obchodných príležitostiach, vypracovanie trhových analýz, prezentácia na veľtrhoch a výstavách, reklama, príprava obchodných misií atď. Rádovo vyšší stupeň aktivít exportného konzorcia potom predstavuje napr. manažment obchodného zastúpenia v zahraničí, vzdelávanie pracovníkov, obstarávanie certifikácie podľa medzinárodných štandardov, uzatváranie výhodnejších dohôd s bankami, zasielateľskými a logistickými firmami, cestovnými kanceláriami a pod. Rozdelenie nákladov medzi členov konzorcia umožňuje vo zvýšenej miere participovať na internacionalizačných procesoch. Navyše môže štát poskytnúť grantovú podporu na prezentačné aktivity konzorcií v zahraničí, resp. na iné činnosti, ktoré poslúžia zvyšovaniu exportnej výkonnosti členov konzorcia. Na ich činnosť v budúcnosti by však zrejme bolo potrebné prijať vhodnú legislatívnu úpravu.

⁴ Aktualizácia teritoriálnej a komoditnej orientácie podpory exportu, možnosti vyššieho využitia poisťovacej kapacity a optimalizácie podielu cudzích zdrojov na financovaní Exportno-importnej banky Slovenskej republiky. Eximbanka SR.

Ďalším nevyhnutným predpokladom na zefektívnenie výkonu podpory exportu je posilnenie oficiálneho ekonomického zastúpenia v zahraničí. Tomu zodpovedá i zámer vlády vyplývajúci z programového vyhlásenia na roky 2006 – 2010 v oblasti zahraničného obchodu, ktoré jasne deklaruje záväzok posilniť ekonomický rozmer diplomacie SR s cieľom podpory jej proexportných aktivít, ako i diskutovaná reforma inštitucionálnej reformy agentúry SARIO s perspektívnym znovuoživením agentúrneho zastúpenia v zahraničí, ktoré by ideovo nadviazalo na zaniknutú sieť delegácií bývalého Fondu na podporu zahraničného obchodu. Paralelné pôsobenie oboch ekonomických sietí je možné za predpokladu rozdelenia pôsobnosti, predovšetkým vecnej, ale i teritoriálnej v niektorých prípadoch tak, aby zodpovedala potrebám slovenských exportérov.

Zvýšenie nárokov na existujúcu sieť so sebou prináša už len plánovaná podpora internacionalizácie MSP. Súčasnú hlavnú formu podpory proexportných aktivít podnikateľských subjektov zo strany OBEO sú o. i. vykonávané v nasledovných oblastiach:

- poradenská, konzultačná a sprostredkovateľská činnosť pri prieniku slovenských exportérov na zahraničné trhy, operatívne mapovanie exportných príležitostí;
- príprava a organizácia účasti na medzinárodných veľtrhoch a výstavách;
- organizovanie podnikateľských misií, seminárov, konferencií a návštev vládnych predstaviteľov;
- organizovanie zasadnutí medzivládnych zmiešaných komisií;
- vyhľadávanie zahraničných investičných partnerov;
- rozvojová spolupráca s cieľom vytvárania priestoru pre následnú obchodnú spoluprácu;
- vypracovávanie ročných exportných plánov teritórií.

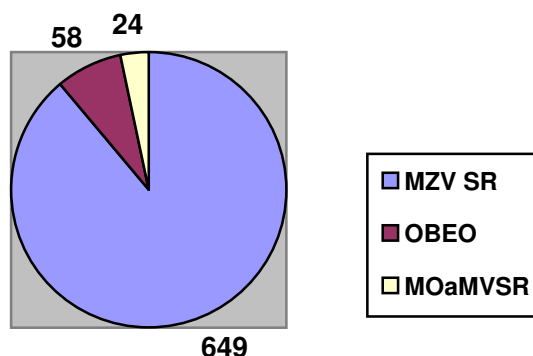
Treba počítať s tým, že v prípade úspešného zapojenia väčšieho počtu MSP do zahraničného obchodu, vzrastie i agenda súčasnej siete. Jedným z možných krokov, ktoré boli prezentované i v rámci dokumentu Proexportná politika na roky 2007-2013 je využitie kapacít MZV SR pri presadzovaní ekonomickej dimenzie diplomacie s možnosťou posilnenia tých teritórií, kde MH SR nemá svojho zástupcu a ktoré patria medzi prioritné krajiny z pohľadu proexportnej politiky. Cieľom je dosiahnutie účinnej

spolupráce medzi MH SR a SARIO pri posilňovaní OBEO o prípadných delegátov SARIO v oblasti prioritných teritorií.

K 1.1.2007 Ministerstvo hospodárstva SR riadilo sieť 58 pracovníkov v cudzine, ktorí pôsobia na 49 pracoviskách MH SR v cudzine – na OBEO pri zastupiteľských úradoch SR, generálnych konzulátoch SR, Konzulárnom úrade v Padove a Stálej misii SR pri OSN a ostatných medzinárodných organizáciách v Ženeve. Pri relatívnom vyjadrení v porovnaní s celkovým počtom pracovníkov zahraničnej služby SR predstavoval podiel pracovníkov s prioritne ekonomickou agendou menej ako 8%. Z krátkodobého hľadiska je užšia spolupráca s MZV nevyhnutnosťou, zrejme rovnako ako personálne posilnenie OMES na ústredí MZV. Pri dlhodobej diskusii o podobe zahraničnej ekonomickej služby bez vážnejších inštitucionálnych zmien od podpisu delimitačnej dohody je pravdepodobne najrozumnejším riešením zanechanie diskusie o „jednotnosti“, resp. „duálnosti“ riadenia zahraničnej služby a vytvorenie efektívneho a do praxe uvedeného systému konzultácií a koordinácie aktivít oboch kľúčových ministerstiev⁵, s prípadnou rotáciou pracovníkov medzi príslušnými odbormi MZV a MH. Tým by sa mohlo predísť situácii, ktorá napr. vznikla pri predkladaní dokumentu Posilnenie ekonomickej dimenzie diplomacie v jednotnom výkone zahraničnej služby v podmienkach Ministerstva hospodárstva SR, voči ktorému bola zo strany MZV vznesená námietka v medzirezortnom pripomienkovom konaní, keďže MZV nebolo predkladateľom (MH SR) vyzvané k vypracovaniu materiálu, nezúčastnilo sa ho a zásadne nesúhlasí s jeho závermi týkajúcimi sa jednotného výkonu zahraničnej služby, pričom zároveň odporučilo, aby sa materiál na rokovanie vlády nepredkladal. V každom prípade, treba súhlasiť so zámerom posilnenia siete OBEO v zahraničí minimálne v takej miere, ako ho prezentuje uvedený dokument MH SR.

⁵ Pri zapojení ostatných ústredných orgánov štátnej správy podľa relevantnosti z pohľadu agendy (osobitnú pozornosť treba venovať napr. ministerstvu pôdohospodárstva).

Graf č. 2: Štruktúra pracovníkov zahraničnej služby SR (Zdroj: MH SR)

Ďalším výrazným prínosom z hľadiska inštitucionálneho posilnenia podpory exportu sú úvahy o zriadení špecializovanej agentúry SARIO-TRADE, ako ju predstavuje dokument Inštitucionalizácia systému podpory exportu v Slovenskej republike (v pripomienkovom konaní), avšak s vlastnou sieťou zastúpení v zahraničí minimálne v strednodobom horizonte. Ako hlavný nedostatok predkladaného návrhu je personálna kapacita agentúry, ktorá má mať celkovo 40 zamestnancov, avšak priamo sa proexportným činnostiam má venovať len 13 z nich vrátane riaditeľa Odboru podpory vývozu. Ak má agentúra poskytovať kvalitné informačné a poradenské služby (a to na plánovanom komerčnom základe⁶), bude nepochybne potrebovať vlastnú analytickú zložku. Ďalšou plánovanou aktivitou sú vzdelávacie služby, školenia a semináre. Tu z hľadiska vzdelávacích činností vzniká dualita s plánovaným systémom vzdelávania obchodných diplomatov, ktorý má byť zaradený do organizačnej schémy MH SR.⁷ V rámci zjednodušenia celej štruktúry by bolo možno vhodnejšie vytvorenie školiaceho pracoviska pod hlavičkou SARIO-TRADE, ktoré by pokrývalo trainingové potreby podnikateľskej sféry, ako aj ekonomických

⁶ Pri kritike nespôplatených služieb SARIO treba zohľadniť, pre akú kategóriu klientov sú určené. Zavedenie spoplatnenia služieb poskytovaných SARIO v reakcii na kritiku, že SARIO ako príspevková organizácia od svojho vzniku neprejavuje žiadny záujem v oblasti financovania si vlastných potrieb prostredníctvom podnikateľskej činnosti, môže byť aspoň v tejto fáze zrealizované až po dôkladnej analýze, ktorá odpovie na otázku, či je to prijateľné pre podnikateľskú sféru (osobitne MSP ako hlavnú cieľovú skupinu) a ktoré konkrétne služby majú byť spoplatnené a v akej výške.

⁷ Proexportná politika SR na roky 2007 – 2013. MH SR.

diplomatov (prioritne z MH, ale aj z MZV SR). Tento projekt by mohol byť vybudovaný v úzkej spolupráci s akademickou sférou, ktorá poskytuje vzdelávanie v oblasti hospodárskej diplomacie, medzinárodných ekonomických vzťahov a medzinárodného obchodu.

Užšia spolupráca s odbornou akademickou obcou by rovnako mohla prispieť k prekonaniu niektorých problémových stránok v oblasti zabezpečenia systému podpory exportu. Ak priložená SWOT analýza konštatuje slabé stránky v potenciáli personálneho zabezpečenia, treba pripomenúť zdroje, ktoré každoročne produkujú napr. Fakulta medzinárodných vzťahov a Obchodná fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave. Ich špecializovaná príprava pre potreby systému podpory exportu (napr. v oblasti sektorových a teritoriálnych analýz) spoločne s ďalším vzdelávaním by mohla priniesť požadované personálne zabezpečenie.

Kľúčovou však, popri všetkých vyššie uvedených problémoch, zostáva otázka týkajúca sa finančného zabezpečenia celého národného systému podpory exportu. Ten z hľadiska nárokov na finančné plánovanie zahŕňa zdroje potrebné na inštitucionálnu reformu, rozvoj a stabilizáciu reprezentačnej siete v zahraničí (a to nielen v podobe OBEO, ale i zastúpení SARIO-TRADE), personálneho zabezpečenia siete a analytických oddelení v ústredí, prostriedky na prezentáciu v zahraničí, ako aj pre nové produkty Eximbanky. V súčasnosti je celý systém z finančného hľadiska výrazne podhodnotený už len v porovnaní so susednými štátmi, pričom žiaden z nich nevykazuje podobnú mieru závislosti na zahraničnom obchode ako SR. Pre porovnanie doterajších finančných prostriedkov vynakladaných štátom na podporu aktivít proexportnej politiky možno uviesť výšku celkovej poskytnutej štátnej pomoci SR za rok 2006, ktorá dosiahla hodnotu 9,677 mld. Sk⁸. Z tejto hodnoty najväčší objem prostriedkov smeroval na podporu rozvoja regiónov formou dotácií a daňových úľav. Najmenšie sumy prostriedkov smerovali do podpory exportu, čoho dôkazom je aj objem prostriedkov vynaložených na financovanie oficiálnej účasti SR na

⁸ Proexportná politika SR na roky 2007-2013. MH SR.

medzinárodných veľtrhoch a výstavách v objeme 10,2 mil. Sk.⁹ Rozpočtové balíky na granty na prezentáciu v zahraničí predstavujú v ostatných členských krajinách rádovo vyššie sumy až po desiatky miliónov eur v prípade veľkých krajín ako napr. Taliansko.

Zoznam použitej literatúry

Dohoda o spolupráci MZV SR a MH SR pri plnení úloh zahranično-obchodnej politiky v činnosti zahraničnej služby SR v znení dodatku č. 1/2006 z 11. apríla 2006.

Proexportná politika Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. (materiál MH SR, prerokovaný Vládou SR).

Aktualizácia teritoriálnej a komoditnej orientácie podpory exportu, možnosti vyššieho využitia poisťovacej kapacity a optimalizácie podielu cudzích zdrojov na financovaní Exportno-importnej banky Slovenskej republiky. (materiál Eximbanky, prerokovaný Vládou SR).

Posilnenie ekonomickej dimenzie diplomacie v jednotnom výkone zahraničnej služby v podmienkach Ministerstva hospodárstva SR. (materiál MH SR, nezaradený na rokovanie Vlády SR).

Inštitucionalizácia systému podpory exportu v Slovenskej republike. (materiál MF SR, v pripomienkovom konaní).

Ing. Marek Csabay, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

e-mail: csabay@euba.sk

⁹ Tamtiež

Geopolitika Ruska a formovanie jeho zahraničnej politiky v ére Vladimíra Putina

doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD.

Abstract

The emergence of the Russia's geopolicy is by law of nature connected with its geographical and natural parameters. The author has mapped the historical background of a unique Russia's geopolicy from the end of the 15th century, through the War of Caucasus (1817-1864) up to the breakpoint period of the war with Japan which later apparently broke the neck of tsarist regime.

The stress has been put upon the ideological outgoing points and the bases of geopolitical thinking in Russia which had been concentrated into the phenomenon of big-power and imperial feelings, i. e. The themes that influenced the formation of Russia's theoretical and practical geopolicy.

"Človek, ktorý zanedbáva to, čo sa skutočne deje, v mene toho, čo by sa malo diať, vydáva sa na cestu sebazkazy..."

N. Machiavelli

Pri pohľade na dnešné Rusko, Rusko preplnené mnohými otáznikmi, paradoxmi, ale aj inšpiratívnosťou, nie je možné obísť historicky dôležité aspekty vzniku moskovského štátu. Ešte na konci 14. storočia bola Rus diverzifikovaná na množstvo subjektov - Rostovské, Tverské, Riazanské, Moskovské, Jaroslavské kniežactvá a mestské republiky Veľkého Novgorodu a Pskova, ktoré platili daň tatárskej Horde.

V roku 1472 si Ivan III. vzal za manželku Sofiu Paleologovnu z byzantského cisárskeho rodu a začal vystupovať ako dedič moci a slávy zaniknutej Byzancie. Sám sa prehlásil za cára a v roku 1476 odmietol platiť daň Horde. Tento akt bol úvodným krokom k rozhodujúcemu okamžiku v dejinách Rusi - konfliktu s Tatármi.

K veľkému bojovému stretu v roku 1480 nedošlo, ale pod tlakom dosiahli moskovskí panovníci, po spojení ruských zemí, strategický cieľ. Úlohy sa vymenili a

Rusko sa stalo hrozbou pre rozpadajúcu tatársku Hordu. Kdesi v tej dobe, keď moskovská moc sídlila na vzostupnej trajektórii, sa zrodilo presvedčenie, že po páde Carihradu sa Moskva stala hlavným mestom kresťanského sveta a moskovský cár jeho najvyššou a jedinou autoritou.¹

Čosi podobné hlásalo aj okolie B. Jeľcina a V. Putin sa tejto paradigme počas svojho prezidentovania nebránil. De facto tak ide o svojské chápanie cykličnosti histórie, ale svojim spôsobom aj predzvesť prístupu, ktorý použil F. Fukuyama.

Mnohí sa pýtajú, čo je vlastne tá geopolitika a ako vplýva na formovanie zahraničnej politiky? Geofrey Sloan tvrdí, že sa jedná „...o teóriu vzťahu priestorových aspektov a historickej príčinnosti v perspektíve medzinárodného systému, ktorý tvorí koherentný celok...“² Ide asi o najspoľahlivejšiu definovanie pojmu, ktorého používacia frekvencia dosiahla v poslednom období nebyvalých rozmerov a ktorá bez diskusie spochybnila proroctvá o „konci geopolitiky“. Nakoniec aj bubnovanie o konci histórie a bezbrehom víťazstve liberalizmu v podaní už spomenutého F. Fukuyamu³ bolo viac zbožným želaním autora, než reflexiou reality (nakoniec už G. Hegel v roku 1806 písal o „konci dejín“ v súvislosti víťazstvom Napoleona nad Pruskom pri Jene). Akýkoľvek proces globalizácie totiž nezmaže geografickú a strategickú dôležitosť terénu a revolučnosť presunu dominancie z námornej na pozemnú veľmoc.

Dva spôsoby riešenia duchovných a mravných problémov v dejinách Ruska (opäť aj dnešného) - treba trpieť a zbytočne nemudrovať - viedli k vymazaniu chápania práva, spravodlivosti a zodpovednosti za činy jednotlivca. Teda práve tých hodnôt na ktorých sa formovala Európa od dôb Rímskej ríše. Filozof T.G. Masaryk sa vyjadril, že štáty žijú ideami, ktoré stáli pri ich zrode. Pri zrode Ruska bola primárnou idea koncentrácie území - "sobiranie zemlejš", ktorá sa síce transformovala do "kultúrnejšej" podoby.

¹ K téme pozri: Sinicya N. V.: Tretij Rim – istoki i evolucija ruskoj srednevekovej koncepcii, INDRİK Moskva 1998, s. 154.

² Sloan G.R.: Geopolitics in United States Strategic Policy 1890-1897, Birghton 1998, s. 20.

³ „...je načase vrátiť sa k Veľkému rozvratu a nastoliť otázku, čo bude nasledovať...“ Fukuyama F.: Veľký rozvrat, Agora 2005, s. 289.

Treba snáď ešte pripomenúť, že v 15. storočí sa v priestore Ruska formoval do konečnej podoby východoeurópsky civilizačný typ, ktorý zrejme navždy oddelil, či vyšpecifikoval Rusko od ostatnej Európy.

Je Rusko v Európe, alebo nie? S. Huntington medzi civilizáciami identifikuje samostatnú slovansko-ortodoxnú civilizáciu, ktorá ale podľa jeho koncepcie, nie je totožná s hranicami Eurázie.

Snaha a potreba obnovenia pozície

Strategickým zahraničnopolitickým cieľom RF je dnes snaha o upevnenie postavenia na medzinárodnej scéne a obnovenie pozície svetovej veľmoci.

Súčasnú medzinárodnú postavenie Ruska pritom môžeme označiť ako stabilizované. Ruské ambície v oblasti presadzovania sa na medzinárodnej scéne v ostatnom období podporuje relatívne priaznivý vývoj hospodárstva, ako odraz energeticko-surovinového faktu. Poradie priorít zahraničnej politiky RF zostáva, podľa základných strategických dokumentov, dlhodobo nezmenené:

1. Spoločenstvo nezávislých štátov (SNŠ);
2. Európa;
3. USA;
4. Ázijsko-tichooceánska oblasť.

Napriek spomaleniu procesu prípravy novej dohody medzi Európskou úniou a Ruskou federáciou (RF) je badateľný *intenzívnejší* záujem na rozvoji spolupráce.

Zahraničná politika RF sa vyznačuje zvýšenou snahou o pragmatizmus, mnohovektorovosť a reflektovanie národných záujmov, no tak, aby jej praktická realizácia neprotirečila kolektívnym, resp. globálnym záujmom medzinárodného spoločenstva. Pokračuje - ako to bolo zakódované ešte z čias Petra I. - smerovanie na začlenenie RF do spoločenstva vyspelých demokratických krajín a postupné hľadanie si miesta v transatlantickom civilizačnom okruhu.

Rusko, aj keď to čas slovenských „elít“ spochybňuje, prejavuje zmysel pre kľúčové miesta v medzinárodnej politike a zredukovalo aktivity na rozhodujúce oblasti globálneho významu. Vyslovuje sa za bezalternatívnu mnohostrannú

diplomacie, ktorej ústredným elementom je OSN, ako základnej metódy regulovania medzinárodných vzťahov na globálnej a regionálnej úrovni, pričom riešenie konfliktov je nevyhnutné realizovať mierovou cestou.

Medzinárodné aktivity prezidenta V. Putina v poslednom období naznačujú taktiež stále výraznejšiu úlohu energetickej⁴ a ekonomickej dimenzie (*vid'. tabuľka č.1*) pri realizácii zahraničnej politiky⁵.

Moskva i napriek rastúcemu sebavedomiu chce byť spoľahlivým a predovšetkým čitateľným partnerom. RF odstúpila od prekonanej praxe tzv. fixných aliancií a vo svojej zahraničnej politike sa snaží uprednostňovať skôr vytváranie rôznorodých aliancií podľa jednotlivých záujmov a uplatňovanie modernej diplomacie s nastaviteľnou geometriou.

Svoje záujmy a zahranično-politické koncepcie už nevníma dogmaticky, ale pragmaticky. RF sa dokázala, čo na Slovensku tuho niektorí nechcú akceptovať, vcelku úspešne vyrovnať s novou realitou rozšírenia EÚ a NATO a prispôbiť jej svoju stratégiu tak, aby boli v maximálne možnej miere zohľadnené jej vlastné záujmy.

Ruské vedenie deklaruje prioritný záujem o spoluprácu v boji proti medzinárodnému terorizmu, ktorý vníma ako najväčšiu hrozbu stability a územnej celistvosti krajiny.

Na mieste ideologickej konfrontácie čias studenej vojny sa objavila ďaleko nebezpečnejšia hrozba globálneho rozkolu medzi civilizáciami. Tento konflikt je podľa RF v oveľa menšej miere možné kontrolovať a usmerňovať, pretože sa vymyká zo zaužívaných rámcov vzťahov medzi jednotlivými štátmi. V tomto kontexte často poukazuje na rozdielny prístup zahraničných partnerov k definovaniu samotného terorizmu a metódam jeho potlačania. RF vystúpila s množstvom nových iniciatív na

⁴ Z. Brzezinski môže pokojne, majúci pri tom historickú oporu, označovať Rusko za surovinný príviesok (západného) sveta. In: Brzezinski, Z.: Geostrategija dľa Euraziji. In: Nezavisimaja gazeta 24. 10. 1997.

⁵ Bližšie pozri interný dokument MZV RF: „*Obzor vnešnej politiky Rossi*“, Moskva marec 2007.

bilaterálnej úrovni, ako aj prostredníctvom rozhodujúcich multilaterálnych mechanizmov.

RF si začína uvedomovať, že nedostatočne využíva dostupné prostriedky svojho vplyvu v krajinách SNŠ a nemôže očakávať, že vzniknuté vákuum nebude zaplnené. Rusko si je vedomé, že vzhľadom na nové reálie súčasného sveta už nemá výlučné právo snažiť sa o vedúce postavenie v uvedenom priestore, čo ale ťažko psychologicky znáša.

Postavenie a miesto Ruska vo svetovej politike bude v strednodobej perspektíve závisieť od vzájomného pôsobenia viacerých faktorov. Z mnohých:

- parametre rozvoja USA a Európy;
- charakter vzťahov medzi Ruskom a Západom vo všeobecnosti;
- rozsah spolupráce medzi Ruskom a EÚ;
- reálny medzinárodný vplyv samotnej Európy;
- schopnosť Ruska posilniť svoju štátnosť;
- výsledky uskutočňovanej ekonomickej stratégie Ruska.

Aké Rusko nás čaká?

Línia zahraničnej politiky sa rodila a padala na téze geografickej (priestorovej) a kultúrnej špecifickosti Ruska v priamej úmere s otázkou osobnosti. Možné porovnanie minulých prístupov s dnešnými snahami naznačuje, že bez ohľadu na rôzne „modernizačné“ impulzy Rusko ostane, aj keď sa jeho geografické parametre po sovietskej historickej epizóde vrátili do prakticky pôvodných rozmerov. Je krajinou s geopolitickým status quo, pričom nie je vylúčené, že modernizovaná terminológia bude šľavnatejšia, pikantnejšia a ostrejšia, ale smutný pravoslávny konzervativizmus ostane primárnym.

Čo sa týka získania legitímnej moci v Rusku, konzervativizmus a legitimizmus v predrevolučnom Rusku a Sovietskom zväze možno znázorniť nasledujúco:

	Rusko	ZSSR
moc daná a garantovaná	bohom	revolúciou
vzťah k demokracii	(-)	(-)

Dnes Rusko kráča v 21. storočí v stave, keď má predstavu v akú spoločnosť sa pretransformuje⁶, najmä - a to je rozhodujúce - akú koncepciu demokracie si osvojí.⁷

Po ruke sú tri scenáre, a to:

- *autoritatívny variant s prísnu hierarchiou a kontrolnými nástrojmi štátu, nie však totalitu.* Tento variant vychádza z tradície autokrata v RF, ktorý pevnou rukou zabezpečuje poriadok;
- *variant zotrvačnosti* – znovuvybudovanie oligarchického systému, systému vplyvových skupín a klanov. Novým aspektom v tomto variante by mohla byť ešte väčšia nacionalizácia a protizápadnosť. V rámci takéhoto vývoja, konfrontácia so Západom by slúžila na zachovanie určitého status quo, v zmysle zachovania daných majetkových pomerov a nestíhatelnosti oligarchov, ktorí svoj majetok nadobudli za sporných okolností;
- *model vychádzajúci zo sfunkčnenia demokratických princípov a právnych štruktúr,* teda ich naplnenia z vnútra. Tento model vývojovej línie je najracionálnejší a moc okolo V. Putina ho úspešne realizovala.

Základná filozofia

Mních Filofej tvrdil cárovi Vasilovi III.: "Dva Rímy padli. Ten prvý sa pokazil a ten druhý (Carihrad) ovládli Turci. Tretí Rím (Moskva) stojí a štvrtý nebude".⁸ Pre poriadok treba uviesť, že po prvý raz teóriu o "Moskve, ako Treťom Ríme" formuloval v roku 1492 moskovský metropolita Zosima, ale pravdepodobne navždy bude spojená s menom spomenutého pskovského mnícha Filofeja, ktorý v polemickom spise z roku 1523 proti astrológii, vyslovil známe: "Všetky kresťanské cárstva došli do konca a spojili sa v jediné cárstvo nášho gosudara, podľa prorockých kníh, a to je ruské cárstvo. Pretože dva Rímy padli, tretí stojí a štvrtého nebude."⁹

⁶ Bogomolov, O.: Kakim kursom pajd'ot Rossija v novyj vek? In: Rossijskaja federacija 1998, č. 10, s. 17.

⁷ Bližšie pozri: Juza P.: Demokracia v Rusku – mojím očami, PeIn 1998.

⁸ Torkunov A.V.: Ot Tretevo Rima k mirovomu gorodu, In.: Meždunarodnaja žizň Moskva, 9-10/2006, www.mid.ru/brp_4.nsf/26a308, navštívené 16.7.2007.

⁹ Turovskij, R. F.: Russkaja geopolitičeskaja tradicija. In: Vestník MGU 5/96, s. 52.

Základnou filozofiou zahraničnej politiky Ruskej federácie bude naďalej, nehľadiac na to, kto vystrieda V. Putina na prezidentskom poste, napomáhať podľa historicky prevereného konceptu A.M. Gorčakova, vnútornej konsolidácii mocenských inštitútov a hospodárstva krajiny. Tieto procesy budú mať evolučný charakter.

Tak ako je úlohou zahraničnej politiky vytvárať predpoklady pre realizáciu týchto cieľov a hlavným mottom mechanizmu jej tvorby a realizácie bude maximálny realizmus, pragmatizmus a utilitarizmus.

Práve týmto smerom sa budú postupne formovať rozhodujúce segmenty procesu prípravy a prijímania rozhodnutí vo vzťahu k formovaniu zahraničnej politiky Ruskej federácie.

doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD.

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky

Hlboká cesta 2

833 36 Bratislava 37

e-mail: peter_juza@post.sk

Kultúrna dimenzia diplomacie

doc. Milan Kurucz, CSc.

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá úlohami a riadením kultúrnej diplomacie ako špecifickej činnosti, ktorá sa zameriava na sprostredkovanie výmeny kultúrnych hodnôt v súlade so zahraničnopolitickými cieľmi štátu. Kultúrna diplomacia plní dve základné skupiny úloh: univerzálnu, zameranú na podporu vzájomného porozumenia medzi štátmi prostredníctvom kultúry a špecifickú, smerujúcu k vytváraniu pozitívneho obrazu štátu a umožňujúcu naplňať jeho národné záujmy. V príspevku sa skúmajú rôzne modely riadenia kultúrnej diplomacie s rozdielnou úlohou ministerstva zahraničných vecí v nich. Poukazuje sa v ňom na význam stratégie kultúrnej diplomacie.

Abstract

The contribution deals with objectives and management of cultural diplomacy as a specific activity oriented on exchange of cultural values in line with the goals of foreign policy. Cultural diplomacy carry out two basic tasks: universal one - aimed at support of mutual understanding of countries by culture and specific one – creation country's positive image which facilitates proceeding of national interests. In the contribution are analysed different management models of cultural diplomacy with diverse role of ministry of foreign affairs. Autor points out significance of strategic approach to cultural diplomacy.

Úvod

Diplomacia sa podobne ako akákoľvek iná ľudská činnosť vyvíja a mení, pričom zmeny, ktorými prechádza sú často protirečivé. Na jednej strane mnohé oblasti prestávajú byť výlučnou doménou pôsobenia profesionálnych diplomatov. Sme, napríklad, svedkami neustále narastajúceho množstva priamych kontaktov medzi vedúcimi predstaviteľmi jednotlivých krajín, ktoré v určitej miere zužujú priestor aktivít veľvyslanectiev a ich pracovníkov. Nezanedbateľný je aj vstup stále nových

neštátnych aktérov do medzinárodných vzťahov. Na druhej strane vidíme sektorálnu expanziu diplomacie. Za obdobie posledných sto rokov dochádza k rozširovaniu „popisu“ práce diplomatov o také oblasti ako je ekonomika, ekológia a kultúra. Ide o tie sféry medzinárodných vzťahov, ktoré čoraz markantnejšie ovplyvňujú aj vzťahy medzi štátmi alebo, naopak, štáty majú záujem o ich využívanie, či dokonca regulovanie.

Vznik kultúrnej diplomacie je vo veľkej miere súčasťou zmien v diplomacii vyvolaných novými tendenciami v medzinárodných vzťahoch. Najmä v druhej polovici 20. storočia sa čoraz viac dostáva do popredia potreba obracať sa na verejnosť, získavať ju pre tie či oné kroky zahraničnej politiky.

Kultúra v medzinárodných vzťahoch

V bežnom používaní sa pojem kultúra najčastejšie spája s umením. Je to však len jeden z aspektov tohto multidimenzionálneho javu, ktorý je skúmaný rôznymi vedami o spoločnosti. Americkí antropológovia A. L. Kroeber a C. Kluckhohn napočítali vyše tristo definícií kultúry. [5] UNESCO vo svojej deklarácii o kultúrnej diverzite z roku 2001 vymedzuje kultúru nasledovne: „...kultúra môže byť považovaná za súbor rozličných duchovných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych znakov spoločnosti alebo sociálnych skupín, ktorá zahŕňa okrem umenia a literatúry, životný štýl, spôsob života, systém hodnôt, tradícií a presvedčení“. [9] Kultúra môže byť chápaná ako to čím sa líši ľudstvo od prírody, ako „všetko čo vytvárajú za sebou nasledujúce generácie“. [8] Má dve základné zložky, a to materiálnu a duchovnú. Každá z nich má svoje osobitné znaky, ale zároveň sú vzájomne prepojené. Kultúra je faktorom ktorý utvára identitu osobnosti, skupiny a národa. Konštituuje to, čím sme, čím sa líšime od druhých ale aj to čo nás s nimi spája, čo určuje našu podstatu ako príslušníkov ľudského rodu.

Kultúra bola vždy prítomná v medzinárodných vzťahoch ako ich súčasť. Výmena kultúrnych hodnôt, a to tak materiálnych, ako aj duchovných je súčasťou rozvoja stykov medzi národmi, štátmi a regiónmi a jej šírka a intenzita v značnej miere závisí aj od vytvárania príslušných komunikačných kanálov pre také kontakty.

Kultúrna interakcia tvorí jeden zo základných pilierov ľudského pokroku a humanizmu. Uzavretosť a izolácia vedú k spomaľovaniu vo vývoji a napokon i k celkovému zaostávaniu. V histórii sme však boli a aj v súčasnosti sme svedkami pokusov o vnucovanie určitých hodnôt, vzorcov správania, náboženstva a pod, snáh o kultúrnu hegemoniu.

Štáty vo svojej zahraničnej politike nepripisovali kultúre vždy ten význam, ktorý v skutočnosti má. Počas mnohých storočí zostávala na okraji záujmu štátnych aktérov. V období studenej vojny sa už stala neoddeliteľnou súčasťou zápasu dvoch systémov, aj keď samozrejme, vojenská a hospodárska sila mala rozhodujúci význam. Po skončení studenej vojny výskum zahraničnej politiky začal venovať pozornosť kultúre ako faktoru, ktorý ovplyvňuje správanie jednotlivých štátov a je teda jedným z motivačných činiteľov ich pôsobenia na medzinárodnej scéne. Dokonca sa objavili teórie o kultúrnych resp. civilizačných rozdieloch ako hlavnej príčine medzinárodných konfliktov. [4]

Kultúra sa stala v medzinárodných vzťahoch veľmi dôležitým mocenským faktorom. Podľa J. Nye je jedným zo zdrojov mäkkej moci, ovplyvňujúcich príťažlivosť danej krajiny. Kým tvrdá moc je spojená s donucovaním a využívaním vojenskej a hospodárskej sily, mäkká moc je príťažlivou silou, spočívajúcou v schopnosti formovať preferencie iných. [7]

Kultúra ako sektor medzinárodných vzťahov neexistuje izolovane od ich ostatných zložiek. Formovanie a presadzovanie mäkkej sily je okrem iného aj dôsledkom usmerňovania kultúrnej výmeny a kultúrnych aktivít štátom, ale často je aj výsledkom pôsobenia iných, napríklad trhových síl.

Úlohy kultúrnej diplomacie

Kultúrna diplomacia tak ako diplomacia vôbec súvisí predovšetkým so zahraničnou politikou štátu ale v rovnakej miere aj s jeho kultúrnou politikou. V súlade s ich cieľmi sa podieľa na sprostredkovaní medzinárodnej výmeny myšlienok, informácií a kultúrnych hodnôt. Rozhodujúci podiel v jej pôsobení

zohrávajú duchovná kultúra, v prvom rade umenie, vzdelanie a veda, ale napríklad aj šport a tzv. populárna kultúra.

Kultúrna diplomacia nesprostredkúva a ani nemôže sprostredkovať celý komplex kultúrnych vzťahov, ale len ich určitý výsek. Do medzinárodnej kultúrnej výmeny vstupuje celý rad aktérov, ktorý pôsobia nezávisle od štátu a cieľov jeho zahraničnej politiky a konajú len na základe kritérií vlastných danej oblasti kultúry alebo vychádzajú z komerčných záujmov.

Toto odvetvie diplomacie spoluvytvára určitý obraz o krajine, ktorý je jeden z dôležitých faktorov umožňujúcich úspešné presadzovanie národných záujmov tak v politickej, bezpečnostnej ako aj v hospodárskej oblasti. Je potrebné zdôrazniť, že spoluvytvára, pretože tento obraz je formovaný celkovou vnútornou a zahraničnou politikou krajiny, tým, ako je vnímaná jej rozhodujúcimi partnermi, reflektovaná a formovaná svetovými médiami a verejnou mienkou v zahraničí. Kultúrna diplomacia v tejto svojej funkcii môže byť úspešná len v jednote so všetkými ostatnými spomínanými komponentmi.

Podľa holandského výskumníka Petra van Hama globalizácia a mediálna revolúcia spôsobuje, že každý štát si viac uvedomuje seba samého, svoj image, svoju povesť, svoj postoj teda svoju značku. Vytvorenie značky je nielen ekonomicky želateľné, ale má aj politické a strategické dôsledky. Diplomacia sa v takýchto podmienkach údajne mení na „brand asset management“, na hľadanie vhodnej značky pre svoj štát. [3] Tento marketingový prístup je nesporne realitou súčasného účinkovania štátov na medzinárodnej scéne a kultúrna diplomacia tú má istý priestor, aj keď nie výlučný.

Kultúra je podstatným faktorom vzájomného porozumenia medzi ľuďmi, národmi a štátmi, ako aj vyjasňovania si rozdielov medzi nimi. Jednou z úloh kultúrnej diplomacie je práve aktivizácia tohto potenciálu kultúry v záujme posilňovania vzájomnej dôvery na medzinárodnej scéne. V prípade určitých politických komplikácií či napätí, môže práve kultúrna diplomacia prispieť k tomu, aby sa rozpory aspoň nevyhrocovali. Nie je to však možné dosiahnuť nejakou jednorázovou akciou. Je to

skôr výsledok dlhodobého a premysleného pôsobenia, zohľadňujúceho podmienky krajiny alebo regiónu v ktorom diplomacia pôsobí, vrátane tzv. kultúrnych filtrov, t.j. určitých skúseností, stereotypov ba i predsudkov cez ktoré sú vnímané iné spoločnosti, štáty a ich kultúra. Na druhej strane môžu politické faktory výrazne sťažiť pôsobenie kultúrnej diplomacie. Politické nezhody, dlhotrvajúce politické napätie sprevádzané podpornými informačnými aktivitami prispievajú aj k zdržanlivosti vo vzťahu ku kultúre resp. kultúrnym aktivitám strán zapojených do politickej polemiky či dokonca konfrontácie. Za určitých okolností môžu kultúrne iniciatívy zohrať negatívnu úlohu a namiesto posilňovania vzájomnej dôvery prehlbovať problémy vo vzájomných vzťahoch štátov.

Európska integrácia a kultúrna diplomacia

Členstvo v EÚ v značnej miere homogenizuje hospodárstvo a právny systém štátov, ale existuje celý rad oblastí, ktoré spadajú do výlučnej národnej kompetencie. Takou je aj kultúra a kultúrna diplomacia. Táto skutočnosť vyplýva jednak z úsilia krajín únie zachovať si vlastnú, z kľúčovej úlohy, ktorú si v EÚ naďalej zachovávajú národné štáty. EÚ sa však snaží o ovplyvňovanie aj tejto dôležitej oblasti predovšetkým prostredníctvom svojich programov Kultúra a MEDIA, ale aj ďalších projektov, ale táto jej činnosť má skôr podporný charakter.

Kultúrna diplomacia členských krajín smeruje jednak dovnútra únie a pôsobí aj ako faktor bilaterálnej alebo multilaterálnej diplomacie mimo hraníc EÚ. Úsilie EÚ smeruje k podpore kultúrnej rozmanitosti, s ktorou úzko súvisí potreba vzájomného poznávania vnútri tohto integračného zoskupenia. Tento proces má dôležitý vplyv aj na odbúravanie kultúrnych bariér ovplyvňujúcich rozhodnutia týkajúce sa napríklad voľného pohybu osôb alebo ďalších citlivých otázok. Dovnútra Únie orientovaná kultúrna diplomacia je preto významným faktorom zvyšovania kohézie EÚ. Rastúci význam získava kultúra ako katalyzátor tvorivosti v rámci Lisabonskej stratégie pre rast a zamestnanosť, aj keď táto jej úloha nie je plne doceňovaná. Kľúčovými sú tu aktivity na národnej úrovni, ale nové stimuly môže poskytnúť aj spolupráca členských štátov smerujúca zvyšovaniu kultúrnej a vzdelanostnej úrovne ich občanov.

Čoraz viac sa do popredia dostáva kultúra ako súčasť medzinárodných vzťahov EÚ, čo súvisí s jej ambíciami stať sa globálnym hráčom. Napriek výlučnej národnej kompetencii v oblasti kultúrnej diplomacie sa aj v tejto oblasti prejavujú snahy o spoluprácu členov Únie. Jej konkrétnym prejavom je založenie partnerstva národných kultúrnych inštitútov EUNIC (European National Institutes for Culture). V súčasnosti združuje organizácie z 19 členských štátov EÚ s ročným rozpočtom 2,2 mld. eur. EUNIC funguje na dvoch vzájomne sa dopĺňujúcich úrovniach – na úrovni generálnych riaditeľov národných inštitútov, resp. ich riadiacich orgánov a druhú predstavujú združenia (clusters) národných kultúrnych inštitútov v jednotlivých európskych, resp. mimoeurópskych mestách, ktorých členovia spolupracujú na spoločných projektoch. V súčasnosti sa EUNIC sústreďuje na štyri témy: medzikultúrny dialóg (predovšetkým medzi EÚ a ostatným svetom), mnohojazyčnosť (táto aktivita súvisí s úsilím o vzájomné osvojovanie si jazykov občanmi členských štátov), migrácia a Balkán a kultúrna politika EÚ 2007-2013 (ktorej hlavným cieľom je podpora európskej kultúry). [2]

V pôsobení Únie navonok môže byť pestovanie kultúrnej rôznorodosti dôležitým faktorom jej príťažlivosti najmä v podmienkach existencie obáv z unifikácie kultúry ako súčasť procesov globalizácie. Spolu s tým sa však prejavuje snaha najmä veľkých krajín posilňovať svoj vplyv v jednotlivých oblastiach aj prostredníctvom svojej tradičnej kultúrnej prítomnosti vyplývajúcej z určitých historických a jazykových daností (ide najmä o bývalé koloniálne mocnosti).

Riadenie kultúrnej diplomacie

Riadenie kultúrnej diplomacie v jednotlivých krajinách závisí od tradícií zahraničnej politiky, od vzťahov kultúry a štátu resp. politiky, medzirezortných vzťahov a pod. Vo väčšine členských štátov EÚ sa kultúrna diplomacia realizuje prostredníctvom kultúrnych inštitútov. Líšia sa však svojím vzťahom k štátu, presnejšie tým, či sú bezprostredne riadené štátom, alebo či sú verejnoprávnymi inštitúciami, v ktorých je ingerencia štátu sprostredkovaná.

Prvý model je realizovaný napríklad vo Francúzsku, Rakúsku, v Slovenskej republike, Českej republike a Maďarsku. Kým vo Francúzsku sú kultúrna diplomacia a jej inštitúcie spoločne riadené ministerstvom kultúry a ministerstvom zahraničných vecí, zatiaľ v Slovenskej republike, Rakúsku, a v Českej republike patrí táto oblasť do kompetencie ministerstiev zahraničných vecí. Česká kultúrna diplomacia sa realizuje predovšetkým prostredníctvom Českých centier, ktoré sú príspevkovou organizáciou Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky a majú svoje ústredie, ktoré ich bezprostredne riadi. V prípade Maďarska spadá kultúrna diplomacia do kompetencie ministerstva školstva a kultúry a bezprostredným riadením maďarských kultúrnych inštitútov je poverená jeho inštitúcia - Balassiho ústav.

Typickým prípadom druhého modelu je britská kultúrna diplomacia, v ktorej kultúrne vzťahy so zahraničím zabezpečuje Britská rada, ktorá je neziskovou organizáciou, fungujúcou mimo štátnej správy a teda i diplomatických misií, ale je financovaná zo zdrojov britského ministerstva zahraničných vecí. Podľa názoru autorov analýzy výskumnej nadácie Demos nezávislosť národných kultúrnych inštitútov má celý rad predností, ale snaha o jej zachovanie ide často na úkor plodnej spolupráce s diplomaciou krajiny. Preto záujme zlepšenia kooperácie týchto dvoch zložiek odporúčajú vytvoriť v rámci štruktúry verejnej diplomacie Ministerstva zahraničných vecí Veľkej Británie skupinu kultúrnej diplomacie, ktorá by zabezpečovala nevyhnutnú koordináciu. [1]

Verejnoprávny status má napríklad aj Goetheho inštitút, ktorý taktiež pôsobí ako neziskové združenie mimo štruktúr ministerstva zahraničných vecí. Rezort zahraničia však má určitý vplyv na túto inštitúciu, keď jej správna rada môže byť menovaná len s jeho súhlasom a ministerstvo má právo na základe politických dôvodov požiadať inštitút o realizáciu alebo zrušenie určitých podujatí.

Veľké krajiny majú široko rozvetvenú sieť kultúrnych inštitútov, čo im umožňuje zabezpečovať veľký rozsah aktivít s veľkým záberom. Napríklad Francúzsko má 436 kultúrnych inštitútov v zahraničí, Veľká Británia 233 a Nemecko

142. Pre porovnanie Rakúsko má 29, Maďarsko 19, Česká republika 21 a Slovenská republika 8.

Tieto rozdiely neznamenaajú, že malé krajiny nemôžu disponovať úspešnou kultúrnou diplomaciou. Veľa závisí od pružnosti vo využívaní rôznych inštitucionálnych foriem. V určitých regiónoch a krajinách je dôležité mať zriadený kultúrny inštitút, a to tak z politických, ako aj z hospodárskych dôvodov, do iných je možné vyslať diplomata, ktorý dokáže organizovať kultúrne kontakty a podujatia. Význam kultúry pre rozvoj vzťahov stimuluje aj malé krajiny k tomu, aby sa v súlade so svojimi cieľmi usilovali rozširovať sieť kultúrnej diplomacie aj do geograficky vzdialenejších oblastí. Napríklad Česká republika v roku 2006 otvorila České centrum v Japonsku, Maďarsko pri zachovaní doterajších 19 kultúrnych inštitútov v najbližšom období plánuje vytvorenie postov kultúrnych diplomatov na zastupiteľských úradoch v Ázii, na Blízkom východe a v španielskej jazykovej oblasti. Aj vzhľadom na blížiace sa olympijské hry v Pekingu a svetovú výstavu v Šanghaji (2010) vyslala do týchto miest dvoch kultúrnych diplomatov.

Pre malé krajiny je podstatné, ako sa im darí koncentrovať svoje prostriedky na niekoľko vybraných cieľov a spojiť kultúru s inými faktormi vytvárajúcimi obraz krajiny. Zaujímavé sú v tejto súvislosti skúsenosti Nórska, ktoré sa v posledných rokoch usiluje o stále viac integrovanú kultúrnu diplomáciu sústredenú na tri základné priority, umožňujúce prezentovať image krajiny: mier a rozvoj, prírodné zdroje a moderný národ. [1]

Existencia stratégie kultúrnej diplomacie je jednou z rozhodujúcich podmienok jej účinnosti. Hlavným východiskom je formulovanie dlhodobých cieľov, ktoré sú ďalej špecifikované tak na regionálne podmienky, ako aj na podmienky jednotlivých krajín. Je len samozrejmé, že stratégia kultúrnej diplomacie a zahraničnej politiky sú úzko prepojené. Absencia strategického prístupu, realizácia kultúrnych aktivít bez ich vnútornej integrovanosti výrazne znižuje možnosti kultúrnej diplomacie. Preto mnohé ministerstvá zahraničných vecí alebo iné inštitúcie riadiace kultúrnu diplomáciu majú vo svojich štruktúrach organizačné jednotky zabezpečujúce strategický manažment.

Napríklad súčasťou kultúrno-politickej sekcie rakúskeho ministerstva európskych a medzinárodných záležitostí je strategicko-koordinačný odbor, pre České centrá odporúča ich celkovú stratégiu Konzultačná rada.

Spolu s koncepčnou činnosťou riadiaceho centra je pre kultúrnu diplomáciu z hľadiska jej účinnosti významná aj podpora programovej a realizačnej činnosti. Ústredie českých centier zabezpečuje pre svoje zahraničné pracoviská mapovanie kultúrnej sféry a prípravu programovej ponuky vrátane príslušnej logistiky. V Rakúsku realizačné odbory kultúrno-politickej sekcie ministerstva pre európske a medzinárodné záležitosti zabezpečujú prípravu podujatí v oblasti umenia a vedy.

Spojenie koncepčnej a realizačnej podpory centra vo vzťahu k jednotlivým kultúrnym inštitútom je mimoriadne inšpiratívna aj pre riadenie slovenskej kultúrnej diplomacie. Kým stratégia kultúrnej diplomacie by mala byť záležitosťou Rady slovenských inštitútov, programovú podporu by mohlo v rámci medzirezortnej koordinácie a spolupráce mohlo zabezpečovať ministerstvo kultúry spolu s jeho odbornými inštitúciami. Vypracovanie programovej ponuky by mohlo byť práve tým rozhodujúcim nástrojom metodického riadenia činnosti slovenských inštitútov, ktorého absenciu pociťujú autori Návrhu koncepcie zabezpečenia prezentácie slovenského umenia a kultúry. [6]

Záver

S nárastom šírky a intenzity kontaktov medzi štátmi, národmi bude mať stále väčší význam kultúra ako nositeľ univerzálnych, všeludských hodnôt a zároveň ako faktor súvisiaci s identitou spoločností a s ich rôznorodosťou. V období globálnej komunikácie existujú riziká kultúrnej homogenizácie, reakciou na ktoré môže byť kultúrna izolácia, či otvorené nepriateľstvo voči inakosti. Úlohou kultúrnej diplomacie je prispieť k prekonávaniu týchto krajností a tým posilňovať spoluprácu a vzájomnú dôveru vo svete.

Možnosti kultúrnej diplomacie štátov sú ovplyvnené ich kultúrnym, hospodárskym a komunikačným potenciálom. Rozdiely medzi veľkými a malými

štátmi sú aj v tejto oblasti evidentné. Pre malé štáty je preto zvlášť dôležité, aby dokázali v plnej miere využiť svoje danosti, a koncentrovali svoje úsilie na relatívne malý počet dlhodobých cieľov prepojenými s cieľmi ich zahraničnej politiky.

Zoznam použitej literatúry

1. Bound K., Briggs R., Holden J., Jones S. Cultural Diplomacy. www.demos.co.uk/files/cultural%20diplomacy%20-%20web.pdf
2. www.eunic-europe.eu/EUNIC%20website/what-we-do/index.htm
3. van Ham P. The Rise of the Brand State. In: Foreign Affairs, , September/October 2001, pp. 3, 6.
4. Huntington, S. P. The clash of civilizations and the remaking of world order, Touchstone, London, 1996.
5. Kroeber A. L., Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge 1952.
6. Návrh zabezpečenia prezentácie slovenského umenia a kultúry v zahraničí. www.culture.gov.sk/ministerstvoúpk/priloha?func=viewFile;rid=5U8N3JueBJ-Kr...
7. Nye J. S. Jr. Soft Power. The Means to Success in World Politics., Public Affairs, New York, 2004, pp.5, 11-12.
8. Šmajš J. Ohrozená kultúra, PRO Banská Bystrica, 2006, s. 59.
9. UNESCO. Universal Declaration on Cultural diversity. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>

doc. Milan Kurucz, CSc.

riaditeľ

Slovenský inštitút v Budapešti

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky

Hlboká cesta 2

833 36 Bratislava 37

e-mail: Milan.Kurucz@mzv.sk

Svetové diplomatické školy – Diplomaticke Akademie Wien

Mgr. Boris Mattoš

Abstrakt

Autor sa v príspevku venuje jednej z najstarších rakúskych vzdelávacích zariadení v oblasti zahraničných vzťahov a diplomacie - Diplomatickej akademii vo Viedni. Pripomína sústavné vzdelávanie a komunikačné zdokonaľovanie pracovníkov zahraničnej služby, ktoré je dôležité pre splňanie čoraz náročnejších zahraničných a diplomatických úloh. Poukazuje tiež na absenciu podobnej ustanovizne na Slovensku.

Abstract

The author in his article goes in to the presentation of one of the oldest Austrian educational institutions in the field of international relations and diplomacy – Diplomatic Academy of Vienna. He suggests systematic education and communication improvement of employee in state foreign service, which is very important for implementation of demanding foreign and diplomatic tasks. The author pointed out absence of similar institution in the Slovak Republic.

Úspešnosť uplatňovania cieľov zahraničnej politiky štátu si v bilaterálnom a multilaterálnom prostredí vyžaduje kvalitnú postgraduálnu, odbornú-etickú výchovu adeptov zahraničných služieb. Ide najmä o tých adeptov, ktorí sa postupne ukážu byť schopní plniť diplomatické funkcie s čoraz väčšou hodnotou. Absencia takéhoto sústavného vzdelávania a komunikačného (najmä jazykového) zdokonaľovania pracovníkov zahraničnej služby sa splňanie čoraz náročnejších zahraničných a diplomatických úloh sa môže postupne odzrkadliť na kvalite a úspechu zahraničnej, diplomatickej služby krajiny. Personálne jadro je tak možné permanentne dopĺňať a obnovovať.

Začiatky – Orientálna akadémia

Tento nesporný fakt stál zrejme aj pri zakladaní jednej z najstarších rakúskych vzdelávacích zariadení v oblasti zahraničných vzťahov a diplomacie - Diplomatickej akadémie vo Viedni. Založená bola v roku 1754 cisárovnou Máriou Teréziou ako *Orientálna akadémia*. Sprostredkovanie cudzích jazykov bolo od samého začiatku považované za dôležitú súčasť. Vyučovali sa najmä turečtina a arabčina. Okrem jazykov mali už vtedy svoje centrálné postavenie predmety ako ekonomika a právo; tak bola na Diplomatickej akadémii založená prvá rakúska Katedra medzinárodného práva. V roku 1898 bola premenovaná na *c. a k. Konzulárnu akadémiu*. V roku 1938 bola zatvorená a neskôr v septembri 1964 z iniciatívy vtedajšieho ministra zahraničných vecí a neskoršieho spolkového kancelára Bruna Kreiského znovuo tvorená ako *Diplomatická akadémia vo Viedni*. V roku 1996 bola akadémia vyčlenená z Ministerstva zahraničných vecí Rakúskej republiky a je odvtedy autonómnou inštitúciou spravovanou v kontexte rakúskeho práva so študujúcimi z celého sveta.

Charakteristika

Diplomatická akadémia vo Viedni vzdeláva mladých akademikov z celého sveta za účelom medzinárodnej kariéry a vedúcich funkcií v diplomatickej službe a v hospodárstve. Európsky integračný proces, postavenie Európy vo svete a multilaterálna diplomacia v čase globalizácie sú ťažiskové body študijných programov.

Na základe silnej väzby s tradíciou, ale najmä snahy čo najlepšie sa prispôbiť aktuálnym výzvam v oblasti medzinárodných vzťahov a diplomacie, možno konštatovať, že štúdium na Diplomatickej akadémii vo Viedni sa vo všeobecnosti a stručne vyznačuje:

- najvyšším univerzitným štandardom a silnou orientáciou na prax;
- prednášajúcimi a študujúcimi z celého sveta;
- interdisciplinárťou;
- interkulturálnou atmosférou;

- malými skupinami;
- individuálnymi študijnými programami podľa vzdelania a kariérneho plánu študujúcich.

Obsahové zameranie

Diplomatická akadémia vo Viedni sa môže pri svojej činnosti oprieť o dlhú tradíciu akademického a praktického vzdelávania, ktoré je potrebné pre medzinárodnú kariéru. Obsahová schéma je tvorená najmä disciplínami ako medzinárodný obchod a hospodárstvo, medzinárodné právo a medzinárodné vzťahy, európske právo, dejiny diplomacie, jazyky a rozvoj osobnosti.

Okrem obsahových a jazykových znalostí, trénujú študujúci rôzne vyjednávacie a komunikačné techniky a získavajú vedomosti o pracovných metódach medzinárodných organizácií, ministerstiev zahraničných vecí, medzinárodného obchodu a médií. Na základe európskeho zriadenia vzdelávania sú študijné pobyty v Bruseli, Štrasburgu a Luxemburgu pevnou súčasťou študijného programu.

Okrem pedagogickej činnosti Diplomatická akadémia vo Viedni ako spoluorganizátor podporuje každoročné stretnutia riaditeľov diplomatických akadémií a inštitútov pre medzinárodné vzťahy z celého sveta. Akadémia spolupracuje s mnohými partnerskými organizáciami, ktoré v rôznych kútoch sveta reprezentujú príslušné vzdelávacie grémiá. Pozornosť je tiež venovaná výskumu, organizovaniu konferencií, seminárov a workshopov k otázkam medzinárodnej politiky. Výsledky z vedeckých projektov sú publikované vo vlastnom časopise „Favorita Papers“.

Ako už bolo vyššie uvedené, od roku 1996 pôsobí ako autonómna inštitúcia spravovaná v kontexte rakúskeho práva so študujúcimi z celého sveta. Diplomatická akadémia je financovaná zo študijných poplatkov a príjmov z organizovaných kurzov. Veľká časť rozpočtu pochádza najmä z prostriedkov rakúskeho Ministerstva pre európske a medzinárodné záležitosti a z prostriedkov medzinárodných organizácií.

Okrem všetkých menovaných činností reaguje Diplomatická akadémia vo Viedni aj na aktuálne výzvy, ktoré vývoj v oblasti medzinárodných vzťahov

a diplomacie so sebou prináša. Je to predovšetkým pomoc pre školenie úradníkov z oblasti Balkánu a rozvojových štátov. Ako príklad je možné spomenúť trojročný vzdelávací program pre vedúcich ministerských úradníkov z Čiernej hory¹, Afriky² a podobne.

Vzdelávanie diplomatov – slovenský kontext

Po spoločensko-politických zmenách v roku 1989 potrebu po vzdelávaní diplomatov na Slovensku ako prvý naplnil Ústav medzinárodných vzťahov založený doc. Karolom Rybárikom na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ako dvojročný povysokoškolský študijný program, neskôr pretransformovaný na Ústav medzinárodných vzťahov a aproximácie práva. Postupne sa na tomto priestore začali etablovať vysoké školy s akreditovanými plnohodnotnými univerzitnými študijnými programami: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (Katedra medzinárodných vzťahov; študijné programy: Politológia a Medzinárodné vzťahy), Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave (Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie; študijné programy: Hospodárska diplomacia, Medzinárodné vzťahy a Medzinárodné ekonomické vzťahy), Fakulta sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave (Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov), resp. od 1.9.2006 aj Stredoeurópska vysoká škola v Skalici (Ústav medzinárodných vzťahov; študijný program Medzinárodné vzťahy).

Diplomatická akadémia podobného charakteru ako Diplomatische Akademie Wien, resp. Diplomatická akademie MZV ČR na Slovensku nevznikla, hoci snahy o jej založenie tu v minulosti boli. Zatiaľ posledným iniciatívnym príspevkom na jej založenie

¹ Projekt je realizovaný v spolupráci s Rakúskou rozvojovou agentúrou (ADA) a jeho cieľom je vyškoliť do roku 2010 45 vedúcich ministerských úradníkov v oblastiach ako inštitúcie Európskej únie, rozširovanie EÚ, európske právo, bezpečnostná a hospodárska politika EÚ, vyjednávacie a rozhodovacie techniky.

² Vzdelávací projekt je tiež realizovaný v spolupráci s Rakúskou rozvojovou agentúrou a je určený pre vedúcich úradníkov z 23 štátov Afriky. Jeho cieľom je oboznámenie afrických účastníkov s rozličnými formami a možnosťami spolupráce s EÚ a obsahovo zahŕňa informácie o inštitúciách EÚ, európskom práve, bezpečnostnej a hospodárskej politike EÚ, vyjednávacie a rozhodovacie techniky.

bol Ideový návrh na zriadenie Diplomatickej akadémie Štefana Osuského v Bratislave, ktorý vypracoval JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc. a bol prílohou jeho publikácie Kariérny diplomat. V dobe prinášajúcej neustále zmeny, vyžadujúcej si dôsledné a sústavné vzdelávanie, by bol projekt podobného charakteru istotne prínosom pre slovenskú diplomaciu.

Zoznam použitej literatúry

Bystrický, L.: Základy diplomacie. Bratislava: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006.

Feltham, R., G.: Příručka diplomata. Praha 2003.

Králik, J.: Kariérny diplomat. Bratislava: IURA Edition, 2006.

Internetové zdroje

Denník SME – www.sme.sk

Diplomatische Akademie Wien - www.da-vienna.ac.at

Diplomatická akademie MZV ČR - www.mzv.cz/diplomatickaakademie

Fakulta medzinárodných vzťahov EU – <http://fmv.euba.sk>

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB – www.fpvmbv.umb.sk

Fakulta sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave -
www.fses.uniba.sk/

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici - www.sevs.sk

Mgr. Boris Mattoš

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

e-mail: mattos@euba.sk

Slovenská diplomacia a jej dimenzie v 21. storočí

PhDr. Erik Pajtinka

Abstrakt

Cieľom príspevku je stručne analyzovať charakter diplomacie Slovenskej republiky na začiatku 21. stor., ktorý je determinovaný vplyvom globalizačných a integračných procesov, ako aj pozíciou SR ako malého štátu v medzinárodných vzťahoch. V prvej časti je pozornosť venovaná tzv. europeizácii a európskej dimenzii diplomacie, ktorú možno chápať v rovine participácie na jednotnom diplomatickom pôsobení EÚ smerom navonok, ďalej v rovine multilaterálnej diplomacie na úrovni EÚ a napokon v rovine bilaterálnej diplomacie medzi členskými štátmi EÚ. V druhej časti je analyzovaná tzv. ekonomizácia a ekonomická dimenzia diplomacie, ktorej význam je daný predovšetkým otvorenosťou slovenskej ekonomiky. Na charakter hospodárskej diplomacie vplýva aj zvyšovanie počtu nadnárodných korporácií, ktoré predstavujú špecifický typ podnikateľských subjektov. V tretej časti príspevku je pozornosť venovaná kultúrnej dimenzii diplomacie, ktorá má v podmienkach SR síce len limitované možnosti realizácie, no jej význam je v súčasnej praxi nesporný.

Abstract

The aim of this article is to analyze briefly the nature of diplomacy of the Slovak Republic at the threshold of the 21st century, that is shaped by the processes of globalization and integration, as well as by the position of a small state in international relations. In the first part, attention is paid to the European dimension of diplomacy, which is considered in three separate levels: firstly, the level of European diplomacy or participation at the single diplomatic action of the EU in relation to the third states, secondly, in connection with multilateral diplomacy at the EU level and, finally, at the level of bilateral diplomacy among EU member states. In the second chapter, the economic dimension of diplomacy is discussed. This is of particular importance, because of the „openess“ of the Slovak economy. In present days, Slovak commercial diplomacy is shaped also by the phenomenon of transnational companies as a specific

kind of enterprises. In the third part of this article, attention is paid to the cultural dimension of diplomacy. It is argued, the possibilities of this diplomatic method are limited in the diplomatic practice of the Slovak republic, however, cultural diplomacy plays a significant role in implementing some economic interests and can contribute to state's identity building in international relations, which is important especially for small states.

Úvod

Diplomacia, ako metóda presadzovania národno-štátnych záujmov v medzinárodnopolitickom prostredí nenásilnou cestou, je v praxi nepochybne najdôležitejším zahraničnopolitickým nástrojom súčasnosti. Osobitne to platí pre malé štáty, akým je aj Slovenská republika, pre ktoré je z hľadiska úspešnej realizácie ich zahraničnopolitických priorít kľúčová práve kvalitná diplomacia. Cieľom tohto príspevku je pokúsiť sa stručne priblížiť, ako sa na začiatku 21. stor., najmä pod vplyvom globalizačných a integračných procesov, mení resp. bude meniť charakter diplomacie Slovenskej republiky (SR), a aký budú mať v tejto súvislosti vplyv na slovenskú diplomatickú prax všeobecné trendy „europeizácie“ a „ekonomizácie“ zahraničnej politiky.

Europeizácia a európska dimenzia diplomacie

Jedným z faktorov, ktoré významne ovplyvnili charakter slovenskej diplomacie na začiatku 21. stor. bol nepochybne vstup SR do Európskej únie (EÚ). Vplyv členstva v EÚ na zahraničnú politiku a diplomaciu sa pritom prejavuje v niekoľkých základných oblastiach či rovinách:

1. Rovina európskej diplomacie.
2. Rovina multilaterálnej diplomacie na úrovni EÚ.
3. Rovina bilaterálnej diplomacie medzi členskými štátmi EÚ

Ad 1.: Pod európskou diplomaciou sa vo všeobecnosti rozumie súbor koordinovaných diplomatických aktivít členských štátov a inštitúcií EÚ, ktorých cieľom je vytvárať jednotný obraz EÚ v medzinárodných vzťahoch s cieľom

efektívnejšie presadzovať spoločné záujmy členských krajín EÚ. Európska diplomacia teda nie je nová paralelne existujúca diplomatická štruktúra, ale akási „nadstavba“ či pridaná hodnota, ktorej podstatou je synergické spolupôsobenie diplomatických aktivít viacerých štátov. Vstupom SR do EÚ sa aj slovenská diplomacia začala aktívne podieľať na realizácii európskej diplomacie. Pre diplomáciu SR to v praxi znamená, že viaceré jej aktivity, ktoré sú koordinované s integračnými partnermi v rámci EÚ, nadobúdajú aj európsku dimenziu, čím môžu získavať v očiach prijímajúceho štátu väčšiu prestíž a vážnosť. Na druhej strane, diplomacia SR vo vzťahu k tretím krajinám dostáva v niektorých oblastiach aj určité „európske“ limity alebo mantinely, ktoré vyplývajú z primárneho európskeho práva. V tejto súvislosti napr. hospodársko-diplomatické aktivity SR vo vzťahu k tretím krajinám musia rešpektovať isté pravidlá, ktoré sú dané Spoločnou obchodnou politikou EÚ. Európsku dimenziu diplomacie SR charakterizuje aj spolupráca s príslušnými inštitúciami EÚ (v tretích krajinách sú to najmä delegácie Európskej komisie), ktoré sa v rámci svojho obmedzeného mandátu tiež aktívne podieľajú na vytváraní jednotného obrazu EÚ vo svete, teda aj na výkone európskej diplomacie. Špecifickosť tejto interakcie je pritom daná o. i. aj tým, že inštitúcie EÚ nezastupujú štát, ale integračné zoskupenie, a teda ich aktivity nie sú diplomaciou v tradičnom ponímaní.

Ad 2: Multilaterálna diplomacia SR na úrovni EÚ sa spája najmä s participáciou jej zástupcov na činnosti Európskej rady, ale najmä Rady EÚ a Výborov stálych zástupcov (COREPER) I. a II. Zatiaľčo aktivity Európskej rady majú blízko ku klasickej multilaterálnej summitovej diplomacii, v prípade COREPER-u I. a II. možno hovoriť o veľmi špecifickom charaktere multilaterálnej diplomacie. Ten je daný predovšetkým rozmanitosťou aktérov, ktorí vstupujú do diplomatického procesu. Okrem jednotlivých členských štátov, usilujúcich sa presadzovať vlastné národné záujmy tu vystupuje EK, reprezentujúca supranacionálny záujem EÚ a tiež Európsky parlament, sledujúci vlastné inštitucionálne záujmy. Osobitným aktérom je aj aktuálne predsedajúca krajina EÚ, ktorej pôsobenie je do istej miery schizofrenické, keďže v Rade EÚ a v COREPER-och musí jednak presadzovať vlastné národné záujmy, ale zároveň aj spoločné priority EÚ. Špecifický charakter multilaterálnej

diplomacie v Rade EÚ ale najmä v COREPER-och je daný aj časťami osobnými kontaktami priamych aktérov rokovaní, ktorých prirodzeným dôsledkom je postupné prijatie akejsi spoločnej inštitucionálnej kultúry a akcentovanie profesijnej solidarity (pocitu spolupatričnosti medzi rezortnými špecialistami z rôznych členských krajín).

Celkom novú dimenziu presadzovania záujmov na úrovni EÚ predstavuje EP, ktorého postavenie sa v inštitucionálnom vývoji EÚ postupne posilňuje. Nie je pritom jasné, či vôbec možno v tejto súvislosti hovoriť o nejakej forme multilaterálnej diplomacie, keďže členovia EP sú volení občanmi a môžu konať nezávisle od Ministerstva zahraničných vecí (MZV), teda aj v nesúlade s oficiálnou zahraničnopolitickou líniou členského štátu, z ktorého pochádzajú. V praxi väčšiny členských štátov samozrejme isté neformálne väzby medzi poslancami EP a MZV existujú a určite je praktické ich udržiavať.

Ad 3: Členstvo v EÚ ovplyvňuje aj charakter bilaterálnej diplomacie SR vo vzťahu k iným členským krajinám. V súvislosti s realizáciou spoločných vnútorných politík EÚ, ale aj európskej diplomacie smerom navonok, vyvstáva zvýšená potreba vzájomnej komunikácie medzi členskými štátmi EÚ, ktorá sa realizuje aj prostredníctvom bilaterálnych diplomatických kanálov. V rámci „intra-európskej“ bilaterálnej diplomacie sa teda europeizácia prejavila vo forme intenzifikácie diplomatických vzťahov a v mnohých prípadoch (vrátane SR) zároveň došlo aj k rozšíreniu spolupráce o nové oblasti. Nepotvrdil sa teda scenár oslabovania významu bilaterálnej diplomacie vo vzťahoch medzi členskými krajinami EÚ, ktorý bol založený na predstave, že väčšina bilaterálnej agendy sa bude riešiť „za rokovacím stolom v Bruseli“. Iluzórnosť tejto predstavy dokumentujú už viaceré tradičné funkcie bilaterálnej diplomacie, ako napr. v ekonomickej oblasti podpora exportu alebo priťahovanie zahraničných investícií, ktoré by len ťažko mohli byť efektívne realizované z Bruselu. Opodstatnenosť bilaterálnej diplomacie v EÚ ilustruje napokon aj skutočnosť, že viaceré členské krajiny v ostatných rokoch cielene rozširovali svoju sieť zastupiteľských úradov tak, aby mali rezidentné diplomatické zastúpenie v každom členskom štáte EÚ.

V praxi sa okrem toho ukazuje, že bilaterálna diplomacia sa stáva tiež dôležitým prostriedkom komunikácie medzi aktuálne predsedajúcou krajinou EÚ a ostatnými členskými štátmi, čo jednoznačne dokazuje aj pracovná vyťaženosť jednak slovenského zastupiteľského úradu v predsedajúcej krajine EÚ a súčasne aj zastupiteľského úradu predsedajúcej krajiny v SR.

Ekonomizácia a ekonomická dimenzia diplomacie

Charakter súčasnej slovenskej diplomacie je vo veľkej miere daný aj potrebou aktívneho presadzovania zahranično-ekonomických záujmov SR v medzinárodných vzťahoch. Význam ekonomickej dimenzie diplomacie sa pritom zvyšuje celosvetovo v nadväznosti na rast intenzity a objemu medzinárodného obchodu a kapitálovo-investičných tokov, ktoré sú súčasťou globalizačných procesov. Osobitne v podmienkach SR je význam ekonomickej agendy diplomacie (alebo hospodárskej diplomacie) daný tiež skutočnosťou, že SR je malým štátom s vysokou mierou otvorenosti ekonomiky, pričom medzinárodný obchod má vitálnu úlohu. Predpoklady pre ďalšie posilňovanie ekonomickej dimenzie diplomacie SR sa vytvorili aj vstupom krajiny do EÚ a NATO. V podmienkach garantovanej politickej stability, ktorá je zaručená členstvom štátu v oboch uvedených organizáciách, sa totiž dostávajú ešte viac do popredia hospodárske záujmy, čo možno dobre ilustrovať aj na skutočnosti, že SR je dnes zahraničnými partnermi vnímaná predovšetkým ako ekonomický konkurent, a nie ako potenciálny vojenský protivník.

Ekonomická dimenzia diplomacie SR v súčasnosti zahŕňa jednak politicko-ekonomickú agendu, ktorá sa zameriava na presadzovanie hospodárskych záujmov štátu prostredníctvom vytvárania vhodného politicko-legislatívneho rámca, a to najmä formou uzatvárania medzinárodných dohôd s inými štátmi. Okrem toho sú nemenej dôležitou súčasťou hospodárskej diplomacie aj tzv. komerčné aktivity, ktoré sa zameriavajú na podporu podnikateľských subjektov za účelom realizácie hospodársko-ekonomických záujmov štátu. Najmä v súvislosti s členstvom SR v EÚ, ale aj OECD a ďalších medzinárodných organizáciách bola významná časť politicko-legislatívnych aktivít presunutá na multilaterálnu úroveň. Naopak, v prípade komerčných aktivít, ako sú v prípade SR najmä podpora exportu a zahraničných investícií, sa kladie dôraz

predovšetkým na bilaterálnu dimenziu hospodárskej diplomacie, pretože realizácia proexportných a proinvestičných úloh napr. na úrovni EÚ by s ohľadom na charakter multilaterálnej diplomacie nebola v praxi najefektívnejšia a z praktického hľadiska niekedy aj ťažko predstaviteľná. V súvislosti s podporou investícií sa žiada dodať, že v podmienkach slovenskej diplomacie to v praxi znamená predovšetkým priťahovanie zahraničných investorov do SR, aj keď v súčasnosti už dochádza k určitej selekcii, pričom sa preferujú najmä investície do odvetví s vysokou pridanou hodnotou, ako aj výskumu a vývoja. Zároveň už aj viaceré slovenské podniky postupne začínajú prejavovať záujem o umiestnenie svojich investícií v zahraničí, čím sa rozširuje úloha hospodárskej diplomacie aj o vyhľadávanie investičných možností pre domáce podnikateľské subjekty v zahraničí.

Na charakter ekonomickej dimenzie diplomacie SR na začiatku 21. stor. vplýva aj fenomén nadnárodných korporácií, ktoré sú mimoriadne významným kanálom zahraničných investícií. Úloha hospodárskej diplomacie SR je v tomto prípade daná predovšetkým skutočnosťou, že SR je takmer výlučne hosťiteľskou krajinou týchto špecifických podnikateľských subjektov, keďže najväčšie slovenské podniky sú vo väčšine prípadov súčasťou zahraničných koncernov. V dôsledku toho sa ťažisko slovenskej hospodárskej diplomacie, najmä v oblasti podporno-exportných aktivít, presúva na malé a stredné podniky. Tie sú navyše, na rozdiel od väčšiny nadnárodných korporácií, ktoré často disponujú vlastnými sieťami zahraničných pobočiek, aj vo väčšej miere závislé na informačných funkciách a logisticko-technickej podpore zo strany diplomacie štátu.

Kultúrna dimenzia diplomacie

Dôležitou zložkou diplomacie SR sa v súčasnosti stáva aj jej kultúrna dimenzia. Vo všeobecnosti sa pod kultúrnou diplomaciou rozumie proces sprostredkovania informácií o kultúre (histórii, zvykoch, tradíciách, systéme hodnôt a ideí) domovského štátu v hosťiteľskej krajine, pričom jej ciele môžu byť rozličné: od jednoduchého zviditeľňovania sa štátu prostredníctvom kultúry, cez podporu priateľských vzťahov až

po „vývoz“ kultúry za účelom získania sympatií obyvateľstva a podpory pre vlastné politické ciele.

Charakter slovenskej kultúrnej diplomacie je prirodzene determinovaný reálnymi možnosťami a ambíciami SR ako malého štátu v zahraničnej politike. V tejto súvislosti sa veľký dôraz kladie na budovanie (kultúrnej) identity SR v medzinárodných vzťahoch, ktorá má osobitný význam aj z hľadiska demonštrácie kultúrnej suverenity v prostredí ekonomickej a politickej integrácie v rámci EÚ. Mimoriadne dôležitý je v súčasnosti tiež ekonomický rozmer kultúrnej diplomacie, teda jej realizácia za účelom podpory hospodárskych záujmov štátu. V tomto kontexte je ťažisko slovenskej kultúrnej prezentácie zamerané predovšetkým na propagáciu SR ako atraktívnej dovolenkovej destinácie s cieľom podporiť aktívny cestovný ruch. Tieto aktivity dnes prirodzene nemožno efektívne realizovať bez spolupráce so súkromnou sférou, konkrétne podnikateľskými subjektami v oblasti cestovného ruchu. Rovnako dôležitá je samozrejme aj súčinnosť s regiónmi, obcami a mestami, ktoré často vyvíjajú vlastné propagačno-kultúrne aktivity.

Možnosti kultúrnej diplomacie SR najmä v iných oblastiach sú značne limitované, a to predovšetkým finančnými prostriedkami, s ktorými súvisí aj jej obmedzené logistické zázemie. Z toho vyplýva aj potreba určitej koncentrácie kultúrno-diplomatických aktivít na vytypovaný okruh cieľových krajín.

Záver

Proces globalizácie a integrácie zásadným spôsobom ovplyvňuje charakter slovenskej diplomacie v 21. stor., pričom diplomacia naďalej ostáva kľúčovým nástrojom zahraničnej politiky SR. V podmienkach politickej stability sa ťažisko diplomacie presúva do jej kultúrnej, ale predovšetkým ekonomickej dimenzie, zohľadňujúc pritom špecifiká malého štátu, predovšetkým jeho prirodzenú potrebu zviditeľňovania sa na medzinárodnej scéne, ako aj zapájania sa do medzinárodných ekonomických procesov.

Zoznam použitej literatúry

1. Berridge, G. R.: Teória a prax diplomacie. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2000.
2. Carron de la Carrière, G.: La diplomatie économique. Le Diplomate et le marché. Economica, Paris 1998.
3. Coolsaet, R.: Historical Patterns in Economic Diplomacy: From Protectionism to Globalisation. The Case of Belgium. International Studies Association, Chicago 2001.
4. Cummings, M. C.: *Cultural Diplomacy and the United States Government. A Survey*. Center for Arts and Culture, Washington 2003.
5. Ford, CH.: Commercial Diplomacy: The Next Wave. In: Foreign Service Journal, April 2005, s. 19-30.
6. Hamilton, K. – Langhorne, R.: The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration. Routledge, New York 1995.
7. Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Ekopres, Praha 2001.
8. Kubiš, J.: Zameranie zahraničnej politiky a ekonomické záujmy Slovenska. Prednáška ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky dňa 6. marca 2007. Medzinárodný klub, Bratislava 2007.
9. Lauk, K. J.: Die Exportwirtschaft. In: Bertram, Ch. – Däuble, F.(eds.): Wem dient der Auswärtige Dienst? Leske+Budrich, Opladen 2002, s. 75-82.
10. Pajtinka, E.: Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. stor. In: Mezinárodní vztahy č. 4/2007. Institute of International Relations, Praha 2007, s. 51-71
11. Rana, K.: Bilateral Diplomacy. Manas Publications, Delhi 2002.
12. Rayner, L.: The EU Foreign Ministry and Union Embassies. Foreign Policy Centre, London 2005.
13. Saner, R. – Yiu, L.: International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times. Discussion Papers in Diplomacy, Vol. 84. Netherlands Institute of International Relations Clingendael, Den Haag 2003.
14. Tóth, Ľ. – Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy. Sprint, Bratislava 2006.
15. Vlček, D.: Paradigma mieru a idea integrácie novovekej Európy. Habilitačná práca. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2001.

PhDr. Erik Pajtinka

*Katedra medzinárodných vzťahov
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
e-mail: erik.pajtinka@umb.sk*

Genderové aspekty diplomatickej služby

JUDr. Peter Rusiňák, PhD. - PhDr. Jarmila Rusiňáková

Abstrakt

Článok je venovaný postaveniu a úlohe žien v diplomacii. Autori sa snažia poukázať predovšetkým na možnosti, ktoré diplomatická služba ponúka ženám v postavení kariérneho diplomata, ale najmä partnera kariérneho diplomata v oblasti diplomatických kontaktov, protokolu, etikety a partnerských a rodinných vzťahov.

Autori poukazujú na pretrvávajúci nesúlad medzi proklamovanými možnosťami a skutočnými podmienkami, ktoré môžu ženy využiť v prípade zasvätenia svojej profesionálnej a rodinnej kariéry v oblasti diplomacie.

Abstract

The article deals with the role of women in diplomacy. The authors describe opportunities which diplomatic service offers to women in a position of career diplomats, but especially in a position of career diplomats' partners in diplomatic contacts, protocol, etiquette as well as in partnerships and family relationships.

The authors point out endured discordance between declared opportunities and real conditions which women have at their disposal when devoting their professional and family lives in diplomacy.

Tradičnou súčasťou spoločenského diskurzu je aj v podmienkach SR problém nerovnosti v postavení mužov a žien v spoločnosti. Zdôrazňuje sa najmä obmedzený vplyv žien na výkon správy vecí verejných v celom ich priereze (svetová i domáca politika, ekonomika, náboženstvo a pod.). Najmä zo strany žien zaznieva apel na oslobodenie ženy prostredníctvom jej zrovnoprávnenia a rešpektovania biologických a spoločenských odlišností. Ambíciou autorov je v tejto súvislosti poukázať na opatrenia, ktoré na riešenie uvedeného problému prijímajú slovenské relevantné inštitúcie a zároveň naznačiť, ako sa problematika rodovej rovnosti odráža v postavení žien v tak špecifickom odbore spoločenskej činnosti akým je diplomacia. Stredobodom ich záujmu je tak žena v postavení diplomata ako aj žena ako rodinný príslušník a partner diplomata.

„Aj dnes zostáva diplomacia jednou z mála profesií, kde sa mužský šovinizmus prejavuje najsilnejšie“¹. V klasickej literatúre o diplomacii absentuje téma o ženách v diplomacii a ani súčasná odborná literatúra sa tejto problematike programovo nevenuje, snáď s výnimkou informácií o protokolárnom postavení žien, sprevádzajúcich svojich manželov počas výkonu diplomatickej misie. Občas sa postavenie ženy v diplomacii spája s jej cnosťami, využitelnými v procese rokovaní, častokrát s ironickým či pejoratívnym nádychom². Preto sa, napr. podľa V. Popova prítomnosť ženy v diplomacii hodnotí viac ako „prívesok k mužovi – diplomatovi“³.

Koncepcia rovnosti príležitostí

*Moderná koncepcia ľudských práv je postavená na idei rovnosti všetkých ľudí a na princípe univerzality. V reálnom živote sme však svedkami existujúcich nedostatkov v ich uplatňovaní. Týkajú sa tak implementácie a dodržiavania práv na národnej úrovni, rozporov medzi ich obsahom a praktickou realizáciou, ako aj **rodovo podmienených rozdielov v ich uplatňovaní**. Vážnosť problému dokumentuje aj prenesenie jeho riešenia na medzinárodnú úroveň.*

Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorá bola prijatá v roku 1948 na pôde OSN a ktorá ustanovuje minimálne medzinárodné štandardy základných ľudských práv sa premietla do Medzinárodného dohovoru o občianskych a politických právach z roku 1966, explicitne vymedzujúceho rovnaké práva mužov a žien. Štáty, zmluvné strany dohovoru, sa zaviazali zabezpečiť rovnaké práva mužov a žien na používanie všetkých občianskych a politických práv ustanovených v tomto dohovore. Súčasťou medzinárodného práva v uvedenej oblasti sú aj Dohovor o rovnakom odmeňovaní za prácu ILO (951), Dohovor o politických právach žien (1952), Dohovor proti

¹ Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika*. Moskva: Jurajt, 2006, s. 59.

² Prakticky všetkým diplomatom, či adeptom na túto profesiu je známa parabola (na tému „duchaplnosti“ diplomata) o rozdieloch medzi dámou a diplomatom: Ak dáma povie nie, myslí možno. Ak povie možno, myslí áno. Ak by povedala áno, prestala by byť dámou. Ak však diplomat povie áno, myslí vlastne možno, ak povie možno, pre partnera to znamená jasné nie. Ak by, pravda, povedal nie, prestáva byť diplomat!“ Cit. podľa Králik, J.: *Letokruhy diplomacie*. Bratislava, IURA EDITION, 2003, s.14

³ Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika*. Moskva: Jurajt, 2006, s. 59.

diskriminácii v zamestnaní a činnosti (1958), Dohovor proti diskriminácii vo vzdelávaní (1960), Deklarácia o ochrane žien a detí v núdzi a pri ozbrojených konfliktoch (1974).

V roku 1979 bol na pôde OSN v New Yorku prijatý rozhodujúci Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. V článku 1 vymedzuje diskrimináciu žien ako akékoľvek rozlišovanie, vylúčenie alebo obmedzenie na základe pohlavia, ktorého dôsledkom alebo cieľom je narušiť alebo zrušiť uznanie, požívanie vážnosti alebo uplatnenie sa žien, bez ohľadu na ich rodinný stav, na základe rovnosti mužov a žien, ľudských práv a základných slobôd v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej, občianskej alebo inej oblasti. Tento dohovor sa v článku 7 a 8 zaoberá aj postavením žien v politike. Zaväzuje členské štáty prijať legislatívu, ktorá by odstránila diskrimináciu žien vo verejnej sfére a umožnila im rovnaký prístup k politickým funkciám.

V priebehu 90. rokov medzinárodné spoločenstvo pristúpilo k tzv. akčným programom, v ktorých sú definované úlohy potrebné pre dosiahnutie deklarovaných práv rovnosti. V procese vyrovnávania príležitostí žien a mužov, z hľadiska Spojených národov, má najdôležitejšie postavenie Akčná platforma IV. svetovej konferencie o ženách, ktorá sa konala v roku 1995 v Pekingu.

Aj keď sa problematika rovnosti pohlaví stala súčasťou zakladajúcich zmlúv, prelomovým dokumentom pre efektívnejšie riešenie danej problematiky na úrovni Európskej únie sa stala Amsterdamská zmluva, ktorá pridala pojmu rovnosť novú dimenziu. Rovnosť chápe v tom zmysle, že zahrňuje do nej aj úlohu zvýšiť rovnosť medzi mužmi a ženami v účasti na rozhodovaní. Viacero nasledujúcich konferencií a prijatých dokumentov na úrovni EÚ⁴ poukázalo na nedostatočný pokrok v tejto oblasti. V decembri 1996 prijal Európsky parlament Odporúčanie o rovnovážnom zastúpení žien a mužov v rozhodovacom procese. Opätovne v ňom nabáda štáty k zavádzaniu opatrení na nápravu poddimenzovaného zastúpenia žien vo verejnom živote. A hoci je nasadenie členov EÚ v záujme prekonania rozdielov v účasti žien a mužov pri moci vysoké, do

⁴ (napr. Strednodobý akčný program o rovnakých príležitostiach medzi mužmi a ženami na roky 1991-1995; samit Ženy pri moci, ktorý prijal tzv. Aténsku deklaráciu v roku 1992; Viedenská Rezolúcia Európskeho parlamentu o vyváženej účasti mužov a žien na rozhodovaní z marca 1995; tzv. Rímska charta prijatá na konferencii ministeriek členských štátov EÚ pre záležitosti žien z mája 1996).

dnešného dňa sa nerovnú situáciu vo väčšine členských krajín nepodarilo podstatnejšie zlepšiť.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien bol v mene bývalej Československej socialistickej republiky podpísaný dňa 17. júla 1980⁵. V súlade s ustanovením článku 18 ods. 1 dohovoru vypracovala Slovenská republika v roku 1995 Východiskovú správu k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. V roku 1998 ju aktualizovala a v júni 1998 bola správa prerokovaná Výborom pre odstránenie diskriminácie žien. Slovenská republika ako zmluvná strana Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien predložila na základe článku 18 ods. 1 písm. b) dohovoru Druhú a tretiu periodickú správu k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. Správa obsahuje informácie o legislatívnych, súdnych, administratívnych a iných opatreniach, ktoré boli prijaté za účelom uvedenia ustanovení dohovoru do života, ako aj o pokroku, ktorý sa v tomto smere dosiahol, a to za obdobie od prerokovania východiskovej správy v júni 1998 do roku 2006. V referovanom období boli prijaté viaceré opatrenia na zabezpečenie zlepšenia postavenia žien tak legislatívnej, ako aj nelegislatívnej povahy. V roku 2004 bol prijatý zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon), ktorý komplexným spôsobom upravuje uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania a ustanovuje právne prostriedky ochrany v prípadoch jej porušenia. Bol prijatý Národný akčný plán pre ženy v SR ako follow-up k Pekinskej akčnej platforme bol schválený uznesením vlády SR č. 650/1997 zo dňa 16. septembra 1997, obsahujúci o.i. výzvu na podporu a posilnenie žien na národnej i medzinárodnej úrovni, Konceptia rovnosti príležitostí žien a mužov, ktorá bola schválená uznesením vlády SR č. 232/2001. Konceptia identifikuje úlohy štátu a ostatných subjektov v oblastiach, kde sa rodová diskriminácia najvýraznejšie prejavuje a definuje 31 opatrení a odporúčaní na realizáciu za aktívnej participácie neštátnych

⁵ Ratifikačná listina bola uložená u Generálneho tajomníka OSN, depozitára dohovoru, dňa 16. februára 1982. Na základe ustanovenia článku 27 ods. 1 nadobudol dohovor pre Československú socialistickú republiku platnosť 18. marca 1982. Text dohovoru bol vyhlásený vyhláškou ministra zahraničných vecí publikovanou v Zbierke zákonov pod č. 62 z roku 1987. V dôsledku sukcesie po bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republike (predtým Československej socialistickej republike/Československej republike) sa Slovenská republika stala zmluvnou stranou dohovoru 28. mája 1993 so spätnou účinnosťou od 1. januára 1993.

subjektov. Aplikácia rovnosti príležitostí v SR zahŕňa jej legislatívne a inštitucionálne zabezpečenie a najmä praktickú realizáciu.

Postavenie žien v slovenskej spoločnosti je založené na základných legislatívnych normách a na medzinárodných dohovoroch, ktorými je SR viazaná. Ústava SR predstavuje všeobecný rámec zakotvujúci zákaz diskriminácie a rovnosti pre zákonom. V článku 12 ústava garantuje základné práva a slobody všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti atď. a zároveň zakotvuje, že nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať. Antidiskriminačný zákon právne nezakotvuje možnosť prijať dočasné osobitné opatrenia zamerané na faktické urýchlenie zrovnoprávnenia žien a mužov⁶, s výnimkou zvýšenej ochrany zdravia pri práci a osobitných pracovných podmienok.

Výskum realizovaný Inštitútom pre verejné otázky v roku 2002 však dospel k záveru, že slovenská spoločnosť stále zotrúva v určitých stereotypoch.⁷

Zastúpenie žien vo verejných funkciách a v rozhodovacích procesoch v SR nie je vyvážené.⁸ V NR SR po voľbách v roku 2002 bolo z celkového počtu 150

⁶ Paragraf 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona umožňoval prijať osobitné vyrovnávacie opatrenia, ale iba v súvislosti so znevýhodnením na základe rasového alebo etnického pôvodu: „na zabezpečenie rovnosti príležitostí v praxi a dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania (umožňuje) prijať osobitné vyrovnávacie opatrenia na zabránenie znevýhodnenia súvisiaceho s rasovým pôvodom alebo etnickým pôvodom.“ Zavedenie takýchto vyrovnávacích osobitných opatrení je v súčasnosti na Slovensku sťažené novoprijatým nálezom Ústavného ústavného súdu SR z októbra 2005, ktorým rozhodol, že uvedený paragraf antidiskriminačného zákona zakladá zvýhodnenie (pozitívnu diskrimináciu) osôb, ktoré súvisí s rasovým alebo etnickým pôvodom, a preto je protiústavné.

⁷ Pozri Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Cviková, O.: – Gyarfášová, O. – Farkašová, K. 2003. Ženy, muži a rovnosť príležitostí. In: *Slovensko 2002* (Súhrnná správa o spoločnosti) IVO, Bratislava

⁸ Aktuálna právna úprava v SR neurčuje povinnosť proporcionálneho zastúpenia mužov a žien pri navrhovaní kandidátov na kandidátnu listinu pre voľby. Na vyriešenie tejto situácie Ministerstvo vnútra SR v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR vypracovalo v roku 2001 návrh zákona, ktorý zavádzal zásadu na kandidátnych listinách do NR SR „každý tretí kandidát má byť opačného pohlavia ako dvaja predchádzajúci“. Návrh sa nepodarilo presadiť. Podobný pokus sa uskutočnil v roku 2003, takisto neúspešne. Výbor pre odstránenie diskriminácie žien vyjadril vo svojich odporúčaní (Správa Výboru pre odstránenie diskriminácie žien A/53/38/Rev.1, odsek 75 a 76) znepokojenie nad skutočnosťou, že špecifické opatrenia, načrtnuté v Dohovore, boli vládou SR nesprávne pochopené a následne i nesprávne interpretované. Výbor preto odporučil prijať právne a iné mechanizmy zamerané na odstránenie pretrvávajúceho zvýhodnenia mužov v zamestnaní a politike. Uznanie, že vytvorenie kvót a iných krátkodobých opatrení v tejto oblasti je často kontroverzné, napriek tomu vyzval na použitie osobitných dočasných opatrení a odporučil tiež vytvorenie časového harmonogramu na dosiahnutie min. 30 % zastúpenia žien predovšetkým v politike a účasti v politických stranách. Z celkového počtu 5 384 822 obyvateľov Slovenska pritom tvoria ženy 51,5 %. V starších vekových skupinách ženy prevažujú oveľa výraznejšie – v populácii nad 65 rokov tvoria ženy až 62,6 %. Odrazom zmien, ktoré sa uskutočňujú počas sociálnej, ekonomickej a politickej transformácie spoločnosti, sú aj zmeny v demografickom správaní, prejavujúce sa vo formovaní nového modelu reprodukčného, resp. rodinného správania sa obyvateľstva.

poslancov 29 žien, čo predstavovalo 19,3 %. Následne po odchode niektorých žien ako poslankyň do Európskeho parlamentu ich počet klesol na 24 žien, čo predstavuje v súčasnosti 16 %. V roku 1998 bol podiel žien v parlamente 14 %. V Európskom parlamente je zo 14 poslancov zvolených v SR 5 žien, z toho bola je predsedníčkou parlamentného výboru. Zastúpenie žien vo vládach v priebehu ostatných 10 rokov bolo nízke – vo vláde v rokoch 1998 až 2002 boli 2 ženy (jedna podpredsedníčka vlády a jedna ministerka), vo vláde v rokoch 2002 – 2006 boli 2 ministerky, v štyroch rezortoch boli ženy vo funkcii štátnych tajomníčok. V súčasnej vláde po voľbách v roku 2006 pôsobia tiež 2 ministerky. Podiel žien na kandidátnych listinách politických strán bol vo voľbách do NR SR v roku 1994 15 % zo všetkých kandidátov, v roku 1998 16,8 %, v roku 2002 23,4 %, čo naznačuje stúpajúcu tendenciu.

Zavedenie kvót alebo prijatie iných osobitných dočasných opatrení určených na faktické zrovnoprávnenie žien a mužov antidiskriminačný zákon neumožňuje. Pre budúcnosť však aktivity na dosiahnutie vyrovnaného zastúpenia žien vo verejných orgánoch a v rozhodovacích funkciách v SR ostávajú v strede záujmu ako inštitucionálnych mechanizmov pre rovnosť príležitostí, tak aj mimovládnych organizácií, činných v oblasti podpory žien a rovnosti príležitostí žien a mužov.

Dosiahnutá formálna rovnosť žien nekorešponduje faktickej rovnosti a táto neumožňuje, aby muži a ženy mali rovnaké príležitosti. Aj naďalej je zreteľná veľmi úzka súvislosť medzi biologickou funkciou žien a formou, v akej sú sociálne funkcie rozdelené a medzi biologickou funkciou a diskrimináciou žien v profesnom živote v mnohých oblastiach spoločenského života, vrátane diplomacie. Rešpektovanie rovnosti znamená zároveň rešpektovanie rozdielov a nie ich hierarchizáciu. Z tohto dôvodu ani diplomacia, rovnako ako iné oblasti ekonomického, politického či kultúrneho života nesmú dovoliť znehodnocovať prínos žien v spoločnosti. Bez faktickej rovnosti medzi mužmi a ženami nebudeme mať nikdy spravodlivú, demokratickú a rešpektovanú spoločnosť.

Skĺbenie rodinných a pracovných povinností je pre súčasnú ženu nutnosťou. K. Jasaňová sa domnieva, že kompatibilita práce a rodinného života nie je prirodzene

nemožná, ale je sociálne zložitá. Je potvrdené, že postavenie akejkoľvek ženy na trhu práce sa zlepšuje s jej dosiahnutou kvalifikáciou. Odporúča ženám nepremárniť čas a stále sa vzdelávať, aby dosiahli rovnocenné miesto na trhu práce ako muži. Genderové stereotypy je nutné postupne odbúrať tak, aby mali ženy i muži rovnaké príležitosti nájsť svoje miesto v spoločnosti podľa svojich skutočných preferencií. “Myslíme si, že spoločnosť ku skutočnému zrovnoprávneniu musí postupne dozrieť. Ženy i muži by si však mali už dnes uvedomiť, že akákoľvek nerovnováha pohlaví v spoločnosti je nevýhodou pre všetkých a plodí nepriateľstvo. Pokiaľ bude táto mentalita prevládať, texty inšpirované Európskou úniou k presadzovaniu rovnosti v práci budú len ťažko uplatňované”.⁹

Podľa výskumov uskutočnených v ČR pretrváva konzervatívny prístup k genderovým roliam najmä v krajinách bývalého východoeurópskeho bloku. Prezentuje sa záver, že ani dlhodobá intenzívna participácia žien na trhu práce a ani štátna podpora dostupnosti verejných zariadení pre starostlivosť o deti predškolského veku nemusia samy osebe priniesť kompletnú zmenu v názoroch mužov a žien na rozdelenie genderových rolí. K výraznejším postojovým zmenám došlo po roku 1989 u žien, nie však u mužov.¹⁰

Rozdielny prístup v chápaní rodových odlišností v diplomacii vnímajú aj jej viaceré aktérky. V rozhovore pre časopis Verejná správa M. Vášáryová, bývalá veľvyslankyňa ČSFR a SR v Rakúsku resp. v Poľsku, na otázku o pôsobení žien v diplomacii na základe vlastnej skúsenosti naznačila potrebu väčších aktivít zo strany žien pri presadzovaní svojich záujmov a uviedla: „Ako vo všetkých oblastiach, ktoré stále zostávajú doménou mužov, aj v diplomacii to má žena ťažšie. Nielen preto, že jej nástup do funkcie sprevádzajú určité pochybnosti, či to zvládne, ale musí toho vedieť viac ako jej mužskí kolegovia, aby si získala rešpekt. Na druhej strane treba priznať, že je to veľmi výnimočné a mimoriadne obtiažne povolanie, ktoré si vyžaduje

⁹ Jasaňová, K.: Ženy na trhu práce v slovenskej republike. In: Sféry ženy. Právne, politické, ekonomické vedy. FHV UMB v Banskej Bystrici a Sociologický ústav AV ČR. Banská Bystrica 2004, s. 38.

¹⁰ pozri Hašková, H.: Mění se názory na role mužů a žen v české společnosti na přelomu tisíciletí. In: Sféry ženy. Sociologie, etnologie, historie. FHV UMB v Banskej Bystrici a Sociologický ústav AV ČR. Banská Bystrica 2004, s. 158-169.

nasadenie dvadsaťštyri hodín denne sedem dní v týždni. Nie každá žena má pre takýto životný štýl podporu od svojho partnera. Ale časy sa menia, vo Varšave je už sedem veľvyslankyň, napríklad z Južnej Afriky, Thajska, Venezuely. Jedna z nich sa dokonca narodila na Slovensku, takže sme dve Slovenky. Vo Varšave je menší úrad ako vo Viedni, ale chýba mi presne to isté, čo predtým. Manželka, ktorú moji kolegovia majú. Nezištná duša, ktorá by mi pomohla viesť domácnosť, postarala by sa o hostí a ktorá by ma vypočula, keď je mi najťažšie”¹¹. Zmeniť tradičné chápanie pojmu diplomacia spájaných so ženami z pohľadu komunikačného úskoku na cnosť diplomata navrhuje v rozhovore pre týždenník Slovo aj A. Tureničová, bývalá slovenská veľvyslankyňa v Austrálii a súčasná veľvyslankyňa na Cypre: „Stavať na nejakej odvekej ženskej diplomacii by bolo nesprávne. Kompliment z mužskej strany každú ženu poteší, ale pre mňa je oveľa dôležitejšie, ak kolegovia ocenia moju profesionalitu a vnímajú ma ako rovnocenného partnera.“¹²

Žena - diplomat

Prítomnosť žien vo sfére diplomacie sa spája až s ustanovením diplomatických misií v 15. storočí, a to najmä v súvislosti s dlhým odlúčením prvých stálych diplomatov a rovnako s potrebou zaplniť vákuum v komunikáciami s dámami, ktoré patrili ku kráľovskému dvoru. Jeden z najvýznamnejších autorov v oblasti klasickej diplomacie, François de Callières začiatkom 18. storočia síce vystríhal diplomatov pred ženským sprievodom s upozornením na možnosť „straty svojho tajomstva“¹³, zároveň však akceptoval možnosť využiť rozhovory so ženami v prípade, že to obyčaje danej krajiny umožňujú.

Prvý krát pôsobila žena vo funkcii veľvyslanca v 17. storočí. V roku 1646 bola vdova po francúzskom maršalovi de Guerbiani vyslaná ako veľvyslankyňa v rámci osobitnej misie sprevádzajúcej nevestu poľského kráľa Vladislava IV. Tým sa však misia žien na tomto poste skončila až do 20. storočia. V USA sa stala žena

¹¹ cit. podľa www.civil.gov.sk

¹² cit. Podľa www.noveslovo.sk

¹³ Callieres, F., de: *The Art of Diplomacy*. New York – London 1983, s. 24.

veľvyslankyňou v roku 1932, vo Veľkej Británii až po druhej svetovej vojne, vo Francúzsku v 60. rokoch, v SRN v 70. rokoch pracovalo v diplomatickej službe iba 13 žien, v Španielsku dovolili ženám pôsobiť v diplomacii v roku 1932, ale potom, po dlhej prestávke až v 70. rokoch. V bývalom Sovietskom zväze bola do funkcie veľvyslankyne menovaná žena v roku 1922, neskôr sa však ženy prakticky v diplomacii na tomto poste nepresadili a dnešná ruská diplomacia nemá vo svojich radoch ani jednu ženu na tomto poste. Vatikán umožnil ženám vykonávať diplomatickú službu na zastupiteľstvách pri Svätej stolici až v 80. rokoch. Aj SR bola do roku 2007 zastúpená v pozícii veľvyslanca ženou.

V diplomatických službách SR v zahraničí pracovalo k 25. novembru 2007 650 zamestnancov, z tohto 294 žien. V ústredí na Ministerstve zahraničných vecí je 440 zamestnancov, z toho 215 žien. Z celkového počtu 88 vedúcich diplomatických misí Slovenskej republiky je 8 žien, 4 vo funkcii vedúcej zastupiteľského úradu SR, 1 vo funkcii vedúcej stálej misie SR, 1 generálna konzulka a 2 riaditeľky slovenských inštitútov v zahraničí. Posilnilo sa zastúpenie žien v manažérskych pozíciách na MZV SR. Vo funkcii štátneho tajomníka pôsobia dve ženy, v pozícii riadiaceho zamestnanca na úrovni sekcie, resp. odboru pôsobí 6 žien (20% z celkového počtu riadiacich zamestnancov), z toho jedna v pozícii generálneho riaditeľa. V novodobej histórii slovenskej diplomacie pôsobila na poste ministerky zahraničných vecí iba jedna žena (Zdenka Kramplová). Prvou Slovenkou na poste veľvyslanca po roku 1989 bola Magda Vášáryová (veľvyslankyňa SR v Rakúsku, neskôr veľvyslankyňa SR v Poľsku). Druhý krát na poste veľvyslankyne pôsobili, resp. pôsobia v súčasnosti p. Anna Tureničová (Cyprus, predtým Austrália) a p. Mária Krásnohorská (stála misia SR pri OSN so sídlom v Ženeve, Francúzsko). Z celkového počtu 112 vedúcich zastupiteľských úradov akreditovaných v SR, pôsobí na poste veľvyslankyne iba 13 žien. Zrejme najsilnejšie zastúpenie (a to nielen v diplomacii) majú ženy vo Švédsku,

kde na najvyššom diplomatickom poste pôsobí 55 mužov a 32 žien. Zastúpenie žien v diplomatickej službe SR nezodpovedá ani vzdelanostnej úrovni žien¹⁴.

Aj keď z pohľadu kvantity je evidentné, že diplomacia je aj naďalej doménou mužov, sme svedkami pádu mýtov a stereotypov o uplatnení žien v diplomacii, osobitne v regiónoch sveta, ktoré nie sú v európskom prostredí spravidla interpretované ako prajné k uplatneniu sa žien v politike vrátane diplomacie. A. Bočková a M. Miková vo svojom príspevku *Ako žijú diplomati?*¹⁵ poukazujú na skutočnosť, že ženy ovládli Indiu. Len nedávno sa stala prvou prezidentkou v histórii štátu sedemdesiatdvaročná právnička Pratibha Pátilová a vraj sa vracia k moci i ženský klan Gándhíovcov, ktorý preslávila jedna z prvých premiérok na svete Indira Gándhiová. Jej nevesta, Soňa Gándiová, manželka zavraždeného premiéra sa stala predsedníčkou indického parlamentu. Aj indickú diplomaciu na Slovensku ovládla žena – veľvyslankyňa Homai Saha, ktorá potvrdila zmenu v prístupe k rodovým rozdielom v indickej diplomacii.” Už nerobia rozdiely medzi mužmi a ženami, že tak ako muži i ženy v diplomatických službách sú profesionálmi. Ale predsa len silnou ženskou stránkou je najmä empatia, ktorá je v diplomacii veľmi dôležitá,“ hovorí indická veľvyslankyňa, ktorá svoje účinkovanie v diplomacii necháva na posúdenie až po uplynutí funkčného obdobia. „Naša vláda je ústretová aj voči manželským párom pôsobiacim v diplomacii a usiluje sa, aby mohli pracovať v rovnakej misii. Dosiaľ som vždy sprevádzala manžela, ale na úrovni veľvyslancov to nie je možné, a preto sme sa

¹⁴ Vzdelanostná úroveň občanov v SR je vysoká, právo na vzdelanie uplatňujú ženy i muži bez rozdielu. Vzdelanostná úroveň žien je približne rovnaká ako u mužov a významne prispieva k uplatneniu žien na trhu práce. Z ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa dlhodobo udržuje rovnaký podiel žien a mužov s vysokoškolským vzdelaním (medzi 11 % až 12 %). K októbru 2004 bol počet študentov na verejných VŠ v dennej forme štúdia 106 194, z toho 54 765 žien, t. j. viac ako polovica celkového počtu. V externej forme štúdia to bolo 50 367 študentov, z toho žien 32 591, čiže vyše 60 %. Podľa zamerania vysokých škôl tvoria ženy percentuálny podiel študentov: vyše 60 % na vysokých školách humanitného, prírodovedného zamerania, vyše 50 % ekonomického zamerania, takmer 50 % umeleckého zamerania, asi 40 % poľnohospodárskeho zamerania a cca 25 % technického zamerania. V technickom zameraní v potravinárstve tvoria ženy vyše 60 % študentov, v elektrotechnike menej než 10 %, ale v architektúre takmer polovicu. Podiel žien opakujúcich vysokoškolské štúdium v niektorých ročníkoch na celkovom počte študentov je len 31 %, tzn., že sú vo VŠ štúdiu úspešnejšie. Úplné stredné všeobecné vzdelanie dosahuje viac ekonomicky aktívnych žien ako ekonomicky aktívnych mužov (dlhodobo približne 36 % u žien, u mužov 23 %). Vo vysokoškolskom technickom vzdelávaní oproti iným krajinám je vysoký počet študujúcich žien (napr. v r. 2002 v dennom štúdiu z 30 934 študentov bolo 8239 žien, počet študujúcich žien v technickom vzdelávaní mierne stúpa). Žien so základným vzdelaním je medzi ekonomicky aktívnymi občanmi viac, počet pracovníkov s týmto vzdelaním postupne klesá ako u žien, tak aj u mužov (od roku 1995 z 13 % na 4,8 % u žien a 4 % mužov).

¹⁵ Bočková, A.; Miková, M.: *Ako žijú diplomati?* Slovenka 2007, č. 48. Cit podľa www.slovenka.sk.

museli na čas odlúčiť,“ vysvetľuje úspešná žena, ktorá po dvoch rokoch strávených v Kyjeve.

Rovnakú skúsenosť prezentovala aj pani Marwan Al-Absi na príklade Sýrie. „Politické vedenie v Sýrii na základe pozitívnych skúseností vkladá čím ďalej tým väčšiu dôveru do nežného pohlavia a preto aj v diplomatických kruhoch sa postupne presadzujú ženy. Zastúpenie žien v diplomacii dnes tvorí 9,8% a prvá sýrska veľvyslankyňa bola menovaná v roku 1988 do Belgicka. Aj táto skutočnosť je dôkazom snahy zbaviť sa konzervatívnych postojov vychádzajúcich z dlhodobých tradícií a zvykov. Úspechy žien v tejto sfére politiky dokazujú, že je schopná dôstojne reprezentovať svoju krajinu”¹⁶.

Z trinástich žien – pôsobiacich vo funkcii veľvyslankyne na Slovensku nachádzame v diplomatickej listine aj zástupkyne Zimbabwe, Srí Lanky, Etiópie, Burkony Faso, Ghany či Alžírsku. Aj skúsenosť autorov článku z diplomatickej misie v Portugalsku potvrdzujú uvedenú skutočnosť a umožňujú pripomenúť si skvelé zážitky o.i. zo stretnutí s dámami na veľvyslanceckom poste pochádzajúcimi z Indie, Egypta, Pakistanu či Južnej Afriky.

Žena - partnerka diplomata

Diplomacia je zameraná na plnenie úloh štátnej správy a vykonávanie štátnych záležitostí týkajúcich sa zahraničnej politiky a vzťahov Slovenskej republiky k ostatným štátom a medzinárodným organizáciám. Tento medzinárodný prvok spôsobuje jej špecifické postavenie v systéme štátnej správy Slovenskej republiky aj z pohľadu personálneho vybavenia. Vychádza sa zo skutočnosti, na ktorú poukázalo v minulosti (v roku 2002) MZV SR v navrhovanom zákone o zahraničnej službe, že prostredie, v ktorom sa zahraničná služba vykonáva, vykazuje charakteristické črty, ktoré nie sú typické pre iné ústredné orgány štátnej správy¹⁷. Vykonávanie zahraničnej služby je založené na pravidelnom striedaní pôsobenia zamestnancov v tuzemsku

¹⁶ Marwan Al-Basi: Postavenie ženy v sýrskej spoločnosti. In: Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história. FHV UMB v Banskej Bystrici a Sociologický ústav AV ČR. Banská Bystrica 2004, s. 153.

¹⁷ Vtedajšia vláda však návrh ministra zahraničných vecí na prijatie osobitne právnej úpravy zahraničnej služby nepodporila.

a v cudzine v pomerne krátkych intervaloch. S pôsobením v cudzine sú spojené osobitné nároky na odbornú, ale aj psychickú a fyzickú pripravenosť zamestnancov a ich rodinných príslušníkov. Obe skupiny sú vystavené špecifickým pracovnoprávnym, zdravotným, sociálnym, bezpečnostným ale aj rodinnoprávnym a rodinným rizikám v miestach pôsobenia.

Je čoraz viac žien, ale aj mužov, profesionálnych diplomatov či ich partnerov, ktorí majú problém vzdať sa svojej profesionálnej kariéry počas pôsobenia jedného z nich v diplomatickej službe. Súčasný stav zanedbáva a prehliada význam partnera diplomata v procese reprezentácie krajiny, osobitne v súvislosti so skončením diplomatickej misie. Je preto najvyšší čas prijať zodpovedajúce opatrenia, ktoré by reflektovali túto skutočnosť.

Jenkins a Sloan vysvetľujú uvedený stav o.i. ako generačný problém keď naznačujú, že staršie ženy (ako predstaviteľky staršej generácie) si uvedomujú, že ich životným poslaním je podporovať svojich manželov a že iba manželky veľvyslancov hrajú svoju skutočnú úlohu.. Manželky mladších diplomatov sú ovplyvnené feministickými tendenciami a nechcú sa stotoožniť s druhoradým postavením. Chcú hrať svoju úlohu, predovšetkým realizovať sa vo vlastnej profesii a nie byť iba manželkou a matkou. Ich pomoc manželovi – diplomatovi je preto málo efektívna. Je pritom evidentné, že diplomatický post manžela znamená prinášať isté obete zo strany manželky a obmedzenie niektorých jej možností a záujmov, osobitne vo vzťahu k svojej profesii¹⁸. V tomto prípade možno súhlasiť s názorom veľvyslanca Popova, ktorý tvrdí, že diplomacia je vo svojej podstate rodinná záležitosť, a to sa týka najmä rozvíjania kontaktov, ako jednej z podstatných súčastí práce diplomata, nehovoriac o tom, diplomat musí byť vždy vo forme, jeho rodinné problémy mu nesmú byť na príťaž, skôr naopak, rodinné zázemie mu má pomáhať v jeho práci¹⁹. U manželiek mladších diplomatov, či u zamestnankýň služobného personálu sme nie raz svedkami uprednostňovania rodinnej roly ale zároveň aj snahy „riadiť“ chod zastupiteľského

¹⁸ Jenkins, S., Sloan, A.: *With Respect, Ambassador. A inquiry into the Foreign Office*. London 1985. Cit podľa Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika*. Moskva: Jurajt, 2006, s. 59.

¹⁹ Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika*. Moskva: Jurajt, 2006, s. 228

úradu nevhodnou iniciatívou najmä v riešení personálnych otázok, čo častokrát spôsobuje zlú atmosféru v „ponorke“, ako sa zastupiteľský úrad zvykne nazývať, a nútia plytvať vzácny čas a energiu na riešenie malicherných a zbytočných záležitostí.

V mnohých krajinách sa manželky diplomatov môžu zúčastňovať na práci v rôznych asociáciách, či „dámskych kluboch“, umožňujúcich poznávať krajinu vyslania, realizovať charitatívnu činnosť a nepriamo aj získavať nové kontakty a informácie pre prácu svojich manželov.

Osobitné postavenie patrí manželke veľvyslanca. V. Popov, bývalý veľvyslanec ZSSR vo Veľkej Británii a Severnom Írsku, poukazuje na Diplomatický slovník vydaný v Anglicku (neuvádza však jeho bližšie údaje), ktorý vymedzuje, že manželka veľvyslanca nesmie nikdy zabudnúť, že ona, rovnako ako jej manžel, sú predstaviteľmi svojej krajiny. Je aj úlohou a čťou pre manželky diplomatov reprezentovať svoju krajinu častokrát malými, nenápadnými krokmi a využiť v tomto prípade pozitívne cnosti, ktoré sú pripisované viac ženám, ako mužom. „V klasickej diplomacii má manželka veľvyslanca svoje miesto v jeho práci, predovšetkým v oblasti propagovania krajiny, napríklad prostredníctvom kultúry. Nemyslím si síce, že som v čase, keď sme boli spolu v Belehrade, ovplyvňovala vzťahy medzi dvoma krajinami, ale tešila som sa z toho, keď ľudia radi chodievali na ambasádu a odchádzali s príjemným pocitom,“ spomína v rozhovore pre týždenník Plus 7 dní na časy strávené po boku manžela, Miroslava Lajčáka, vtedy slovenského veľvyslanca v Belehrade, jeho manželka Jarmila Hrgáčová-Lajčáková²⁰. Zahraniční partneri oceňujú a častokrát spájajú s veľvyslaneckým párom kultúrnu vyspelosť krajiny, nie raz prostredníctvom takých prozaických vecí, akými sú zvyky, obyčaje, pohostinnosť a samozrejme gastronómia. Zdenka Kukanová, manželka bývalého ministra zahraničných vecí SR a kariérneho diplomata, Eduarda Kukana, pri hodnotení úlohy manželky diplomata o.i. uvádza: „Manželky veľvyslancov a diplomatov musia byť odborníčkami nielen na pravidlá spoločenského správania sa, ale samozrejme, aj na prípravu jedál. Dobrá kuchyňa je často predsieňou k slávnostnej sále, kde sa podpisujú

²⁰ cit. podľa www.plus7dni.sk

dohody. Ak teda v normálnom živote platí, že láska ide cez žalúdok, v diplomacii to platí stonásobne. Príjemná atmosféra, srdečné prijatie, inteligentný rozhovor a dobré jedlá zapíjané kvalitnými nápojmi neraz zmenili odmietavé frflanie zle naladeného hosťa na priateľské prikyvovanie. Cesta ku zdržanlivým, neoblomným či odmietavým srdciam diplomatov bola často vydláždená jemným cengotom príborov a cinkaním pohárov. Úlohou môjho muža ako diplomata bolo, aby hosť odišiel s lepším názorom, než s akým prišiel; mojou úlohou ako manželky zas, aby odišiel s pocitom príjemne stráveného večera (a večere)²¹.

Z tohto dôvodu sa predpokladá, že manželky veľvyslancov by mal mať, rovnako ako ich manželia, požadované predpoklady na svoje účinkovanie v zahraničí, vrátane ovládania cudzích jazykov, protokolu a pomáhať manželovi predovšetkým získavať potrebné kontakty a informácie. Tieto predpoklady sú však príznačné aj pre partnerky ostatných diplomatov, aj keď v ich prípade sa viac prihliada aj na vyššiu mieru zosúladenia tejto činnosti s rolou matky pri výchove detí. Skutočnosť, je však častokrát iná. Niekdajšia prísna príprava na výjazd na diplomatickú misiu, realizovaná ešte počas existencie ČSSR (vrátane verifikácie vedomostí aj u partnerov) sa dnes napr. v SR neaplikuje.

Špecifiká vykonávania slovenskej zahraničnej služby doteraz neupravuje žiaden zákon. Jedným z cieľom navrhovaného zákona zahraničnej služby bude teda odstrániť dôvody nedostatočnej ochrany zamestnancov v zahraničnej službe, ale tiež vytvoriť právne predpoklady na vyriešenie praktických problémov, ktoré by za súčasného právneho stavu nebolo možné uspokojivo vyriešiť. Účelom zákona bude vytvoriť podmienky na zvyšovanie profesionality zahraničnej služby, posilnenie nepolitickej povahy zahraničnej služby a zabezpečenie zodpovedajúceho postavenia diplomatických aj nediplomatických zamestnancov v zahraničnej službe, vrátane riešenia niektorých otázok týkajúcich sa partnerov profesionálnych diplomatov.

²¹ Kukanová, Z., Sujová, Z.: Ako chutí diplomacia. Umenie hovoriť, mlčať a jesť. Bratislava: Vydavateľstvo EL&T, s.r.o., Bratislava 2002, s. 8.

Vtedajšia vláda však návrh ministra zahraničných vecí na prijatie osobitne právnej úpravy zahraničnej služby nepodporila.

Je v spoločenskom záujme, aby manželskému partnerovi, ktorý je verejným zamestnancom a nasleduje manžela - štátneho zamestnanca alebo verejného zamestnanca - na zastupiteľský úrad Slovenskej republiky poskytoval jeho zamestnávateľ z tohto dôvodu neplatené pracovné voľno. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť skutočnosť, keď partner diplomata nemá možnosť pracovať na zastupiteľskom úrade SR (v prípade manželiek veľvyslanca to zásadne nie je možné), znižujú sa jeho nároky v oblasti dôchodkového zabezpečenia, nemocenského poistenia a iných pracovnoprávných náležitostí. Neberú sa úvahy povinnosti, ktoré v prípade pobytu v krajine vyslania, plnia partneri diplomatov (v drvivej väčšine ženy). Zaznamenávame v tejto súvislosti čoraz viac prípadov rozdelených rodín, kedy partneri diplomatov, v dôsledku právneho vákua, preferujú zostať v krajine a pokračovať vo svojej profesionálnej kariére v dôsledku obavy o stratu zamestnania či spomínaných benefitov v oblasti sociálneho zabezpečenia. Paradoxne v tejto súvislosti vyznieva fakt, že v období do roku 1989 sa sprevádzanie partnera v zahraničí počas výkonu diplomatickej služby hodnotilo na účely dôchodkového zabezpečenia ako náhradná doba a od partnera diplomata a súčasťou prípravy na výkon diplomatickej práce v zahraničí bola aj príprava a verifikácia vedomostí aj u partnerov diplomatov.

Zoznam použitej literatúry

Berridge, R., G.: *Diplomacy: Theory and Practice*. Tretie vydanie. Palgrave MacMillan, 2005. ISBN 13:978-1-4039-9311-3 .

Callières, F., de: *The Art of Diplomacy*. New York – London 1983

Delcorde, R.: *Les mots de la diplomatie*. Paris, L'Harmattan, 2005. ISBN 2-7475-9977-9

Hubinger, V.: *Encyklopedie diplomacie*. Nakladatelství Libri, Praha 2006. ISBN 80-7277-2061-1 .

Jenkins, S., Sloan, A.: *With Respect, Ambassador. A inquiry into the Foreign Office*. London 1985, s

Kadnár, M.: *Monológ. Diplomacia a biznis.* Žilina: Knižné centrum, 2005. ISBN 80-8064-240-0.

Králik, J.: *Letokruhy diplomacie.* Bratislava, IURA EDITION, 2003. ISBN 80-89047-51-3.

Kukanová, Z., Sujová, Z.: *Ako chutí diplomacia. Umenie hovoriť, mlčať a jesť.* Bratislava: Vydavateľstvo EL&T, s.r.o, Bratislava 2002. ISBN 80-88812-1.

Mojžita, M.: *Kňazko-Demeš-Kňazko. Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993.* Ústav politických vied SAV. Bratislava: Veda, 2004.

Nicolson, H.: *Diplomacy.* London: Oxford University Press, 1963.

Popov, I., V.: *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika.* Moskva: Jurajt, 2006. ISBN 5-7133-1158-9 .

Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história. FHV UMB v Banskej Bystrici a Sociologický ústav AV ČR. Banská Bystrica 2004, ISBN: 80-8055-999-6, EAN: 9788080559991

Sféry ženy. Právne, politické, ekonomické vedy. FHV UMB v Banskej Bystrici a Sociologický ústav AV ČR. Banská Bystrica 2004, ISBN: 80-8083-001-0, EAN: 9788080830014

Weiss, P.: *K problémom formovania slovenskej diplomacie po získaní štátnej nezávislosti.* In Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie poriadanej pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Ľudovíta Tótha, CSc., Bratislava, 26.10.2005. Bratislava: Vyd. Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-2087-X, s. 144-148.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

*Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
e-mail: rusinak@euba.sk*

PhDr. Jarmila Rusiňáková

*Katedra anglického jazyka
Ústav jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
e-mail: rusinakova@euba.sk*

O zahraničnej politike štátu v podmienkach postmodernej spoločnosti

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Abstrakt

Stručná charakteristika sociologického chápania postmodernity a postmodernizmu. Vybrané otázky protirečivosti vzťahu postmodernity a globalizácie. Postmodernistické teórie v medzinárodných vzťahoch. Vybrané otázky vplyvu postmodernity na zahraničnú politiku štátu. Zameranie postmodernizmu na malé diskurzy, ktoré sú odlišné od veľkých debát v teórii medzinárodných vzťahov. Hľadanie nového, čo zodpovedá podmienkam života a vedomiu ľudí – mlčiacej väčšiny v postmodernej spoločnosti a vytváraní jej sociálnosti, ale aj pociťovaniu identity. Vplyv postmodernity v spojení s globalizáciou je silnejší a citeľnejší na politiku malých štátov.

Summary

Short characteristic of sociological approach of post-modern and postmodernism. Selected questions contrariness between relations of post-modern and globalisation. Post-modern theories in international relations. Selected questions of the post-modern influence on foreign policy of state. Post-modern orientation on small discourses, which are discrepant from great debates in theory of international relations. Searching for something new, what corresponds of life conditions and consciousness of people – silent majority in post-modern society and making its sociability and feel of identity. Influence of post-modern with connection of globalisation is stronger and perceivable on politics of small states.

Pri úvahách o teoretických základoch súčasného chápania zahraničnej politiky ale aj o jej praktickej tvorbe a realizácii ostáva zatiaľ najmä v slovenských podmienkach v pozadí záujmu otázka ako na ne vplýva postmoderna. Z aktuálneho hľadiska je preferovaná otázka vplyvu globalizácie, ktorá na zahraničnú politiku štátov v súčasnosti pôsobí nielen rôznorodo a mnohostranne ale aj mimoriadne dominantne. Poukazuje sa však aj na to, že globalizácia je spojená s protirečivými procesmi a ich

dôsledkami, ktoré vyžadujú jej analýzu v širších súvislostiach. V nich je pôsobenie globalizácie úzko zviazané aj s postmodernou, ktorá je vo viacerých aspektoch v značnej kontrapozícii k nej. Vzhľadom na mimoriadnu rozsiahlosť problematiky postmodernity a jej pôsobenia sa vo svojom vystúpení zameriam predovšetkým na sociologické aspekty makrosociálneho charakteru, ktoré sa môžu dotýkať aj zahraničnej politiky.

Príspevok má vzhľadom na svoje zameranie a hľadanie odpovedí na otázky, ktoré boli zatiaľ málo pertraktované, diskusný charakter. Budem rád akejkol'vek pripomienke – aj kritickej, ktorá posunie poznanie o problematike zahraničnej politiky štátu v súčasnosti – v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta vpred.

1. Stručne o sociologickom chápaní postmodernity a postmodernizmu

Jedným zo znakov postmodernizmu je, že ho nemožno jednoznačne definovať. S nadsádzkou sa dá povedať, že každý teoretik postmodernizmu, ktorý vytvára jeho rozsiahlejšie chápanie, má svoju vlastnú podobu tohto fenoménu a jeho výkladu. Podat' stručnú charakteristiku postmodernizmu, ktorý vnímame ako teoretickú reflexiu fenoménu postmodernity, je preto náročné a samo o sebe do určitej miery aj nemožné, čo je vlastne v súlade s konceptom postmodernity a postulátmi o neurčitosti poznania v nej.

Pojem postmodernity bol pôvodne výrazne spojený s umením a kultúrou. Údajne prvýkrát ho použil R. Panowitz 1917 pri kritike F. Nietzscheho¹ v publikácii *Kríza európskej kultúry*. Ak budeme skúmať pôvod vzniku termínu postmoderna a jeho vývoj v sociálnom myslení, tak ho v makrosociálnom význame nájdeme prvýkrát v prácach A. J. Toynbeeho. Už v 40. rokoch minulého storočia začal týmto pojmom označovať epochu (éru), ktorá vznikla vo svetových dejinách v čase 1. svetovej vojny a radikálne sa odlišovala od predchádzajúcej spoločnosti (civilizácie). V 60. a 70. rokoch minulého storočia sa chápanie postmodernity začalo rozširovať a čoraz viac používať na označovanie javov a procesov v ekonomicko-technologickej a sociálno-

¹V súčasnosti už nejde len o náhodný historický aspekt, lebo k myšlienkam F. Nietzscheho sa navracajú viacerí postmodernistickí filozofi.

historickej oblasti. Od 80. rokov sa prijíma už aj ako filozofická kategória súhrnne vyjadrujúca mentálnu špecifiku súčasnosti (súčasnej epochy). Sociologicky sa postmoderná spoločnosť spravidla chápe ako štádium vývoja modernity (v línii tradičná – moderná – postmoderná spoločnosť), pričom sa na jej označenie používajú aj iné pojmy, neraz spojené s rôznymi prívlastkami.

Vyjdeme z chápania postmodernity ako času (historického stavu), v ktorom stratili legitimitu „veľké diskurzy“ (t. j. ideológie, globálne koncepcie, myšlienkové systavy) a boli nahradené fragmentárnymi „malými diskurzami“. Vyčerpali sa aj všetky absolútne pravdy. V čase postmodernity sa hlása, že už neexistuje uzavretý celkový výklad života, koncepcia univerzálneho, pre všetko ľudstvo platného cieľa, ako ho prezentovalo osvietenstvo.

Filozoficky najvšeobecnejšie postmodernizmus vyjadruje teoretický fenomén (situáciu) vyčerpania epistemológie a ontológie modernizmu, ináč povedané ide o podmienky poznania (vedy), keď sa beh sveta prestal riadiť modernizmom a modernitou, a vyžaduje ich prekonanie, hľadanie nových spôsobov riešenia problémov života a vývoja spoločnosti, lebo predchádzajúce (moderné, modernistické) neboli úspešné (zlyhali). V tomto chápaní postmodernizmu sa zvyrazňuje najmä pluralita, heterogénnosť a diskontinuita vo vývoji. Vyjadruje sa však aj pesimizmus, obavy z budúcnosti, otrasenie vo všemocnosť vedy a ľudského rozumu, ktorá sa pestovala od čias osvietenstva. Ide o koniec veľkých rozprávání, ktoré sa spája s množstvom heterogénnych a autonómnych jazykových hier, životných foriem a výkladov života, pluralitou nezjednotiteľných praktík a konceptov, prirovnaných „klasikom postmodernity“ J. F. Lyotardom k zmäteniu jazykov pri stavbe babylonskej veže. V postmodernizme vládne skepsa a zdôrazňuje sa podmienenosť a obmedzenosť poznania, ktoré vie, že náš pohľad je iba jedným z množstva možných, je provizórny a už zajtra môže byť prekonaný. Existuje množstvo protirečiacich si pozícií, v ktorých je všetko vedenie pochybné a predbežné, súčasná pravda sa v budúcnosti môže ukázať ako omyl. Postmoderné chápanie sveta implikuje aj kritický postoj k akademickej "čistej vede" a naopak značnú afinitu k masovej komunikácii.

V súčasnej teórii sa píše o filozofických, sociologických kulturologických, literárnych, architektonicko-umeleckých a i. aspektoch chápania postmodernity. Objavuje sa veľmi široko chápaná postmoderna, ktorú T. Kung označuje za sociálno-historický fenomén. Z. Bauman uvádza, že postmoderna je viac stupňom rozvoja vedomia ako stavom sociálnej reality.

Od 80. rokov minulého storočia sa problém postmodernity stal aj problémom sociológie. V nastoľovaných otázkach sa vyjadruje aj reakcia na nespokojnosť so životom v modernej západnej (euroatlantickej) civilizácii a ide o pokus o prekonanie jej ťažkostí a starostí. Vychádza sa pri tom z existencie nových podôb neistoty, chaosu, nebezpečenstiev (bezpečnostných hrozieb) a pod., pričom ani mnoho starých ešte nebolo prekonaných.

Táto situácia zaťahuje sociológiu i ďalšie sociálne vedy do ostrej konfrontácie, ktorá by mala vyústiť do hľadania nových ciest, umožňujúcich formovať v nových podmienkach spoločenského života a vývoja pozitívne procesy. Usiluje sa o hľadanie nových modelov myslenia, ktoré si kladú za cieľ prekračovať chaos, neistoty a protirečenia vývoja v mene zachovania ohrozenej spoločnosti (civilizácie), pričom sa objavujú aj radikálne riešenia.

Postmodernistická sociológia sa spája s rôznymi verziami sociálnofilozofických a sociologických koncepcií a ideí, ktoré vychádzajú z postulátu o epistemologickej a ontologickej vyčerpanosti moderny (modernity) a vedú k radikálnej reinterpretácii sociologickej teórie, k potrebe nového spôsobu aplikácie pojmov klasickej sociológie ako vedy, ktorá sa od svojho vzniku prioritne zaujíma o problematiku moderny, modernity a modernizácie. Poukazuje sa pri tom aj na rozdiel medzi postmodernistickou sociológiou a sociológiou postmodernity (A. Giddens, J. Habermas), ktorá zostáva na pozíciách racionality a postuluje kontinuitu dosiaľ nezavŕšeného modernistického projektu a konštatuje rozpad organizovanej (zdôraznil F. Š.) modernity a prechod k „posttradičnému“ poriadku (usporiadaniu). J. Habermas vidí súčasný svet, v ktorom má ekonomický rast prednosť pred všetkým ostatným, ako

situáciu vedúcu k tomu, že život „obyčajného“ človeka stráca akýkoľvek hlbší zmysel (okrem spotreby) a uskutočňuje nový návrat k durkheimovskému chápaniu anómie.

Zo širokej plejády mysliteľov, ktorí ovplyvnili postmodernú sociológiu spomeniem aj M. Foucalta, ktorý spochybnil predstavu, že viac poznania a vedomostí vedie vždy k väčšej slobode a poukázal na to, že sa môže mocensky zneužiť na deformovanú kontrolu a zaradenie ľudí do rôznych systémov, ktoré ovládajú bohatí a mocní a využívajú ich v nich. Zaoberal sa aj otázkami sexuality, ktorú videl ako sociálny vzťah (a súčasť vlastníctva) s potenciálnou mocenskou dimenziou.

Za jednu z úloh postmodernej sociológie sa považuje fixácia symptomatiky krízy moderny s nasledujúcim rozlíšením krízy sociálneho a krízy sociologického spojená s nevyhnutnosťou dekonštrukcie sociologického diskurzu. Jedným z výsledkov je pohľad na spoločnosť v kontexte textualizácie a chaotizácie sveta ako priestoru sociálneho textu. Súčasne sa zdôrazňuje lokálna interpretácia sociálneho a prekonávanie dvojstranných protikladov všeobecnosciologického poriadku (objektu a subjektu poznania a centra a periférie v sociálnej štruktúre), mužského a ženského v genderových výskumoch, či metropoly a kolónie v postkoloniálnych teóriách. Ďalej sa postuluje intertextuálnosť vedomia a osobnosť ako samorozprávanie otvorenej identity a dochádza k provokačnej kritike sociologického „mainstreamu“, predovšetkým štruktúralno-funkcionalistickej teórie a praktík skúmania verejnej mienky.

Ako príklad, ktorý sa používa na objasnenie societálnej konfigurácie postmodernej, možno uviesť princíp „dvojitého kódovania“. Kód je štruktúrou pravidiel označovania majúcim svoju históriu (viažucu sa k pra-textom) a vytvárajúcim pravdepodobnostnú konfiguráciu obsahu. Ide o pokus „tu a teraz“ zmenšiť alebo eliminovať závislosť od histórie (ako od minulosti i ako od rozprávania). Vedie k radikálnej zmene vzťahu medzi históriou a každodennosťou, medzi verejnou a súkromnou sférou (čo sa môže stať významným aj pre prístupy k tvorbe a realizácii zahraničnej politiky a diplomacie). Sociálne, ktoré sa stáva predmetom individuálneho používania, je mysliteľné len ako simulačný model

sociálneho, označujúci v konečnom dôsledku smrť ako sociálneho tak aj sociológie (v klasickom modernom chápaní). Sociológia môže len opisovať expanziu sociálneho a jeho peripetie ale existuje len v dôsledku pozitívneho pripustenia sociálneho.

Významným sociologickým fenoménom postmodernity sa stáva masa – mlčanlivá väčšina, ktorá sa rozvíja najmä vďaka rozširovaniu komunikácie, pričom nemá kvalitu ani atribúty. Aktivita mas nie je ničím iným ako simuláciou, vychádzajúcou z predpokladu nádejnosti – naivnej viery vo všemocnosť reklamy, techniky, politiky, vedy – zmyslu vo všeobecnosti. Masa nevníma zmysel a zaujíma sa len o znakovosť – neprestajný tok znakov vyvolaný žiadostivosťou hľadiska. Masa nie je ani objektom, lebo sa bráni akémukoľvek pôsobeniu, ani subjektom, lebo nemôže byť nositeľom samostatného vedomia a je ešte väčším médiom, ako sú masmédiá. Uplatňuje stratégiu neutralizovaného osvojenia informácií, ktoré prekóduje z racionálnych na imaginárne a núti ich obiehať podľa svojich pravidiel. Technika, veda a poznanie sú odsúdené na existenciu v podobe magických praktík a predurčené pre potreby hľadiska. M. Maffesoli uvádza, že mlčanie mas však možno vysvetliť aj ako prirodzenú obrannú reakciu na totalizované diskurzy, ktoré vedie k oslobodeniu a prechod k postmoderne súvisí s transformáciou sociálneho na sociálnosť.

Takto ponímaná sociálnosť je spojená s každodennosťou a Z. Bauman charakterizuje postmodernú sociológiu ako komentár každodennosti. Týmto sa dostávame aj k postmodernej interpretácii spoločnosti ako sociálneho priestoru textu. Komentár sa odráža od prvotného textu, ktorý je jeho základom, ale zároveň odlišuje inkorporáciu prvopočiatočného zmyslu a svoju inakosť od neho (nachádzanie sa mimo neho). Postmoderná sociológia je tak zvláštnym spôsobom prejavovania sa významu sociálnosti. Rôznym spôsobom sa v tomto postavení viaže aj k interpretácii fenoménov moci a bohatstva, ktoré sa pod vplyvom postmodernity tiež menia a takto pôsobia aj v medzinárodných vzťahoch.

Považujem za potrebné zvýrazniť, že postmoderna je fenoménom, ktorý vznikol v západnej (euroatlantickej) civilizácii a objavuje sa rôzne aj v pohľadoch na procesy intergácie. Pre interpretáciu postmoderného pohľadu na medzinárodné vzťahy tak

vznikajú prinajmenšom tri otázky. Aký je rozdiel medzi jej pôsobením v tejto časti sveta a vplyvom na celosvetové procesy, či dianie v ďalších častiach sveta? Akým spôsobom vnímajú problémy postmoderny ako aktuálnej situácie a vedomia spoločnosti (regiónu), tie časti sveta, ktoré nie sú postmoderné? Do akej miery môže uplatenie postmodernej teórie a metodológie riešiť problémy súčasného sveta?

2. O protirečivosti vzťahu postmoderny a globalizácie

V najvšeobecnejšej rovine môžeme dialektické pôsobenie (interdependenciu) globalizácie a postmoderny v súčasnom svete vyjadriť na troch základných úrovniach. Ide o pôsobenie na celosvetovej (globálnej) úrovni, na úrovni jednotlivých spoločností (štátov) a na úrovni každodenného života jednotlivcov (masy). Medzi týmito základnými úrovňami vznikajú viaceré medzistupne, ktoré sú globalizáciou a postmodernou generované rozdielne až protirečivo.

Zvýrazním vzájomné pôsobenie globalizácie a postmoderny na štát, ktoré je z hľadiska zamerania príspevku rozhodujúce. Spojenie týchto procesov sa makrosociálne prejavuje v tendenciách obmedzovať, zužovať zmenšovať priestor pôsobenia štátu. Postmoderna viac vplýva na štát zvnútra a prostredníctvom rôznych nových aktérov medzinárodných vzťahov na podštátnej úrovni, najmä pri tvorbe zahraničnej politiky. Globalizácia zas viac vplýva na štát zvonku, vytváraním nadštátnych subjektov zahraničnej politiky, ktoré determinujú možnosti realizácie zahraničnej politiky. Toto prevažujúce zameranie nemôžeme však vidieť len v tom, že postmoderna je zameraná do vnútra spoločnosti (štátu) a globalizácia na ich vonkajšie stránky. Oba tieto makrosociálne procesy sa dotýkajú celého spoločenského života. Proti univerzalizmom sa stavia partikularizmus - ak globalizácia svet zjednocuje, postmoderna ho partikularizuje a výrazne pôsobí v procesoch lokalizácie. Postmoderna a globalizácia sú navyše rôzne prepojené aj s neoliberalizmom, ktorého pôsobenie možno najvšeobecnejšie charakterizovať tézou – čím ďalej tým menej štátu a jeho politiky.

V postmodernizme sa zdôrazňuje, že predstavuje koniec veľkých rozprávání, ktoré sú prítomné aj v teórii a dejinách medzinárodných vzťahov. Tieto rozprávania boli vždy postavené na modeli súboju dobra so zlom, pričom v histórii sa menili len ich

aktéri. Globalizácia je však z tohto pohľadu len novým veľkým rozprávaním o tom, že zlo je dnes čokoľvek, čo nejako obmedzuje či znižuje súkromný zisk, lebo tým bráni rozvoju sveta. Čo sa však stane, keď aj otázku demokracie a ľudských práv postavíme ako jedno z veľkých rozprávaní?

Zjednodušený pohľad na postmodernu, najmä zo strany jej konzervatívnych kritikov ju na základe zmien tradičných foriem identity (štátu, etnika, náboženstva, rodiny a pod.) stotožňuje s globalizmom a liberalizmom. Postmoderna sa týmto považuje za súčasť triumfu neoliberalizmu, ktorý sa začal v 90. rokoch minulého storočia. Poukazuje sa pritom najmä na nebezpečenstvá plynúce z toho, že štáty sa menia na otvorené spoločnosti, že k náboženstvu sa vytvára indiferentný vzťah alebo jeho miesto zaberajú sekty, že indivíduá, masa, občianska spoločnosť zatievajú národný princíp a pod.

Globalizáciu kritizuje nielen tradičný konzervativizmus, ale aj socializmus, najmä z dôvodu narastania koncentrácie moci a bohatstva. K postmoderne sa však socialistické myslenie a ľavica nestavajú tak kriticky – skôr naopak – s celým radom tvrdení súhlasia.

Spor o globalizáciu sa vyhrocuje a nemá len akademický charakter, ale aj prakticko-politický a naviac z lavíc parlamentov sa prenáša do ulíc zaplňovaných demonštrantmi. Ako sa zachováva mlčiaca väčšina v tomto prípade? Demonštranti až na výnimočné prípady predstavujú malú časť spoločnosti, spravidla heterogénnu, ale v súčasných podmienkach ich hlas môže nadobudnúť väčší priestor, než aký aj napriek svojej heterogenite zaberajú. Globalizáciu i postmodernu sprevádza aj nová asymetria.

Proti tvrdeniu, že globalizácia svet prepojuje, sa argumentuje tým, že naopak vytvára pomery, keď bohatí už nepotrebujú chudobných a svetová ekonomika vytvára masy vylúčených, nepotrebných, nadbytočných ľudí. Proti argumentu, že demokratické štáty sú prvkom stability sveta sa uvádza, že špekulatívne finančné transakcie v nich denne dosahujú takmer objem rezerv všetkých národných bánk štátov sveta. Na námietku, že globalizácia vytvára nový a pevný svetový poriadok, sa konštatuje, že zatiaľ len vyraduje záruky a poistky, ktoré aspoň čiastočne chránili dosiaľ nedokonalé pomery. A nakoniec proti tvrdeniu, že globalizácia ruší hranice a podporuje voľný pohyb osôb,

existuje veľmi stručná námietka – ako pre koho. Z. Bauman obrazne hovorí o turistoch a tulákoch, ktorí sa pohybujú vo svete z rôznych príčin, ale aj s rozdielnymi následkami.

V jadre týchto sporov spočíva hlboká pochybnosť o legitimitě procesu globalizácie, o nástupe ktorého žiadna vláda nerozhodla a o čom sa v nijakom parlamente nehlasovalo. Aj napriek tomu, že dôsledky týchto procesov môžu byť omnoho významnejšie než väčšina toho, o čom sa s takou vážnosťou rozhoduje a demokraticky hlasuje.

Pre niekoho znamená globalizácia ničím neobmedzovanú možnosť pohybu, pre iných stále ťažšiu možnosť kontrolovať dianie v lokalite, na ktorú zostávajú viazaní. Občianska spoločnosť však primárne vznikla pri snahe kontrolovať dianie v lokalite, kde občania žijú. V súperení so štátnou mocou sa to v minulosti viac či menej darilo. Tam, kde bola občianska spoločnosť úspešná, štát ustúpil. Čo sa však stane teraz ak v nejakej lokalite presadia občianske iniciatívy svoj záujem odlišný od záujmu cudzích investorov? Nadnárodná spoločnosť jednoducho odíde. Tam, kde občianska spoločnosť nie je tak silná a vyspelá. Ďalšie investície do oblasti neprídu a občania, dosiahnu Pyrrhovo víťazstvo. Otvorené však zostáva, aké následky v budúcnosti bude mať malá či žiadna zodpovednosť cudzích investorov, ktorí môžu za ziskami v krátkom čase odísť inam aj z tých priestorov, kde sa presadili. Ale čo zostane potom ľuďom, ktorí z rôznych dôvodov nemôžu využiť voľnosť pohybu a nemajú prostriedky na tvorbu zisku?

Porovnanie vybraných aspektov globalizácie a postmoderny je uvedené v tabuľke 1 uvedenej na konci textu.

3. O postmodernistických teóriách v medzinárodných vzťahoch

V súvislosti s pokusom širšie zaradiť postmodernistické teórie do súčasných medzinárodných vzťahov, uskutočníme trochu netradičnú klasifikáciu, vychádzajúcu najmä z časového hľadiska ich vzniku. V jej rámci rozdelíme teórie medzinárodných vzťahov do dvoch základných skupín, ktoré ešte vnútri budeme ďalej klasifikovať.

Ako prvú skupinu teórií medzinárodných vzťahov vymedzíme tradičné teórie, kam zaradíme dve základné podskupiny – realistické (neorealistické) a idealistické,

liberálne (neoliberálne) teórie, ktoré sa vytvorili ešte v prvej polovici 20. stor. Druhá skupinu vymedzíme ako nové teórie, ktoré sa začali rozvíjať v druhej polovici 20. stor. a aj v nej sú dve základné podskupiny: scientistické a kritické. Scientistické teórie vznikli najmä s úsilím metodologicky precizovať teóriu medzinárodných vzťahov a sú spojené aj s rozpracovaním systémového pohľadu na ne, ktorý sa neskôr rozšíril aj do ďalších teórií. Kritické teórie medzinárodných vzťahov možno v tomto pohľade geneticky spojiť so socialistickým prúdom v sociálnom myslení, ktorý sa aj v tejto oblasti výrazne rozvinul v podobe marxizmu a neomarxizmu. V posledných dvoch – troch desaťročiach sa rozvíjajú v rámci kritických teórií medzinárodných vzťahov aj postmodernistické a feministické teórie, teórie zelených politik a i.

V oblasti medzinárodných vzťahov sa postmodernizmus usiluje predovšetkým rozbiť zabehané zvyky a postupy súvisiace s doterajším usporiadaním medzinárodných vzťahov a rozvinúť nové sociálne vzťahy medzi ich rôznymi aktérmi v súčasnosti. Napriek svojej doterajšej protirečivosti postmodernizmus prispieva k rozvoju teórie medzinárodných vzťahov, predovšetkým tým, že núti zamyslieť sa nad jej problémami iným spôsobom, ako je ten, ktorý bol založený na základe veľkých debát medzi realizmom a idealizmom a veľkých rozprávání o tejto teórii a jej dejinách.

V tejto súvislosti možno poukázať najmä na tri parciálne oblasti:

- sproblematicizovanie pojmu suverénny štát;
- úsilie o rozbitie dosiaľ neotrasiteľného postavenia pojmovej dvojice suverenita - anarchia, keď uplatnil dekonštrukciu základných pojmových protikladov v medzinárodných vzťahoch;
- teoretické rozpracúvanie procesu historického utvárania štátov, pri ktorom aplikoval genealogickú analýzu vplyvu subjektivity na utváranie štátov.

Na vplyv postmodernizmu v teórii medzinárodných vzťahov možno poukázať aj prostredníctvom troch heuristických línií. Prvou je Foucaultom inšpirovaná genealógia, ktorej východiskovým momentom je kritika neorealizmu. Druhou sú postštrukturalizmom ovplyvnené semiotické úvahy o medzinárodnom systéme a jeho funkciách. Tretia je spojená s Baudrillardovou charakteristikou znaku a moci

vychádzajúcou z „radikálneho prekrútenia“ opisu procesov a javov v súčasných medzinárodných vzťahoch.

Postmodernizmus v rôznych podobách navrhuje takú alternatívu súčasného usporiadania medzinárodných vzťahov, ktorej realizácia by prispela k priblíženiu ideálu emancipácie ľudstva ináč ako v koncepte modernistického chápania moci a bohatstva. V tomto rámci sa sústreďuje na kritiku existujúcich praktík v medzinárodných vzťahoch a poukazuje na ich deformovaný mocenský charakter. Dôraz kladie aj na objasňovanie potreby rešpektovania odlišnosti a vypočutia potláčaných názorov. Týmto prispieva aj k novým pohľadom na problém identity rôznorodých aktérov medzinárodných vzťahov, ktorý nie je postmoderným fenoménom, ale zatiaľ stál v pozadí ich moci a záujmov.

V rámci teórií medzinárodných vzťahov je postmodernizmus predmetom kritiky najmä zo strany neorealizmu i neoliberalizmu. Ide o kritiku obsahových (teoretických a metodologických) otázok pohľadu na medzinárodné vzťahy, ale predovšetkým formálnej stránky – podoby, v ktorých pristupuje k spôsobu analýzy a k potenciálnemu riešeniu problémov vzťahov. Postmodernizmus v teórii medzinárodných vzťahov je však svojimi pohľadmi a prístupmi v protiklade nielen ku globalizácii, ale aj k otázkam hegemonie či jednopólového usporiadania medzinárodných vzťahy (ako aj k ich tradičným aktérom) a zvyrazňuje potrebu skúmania a riešenia rôznych fragmentárnych a parciálnych problémov života súčasnej spoločnosti i v celosvetovom rámci, čo naznačuje, že jeho význam v budúcnosti môže narastať.

Rozpracovávanie postmodernistického pohľadu na medzinárodné vzťahy je v stave dynamickej diskusie a má heterogénny a neusporiadaný charakter. Aj v tomto pohľade však ide o potenciálne veľmi podnetný a rozsiahly priestor na hľadanie nových pohľadov a prístupov k riešeniu aktuálnych a perspektívnych problémov medzinárodných vzťahov.

4. Vybrané otázky vplyvu postmodernej na zahraničnú politiku štátu

O postmodernej politike, postmodernej diplomacii či o postmodernom vedení vojen sa príliš veľa nehovorí, na čo poukazuje aj J. Keller. Politika (ani zahraničná a bezpečnostná) sa však v súčasnej spoločnosti nemôže ubrániť prvkom, ktoré do nej vnáša postmoderna. Pôsobenie masovej kultúry sa do politiky premieta najviditeľnejšie v podobe čudného správania politikov, ktorí oscilujú medzi snahou dôstojne reprezentovať moc a komediantsky lákať voličov. Postmoderna v politike sa prezrádza štýlovou heterogenitou, keď sa v nej eklekticky bez ladu a skladu mixujú úplne odlišné kódy, čo mátie aj voličov (masy), ktorí si môžu prekódovať po svojom. Postmoderná politika sa tak obrazne vyjadrené podobá tombole. Druhou základnou stránkou je vzťah mlčiacej väčšiny k zahraničnej a bezpečnostnej politike. Do určitej miery možno hypoteticky tvrdiť, že o túto oblasť je spravidla ešte nižší záujem mas (existujú samozrejme aj výnimky, ako bol zahraničnopolitický a bezpečnostný problém vojny v Iraku v roku 2004 v prezidentských voľbách v USA a bude zrejme aj vo voľbách v roku 2008, možno aj v širších súvislostiach Blízkeho východu či Prednej Ázie) ako o sociálno-ekonomické otázky. Tretím momentom je pôsobenie masmédií v tejto oblasti, ktoré sa zameriavajú na znakovú, kódovú stránku percepcie a ovplyvňujú konanie a vedomie mas špecifickým spôsobom a takto prezentujú aj politikov, politické subjekty a aktérov medzinárodných vzťahov. Existujú tak tri podoby politikov a politiky – tak, ako sa vidia sami politici, tak ako ich ukazujú médiá a ako si tieto znaky prekódujú voliči (masa), čo môže byť príčinou rastúceho záujmu o politiku (a to aj zahraničnú a bezpečnostnú), ako aj príčinou neočakávaných, nepredvídaných reakcií.

Jednou zo základných zmien, ktorú prináša postmoderna do zahraničnej politiky štátu v dialektickom spojení s globalizáciou je zmena aktérov medzinárodných vzťahov a podôb ich pôsobenia. Postmoderna vytvára priestor pre pôsobenie neštátnych aktérov najmä na podštátnej úrovni, teda menších, ale aj menej známych a čitateľných. V znakovom prijímaní informácií masami omnoho viac dokáže pripútať medzinárodná (internacionálna) dimenzia športovej a kultúrnej reprezentácie, rôzne netradičné akcie zamerané na každodenný život ľudí, než klasická zahraničná a bezpečnostná politika, diplomacia či vojenské aktivity. V tejto sfére sa však objavuje aj priestor pre pôsobenie

rôznych destabilizujúcich aktérov spojených s konfesijnými a etnickými rozdielmi, s radikalizmom, extrémizmom v nich a pod. Najzložitejšou otázkou je zrejme pôsobenie medzinárodného terorizmu, ale aj organizovaného zločinu. Opäť však vzniká otázka spôsobu podania týchto problémov médiami a vzťahu mlčiacej väčšiny k nej, kde sa objavuje fenomén toho, že pomerne malé skupiny (subjekty) vzhľadom na nižší záujem o témy (malé diskurzy) získajú väčší priestor, kde prezentujú len časť názorov (postmoderne parciálnych a fragmentárnych) a sťažujú skutočné riešenie problémov.

Za ústredný problém zahraničnej politiky štátu sa považuje spravidla národný záujem. Postmoderna svojim pôsobením vytvára nové podmienky pre vyjadrenie i realizáciu národného záujmu. Opäť sa prejavujú dve odlišné tendencie – na jednej strane integrácia a posilňovanie internacionálnych až transnacionálnych prvkov vo vyjadrovaní a realizácii záujmov časti aktérov medzinárodných vzťahov. Na druhej strane však ide o posilňovanie prvkov nacionalizmu a iných prvkoch odlišnosti (konfesijných, sociálnych, kultúrnych a pod.), ktoré smerujú k fragmentácii a parciálnosti pôsobenia štátov a k ich rôznemu prelínaniu i odlišovaniu. Celý rad nadštátnych aktérov pritom prezentuje iné znaky a kódy než sú národné záujmy

Výraznou črtou postmodernity je neistota jednotlivcov i celých skupín vo vzťahu k vlastnej identite a jej neustále prehodnocovanie. Ak nechcú politické strany zostať v zastaralých moderných časoch, musia byť tiež pripravené prehodnocovať svoju identitu a tak sa stráca tak delenie známe z minulosti. K zneisťovaniu identity masy prispieva aj pôsobenie neštátnych aktérov, ku ktorým (k ich znakom a kódom) môžu získať jednotlivci či skupiny rôzny vzťah.

Sociologicky je tradične významné poznávanie verejnej mienky, ktoré sa však bolo postmodernou sociológiou podrobené kritike. Napriek tomu tento fenomén pre zharničnú a bezpečnostnú politiku zostáva určitým ukazovateľom, stabilnejším ako vo vnútornej politike. Treba však vidieť heteregénosť verejnosti, najmä výraznejšie prijímanie postmodernity mladšími generáciami, ktoré sa prejavuje potom aj v ich vzťahu k týmto fenoménom, ktorý je inakší než v minulosti a u starších generácií.

Záverom

Budem trochu upravene parafrázovať slová J. Kellera a obrazne uvediem, že nie je nič politicky postmodernejšieho ako konzervatívec agitujúci zo strakatého billboardu, liberál žijúci v tieni vojenskej základne a socialista žiadajúci zvýšenie výdavkov na zbrojenie. Ak mal môj príspevok reagovať na postmodernizmus a v jeho duchu sa pozrieť na problémy, nemôže v ňom byť nič jednoznačné a mal by sa zameriavať len na malé diskurzy, odlišné od veľkých debát príznačných pre medzinárodné vzťahy.

Ak však pripustíme, že postmodernizmus v teórii medzinárodných vzťahov patrí k novým teóriám kritického zamerania, predpokladáme aj to, že nejde o kritiku pre kritiku, ale o snahu riešiť problémy sveta (civilizácie), ktoré pokladáme za ohrozené a nepovažujeme za možné ich riešenie starými – modernými – spôsobmi. Preto hľadáme niečo, čo je nové, čo zodpovedá podmienkam života a vedomiu ľudí – mlčiacej väčšiny v postmodernej spoločnosti a vytváraní jej sociálnosti, ale aj pociťovaniu identity.

Tretím momentom, na ktorý chcem záverom upozorniť, je, že vplyv postmodernity v úzkom spojení s globalizáciou je omnoho silnejší a citelnejší na politiku malých štátov. Na druhej strane vytvára aj priestor pre nový prístupy k riešeniu problémov medzinárodných vzťahov, kde sa budú nielen viac rešpektovať záujmy malých štátov, ale sa budú riešiť aj z iných pohľadov, ako to bolo dosiaľ v podmienkach rôznych hegemonií či rozhodujúceho vplyvu veľmocí a superveľmocí.

Zoznam použitej literatúry

1. Bauman, Z. (2002). Úvahy o postmoderne dobe. Praha: SLON.
2. Devetak, R. (2001). Postmodernism. In: Burchill, S. – Devetak, R. – Linklater, A. – Paterson, M. – Reus-Smit, Ch. – True, J.: Theories of International Relations. 2nd. ed. New York: Palgrave.
3. Jurina, J. (2004). Postmodernizmus a jeho civilizačno-kultúrne konzekvencie. Trnava: Dobrá kniha.
4. Keller, J. (2001). Politika s ručením omezeným (Proměny moci na prahu 21. století). Praha: ELK.

5. Komelev, Ju. A. – Poljakova, N. L. (1996). Sociologičeskije teoriji moderna, radikalizirovannogo moderna i postmoderna: Naučno-analitičeskij obzor. Moskva: INION.
6. Krejčí, O. (2001). Mezinárodní politika, Praha, Ekopress.
7. Lebedeva, M. M. (2006). Mirovaja politika. Moskva: Aspekt Press.
8. Postmodernizm. Encyklopedija (2001). Moskva: Knižnyj dom.
9. Sylvester, Ch. (1994). Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era (Cambridge Studies in International Relations), Cambridge: Cambridge University Press.
10. Škvrnda, F. (2005). Svetová politika (úvod do teórie). Bratislava, Ekonóm.
11. Velký sociologický slovník (1996). Praha: Karolinum.

Tab. 1: Porovnanie vybraných aspektov globalizácie a postmodernity

Globalizácia	Postmoderna
Všeobecne (celopoločensky)	
Zameraná navonok spoločnosti a človeka (rozpínanie, univerzalizácia)	Zameraná dovnútra spoločnosti a človeka (rozpad, fragmentácia)
Úsilie o jednotné riešenie problémov a postup pri ňom, zahŕňajúci čo najširší obsah a rozsah	Rezignácia na komplexné a systémové riešenie problémov, preferencia parciálnych až detailných pohľadov a prístupov k nim
Zvýrazňovanie sily, veľkosti a jednotnosti	Zvýrazňovanie významu, menšín, odlišnosti
Spojená viac s USA (s pragmatizmom a utilitarizmom v sociálnom myslení)	Má viac tradičný európsky charakter, nadväzuje na kritické sociálne myslenie
Opiera sa o využívanie ekonomiky a politiky, usiluje o zisk pre veľké subjekty	Kladie otázky o identite jednotlivca a skupín
Úsilie o zvýšenú exploatáciu prírodných zdrojov a surovín bez ohľadu na následky pre životné prostredie	Zohľadnenie „zelenej“ politiky, prvky podpory rôznych hnutí zelených a podiel na ich aktivitách
Jednotlivec	
Snaha o homogenizáciu spoločnosti – vytvo- renie niekoľkých typov života (spôsobu života)	Posilňovanie prvkov heterogenity v živote a práci jednotlivca, v jeho vzťahoch s okolím
Nevyhnutnosť prispôsobenia sa celku, zame- ranie na konzum a zážitky	Hľadanie významov a identity, zvýrazňovanie odlišnosti

Pôsobenie na štát	
Oslabovanie zvonku, obmedzovanie jeho pôsobenia v zahraničnej politike, preferencia nadštátnych aktérov	Oslabovanie zvnútra, úsilie o zmenšenie rozsahu jeho právomocí, preferencia podštátnych aktérov
Politika	
Narastanie rozsahu a pôsobenia nadštátnych subjektov – zánik starých mechanizmov, vznik nových, väčších a vzdialenejších	Narastanie rozsahu a pôsobenia podštátnych subjektov, sklamanie zo starých mechanizmov (ich opúšťanie), zameranie na blízke mechanizmy, na ich detaily
Bezpečnosť	
Rozširovanie globálnych hrozieb (pôsobenie na makrospoločenskej úrovni)	Rast neistoty v blízkom okolí (rodina, práca, priatelia, bydlisko) – pôsobenie na mikro-spoločenskej úrovni
Narastá význam veľkých bezpečnostných aktérov, najmä na nadštátnej úrovni	Predpokladá aktivity a angažovanosť malých bezpečnostných aktérov vrátane subjektov na podštátnej úrovni
Preferencia abstraktných subjektov, vytváranie globálnej rizikovej spoločnosti s jej strachom, narastanie zložitosti obrany pred jej pôsobením	Zvýrazňovanie významu blízkeho okolia, každodenného života, vytváranie tlaku na človeka
Sprostredkované vnímanie bezpečnosti a bezpečnostných hrozieb	Vnímanie bezpečnosti a bezpečnostných hrozieb cez konkrétnych jednotlivcov
Úsilie o väčšiu moc a bohatstvo	Kritický postoj k moci a bohatstvu
Zameriava sa na dosahovanie nedeliteľnosti bezpečnosti, ale svojim pôsobením posilňuje jej asymetrickosť	Neuvažuje o nedeliteľnosti bezpečnosti, zameriava sa na riešenie problémov spojených s jej asymetrickosťou
Vojny a násilie	
Úsilie o sofistikovanie, rafinovanosť, skrytosť	Ťažšie dopady na slabších, ktorí sú pred nimi menej schopní brániť sa
Narastajúce náklady na bezpečnosť	Zaistenie bezpečnosti bez používania násilia

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1/b

852 35 Bratislava

e-mail: skvrnda@euba.sk

Formovanie slovenskej diplomacie a jej inštitucionálnych základov

PhDr. Peter Weiss, CSc.

Abstrakt

Všetky základné školy teórie medzinárodných vzťahov sa zhodujú, že zahraničná politika patrí k základným atribútom suverenity štátu. V zahraničnej politike nejde len o presadzovanie národných, resp. štátnych záujmov, ale aj o presadzovanie národnej a štátnej identity. Dosahovanie zahraničnopolitických cieľov štátu teda predpokladá nielen istý jeho reálny, najmä mocenský, potenciál, ale aj určité vnímanie, hodnotenie a akceptovanie štátu zo strany iných účastníkov medzinárodných vzťahov. V tomto kontexte bolo v súvislosti so vznikom samostatnej a nezávislej slovenskej štátnosti veľmi dôležité ústavno-právne nastavenie a inštitucionálne zázemie vnútorných a vonkajších orgánov štátu pre zahraničné, resp. medzinárodné styky. Osobitnú dôležitosť pre mladý štát malo aj personálne obsadenie, výkonnosť a kvalita zahraničnej služby. Autor sa preto sústreďuje na analýzu faktorov, ktoré ovplyvňovali procesy formovania inštitucionálnych základov a personálneho budovania slovenskej diplomacie. Upozorňuje, že oba procesy boli silno ovplyvnené rýchlym vývojom krízy federatívneho štátoprávneho usporiadania a spôsobom delenia federálneho štátu ako aj medzinárodno-politickým neistotami, ktoré vyvolal rozpad Sovietskeho zväzu a Juhoslávie. Vznik a budovanie slovenskej diplomacie boli ovplyvnené aj faktom, že Slovensko na rozdiel od iných štátov V4 nemalo dlhodobé tradície vlastnej štátnosti, zahraničnopolitického myslenia a diplomacie. Autor ďalej poukazuje na pozitívnu úlohu Ústavy SR z 1. septembra 1992 pri kladení základov zahraničnej služby a na zložitosti personálneho budovania ministerstva zahraničných vecí. Podrobne analyzuje hlavné personálne zdroje novej slovenskej diplomacie, ktorá osvedčila svoju kvalitu v náročnom procese obnovovania šance na integráciu SR do EÚ a NATO po r. 1998 a v priebehu prístupových rozhovorov.

Abstract

All the major international relations theory schools agree with the fact that foreign policy is one of the fundamental attributes of state sovereignty. Foreign policy is not only about advocating national or state interest but also about realizing national and state identity. The fulfilment of a country's foreign policy objectives thus assumes not only an actual power potential, but also certain perception, evaluation and acceptance of the state by other actors in international relations. In this context and with regard to the origins of the independent Slovak statehood, it was very important to ensure a constitutional setting and institutional background of the country's internal and external bodies of foreign and international relations. What was especially important for a young state was the personal constitution, efficiency and quality of foreign services. The author therefore concentrates on analysing the factors that affected the processes of establishing an institutional framework and human resources of the Slovak diplomacy. He points out the fact that the two processes were largely influenced by the crisis development of the federal state organisation and also by the way the federal state split and by international political uncertainties resulting from the break up of the Soviet Union and Yugoslavia. The origins and the building of the Slovak diplomacy were also affected by the fact that Slovakia, unlike other Visegrad Four states, did not have a long-term tradition in having its own statehood, foreign policy concept and diplomacy. The author points out the positive role of the Constitution of the Slovak Republic of 01 September 1992 in laying down the fundamentals of the country's foreign services, as well as the difficulties in personal constitution of the Foreign Affairs Ministry. He analyses in detail the main human resources of the new Slovak diplomacy, which proved its quality both during the complicated process of restoring Slovakia's chances for integration into the EU and NATO after 1998 and in the course of accession negotiations.

Štáty sú najdôležitejšími a stále dominantnými aktérmi medzinárodných vzťahov. Aj napriek tomu, že ich autonómnosť a funkcie po druhej svetovej vojne postupne do istej miery erodovali pod vplyvom trendu transnacionalizácie

hospodárstva a ďalších sfér života spoločnosti, neobjavila sa žiadna zodpovedajúca náhrada, ktorá by mohla efektívne štáty zastúpiť v ich role subjektov, ktoré sú konfrontované s výzvami globálnych zmien. Všetky praktické pokusy internacionalizovať alebo supranacionalizovať zahraničnú politiku zatiaľ narazili na neochotu štátov vzdať sa svojej suverenity v tejto oblasti.¹ Potvrdilo sa to aj po skončení studenej vojny, ktoré otvorilo cestu novej vlne uplatňovania sa sebaurčovacieho práva národov v podobe vzniku nových, nezávislých štátov v strednej a východnej Európe.

Zahraničná politika prináleží do vonkajšieho okruhu činností štátu, ktoré sú nevyhnutné pre jeho nezávislú existenciu a rozvoj v systéme medzinárodných vzťahov. Jej hlavným predmetom „je rozvíjanie a regulovanie vzťahov s inými štátmi,“² pričom sa uskutočňuje aj vo vzťahu k iným účastníkom medzinárodných vzťahov, ako sú medzinárodné organizácie a integračné zoskupenia.

Ak definujeme zahraničnú politiku ako dynamický proces formulovania a realizácie národných záujmov v polyarchickom a polycentrickom medzinárodnom prostredí,³ zohľadňujúc tak pochybnosti a odlišnosti v chápaní podstaty a obsahu zahraničnej politiky medzi rôznymi teoretickými koncepciami zahraničných vzťahov, tak táto definícia zahŕňa nielen proces identifikácie a formulovania národných záujmov (a z nich vyplývajúcich cieľov), ktoré sa majú prostredníctvom zahraničnej politiky dosahovať, ako aj proces implementácie zahraničnej politiky, ktorý je výrazne zložitejší a odlišný od fázy realizácie vnútornej politiky. Okrem spomínanej vzájomnej závislosti účastníkov medzinárodných vzťahov v polyarchickom a polycentrickom prostredí je to dané aj väčšou trvalosťou medzinárodných noriem a záväzkov a z toho vyplývajúcou väčšou kontinuitou účasti štátu v jednotlivých vzťahoch.

¹ Pozri Kuźniar, R.: Międzynarodowe stosunki polityczne. In: Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika. Haliżak, E.- Kuźniar, R. (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 111-112; Seidelmann, R.: Aussenpolitik. In: Woyke W. (hrsg.) : Handwörterbuch Internationale Politik. 9. Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005, s. 2.

² Kukułka, J.: Politika zagraniczna a politika wewnętrznna. In: Kukułka, J.-Zięba, R. (red.): politika zagraniczna państwa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992, s. 19-22.

³ Łoś-Nowak, T.: Stosunki międzynarodowe. Teorie, systemy,uczestnicy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 192.

Všetky základné teoretické školy medzinárodných vzťahov sa zhodujú, že zahraničná politika patrí k základným atribútom suverenity štátu. Jej prostredníctvom štát dokazuje smerom dovnútra i navonok, že je z hľadiska medzinárodného práva nezávislý od iných subjektov medzinárodného práva a že je schopný spravovať a regulovať všetky záležitosti a úlohy v rámci jeho teritória v súlade s princípom výlučnej kompetencie (teda realizovať zvrchovanosť svojej moci na svojom území a voči svojím občanom). Suverenita vychádza z predpokladu, že štátna moc je najvyššou mocou na svojom území a nepodlieha žiadnej vonkajšej moci, súc obmedzená iba zásadami medzinárodného práva.⁴ Len štát je plne legitimovaný – nezávisle od toho, nakoľko demokratická je táto legitimita – konať v medzinárodných vzťahoch v mene spoločnosti. Žiadny iný činiteľ – vnútorný ani vonkajší – nie je na to oprávnený a najmä, nemá na to demokratickú legitimitáciu.⁵

Iba štát má schopnosť spravovať spoločnosť a vytvárať podmienky pre rozvoj krajiny a blahobyť jej občanov (uspokojovanie jej potrieb spätých s výživou, zdravím, bývaním, vzdelaním, prácou, sociálnym zabezpečením a ochranou základných ľudských práv a slobôd). Aj keď štáty niekedy zlyhávajú pri plnení týchto funkcií a porušujú ľudské práva a slobody svojich občanov platí aj to, že len štát ich môže zabezpečiť. Z tohto hľadiska práve „prostredníctvom a v rámci zahraničnej politiky uskutočňuje spoločnosť organizovaná v suverénny národný štát jej všeobecnopolitické, hospodárske, vojenské sociálno-kultúrne záujmy voči jej medzinárodnému prostrediu.“⁶

Organizovaným a zámerným zahraničnopolitickým pôsobením navonok, ktoré je podriadené realizácii životných záujmov, sa štát usiluje utvárať jeho vonkajšie okolie. A to tým, že vytvára alebo spoluvytvára vzťahy alebo situácie, ktoré sú preň výhodné a zabraňuje vzniku alebo odsúva nevýhodné situácie a vzťahy.⁷ K tomu patria „tak reakcie na zvonku prichádzajúce štruktúrne vplyvy a aktuálne konanie, ako aj

⁴ Pozri Łoś-Nowak, .: c. d., s. 182.

⁵ Pozri Kuźniar, R.: c. d., s. 110.

⁶ Seidelmann, R.: c. d., s. 1.

⁷ Pozri Kuźniar, R.: c. d., s. 112.

mocensko-politickým, resp, obsahovým záujmom zodpovedajúce pôsobenie na okolité prostredie, resp. jeho štruktúru.“⁸

V tejto súvislosti sa žiada upozorniť, že v zahraničnej politike nejde len o presadzovanie národných, resp. štátnych záujmov, ale aj o presadzovanie národnej a štátnej identity. Najmä zahraničná politika nového štátu je nevyhnutne aj úsilím o konštituovanie vlastnej identity, zápasom o to, aby medzinárodné spoločenstvo uznalo štát, resp. jeho občanov za to, za čo sa sám považuje, aby došlo k harmonizácii obrazu obyvateľstva, ktoré tvorí štát, o sebe, s tým, ako ho vnímajú iné štáty, najmä tie, s ktorými sa vzhľadom na historické kontexty, zdieľané hodnoty, spoločné záujmy atď. usiluje o spoluprácu či spojenectvo alebo dokonca integráciu. A hoci toto vnímanie štátu inými účastníkmi medzinárodných vzťahov sa neredukuje na jeho zahraničnú politiku a obraz o štáte si iní účastníci medzinárodných vzťahov utvárajú aj, a niekedy predovšetkým, podľa jeho vnútornej politiky,⁹ rozhodujúcu úlohu má to, ako iné štáty a medzinárodné organizácie a priamo, prostredníctvom ich predstaviteľov, i nepriamo, prostredníctvom národných i nadnárodných médií, ktoré monitorujú a komentujú medzinárodnú politiku, vnímajú daný štát na základe konania, vystupovania a imidžu jeho oficiálnej reprezentácie – predstaviteľov jeho vnútorných a zahraničných orgánov pre zahraničné, resp. medzinárodné styky.

Dosahovanie zahraničnopolitických cieľov štátu teda predpokladá nielen jeho istý reálny potenciál, ale aj určité vnímanie, hodnotenie a akceptovanie štátu inými účastníkmi medzinárodných vzťahov. To implikuje chápanie zahraničnej politiky ako integrálnej, hoci špecifickej, časti politiky štátu, ktorej funkcie sa sústreďujú na pre štát životne dôležité otázky tak vonkajšej bezpečnosti, ako aj suverenity, národno – štátnej identity, rozvoja a modernizácie.¹⁰

⁸ Seidelmann, R.: c. d., s. 1.

⁹ Bližšie o mieste úsilia o konštituovanie vlastnej identity v zahraničnej politike pozri Bátora, J.: Identita a štátny záujem v slovenskej zahraničnej politike, Medzinárodné otázky. Časopis pre medzinárodné vzťahy, medzinárodné právo, diplomáciu, hospodárstvo a kultúru, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Ročník XIII, 2/2004, s. 39-52.

¹⁰ Pozri Kužniar, R.: c. d., s. 112-113, Liďák, J.: Medzinárodné vzťahy. Medzinárodná politika, SOFA, Bratislava 2000, s.41-42, Kužniar, R.: c. d., s.114, Krejčí, O.: Mezi národní politika, Ekopress, Praha 2007, s. 265-268.

Inak povedané, zahraničná politika je jedným z pilierov každej štátnosti. V tomto kontexte bolo v súvislosti s procesom vzniku samostatnej a nezávislej slovenskej štátnosti mimoriadne dôležité ústavno-právne „nastavenie“ a inštitucionálne zázemie už vyššie spomínaných orgánov štátu, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje zahraničná politika štátu, resp. realizujú sa jeho zahraničné styky, kompetencie a pravidlá fungovania týchto orgánov. Práve ich prostredníctvom sa totiž v praxi napĺňa suverenita štátu a jeho medzinárodno-právna subjektivita. Ďalšou rovínou analýzy sú okolnosti, ktoré ovplyvňovali personálne obsadenie a kvalitu výkonov, ktoré pri napĺňaní svojich funkcií a kompetencií tieto orgány podávali. Z hľadiska témy konferencie ide najmä o zabezpečenie existencie funkčnej diplomacie, resp. zahraničnej služby, ktoré sa aj v praxi stalo jednou z hlavných úloh pri príprave delenia federácie a po prvom januári 1993 aj budovania samostatnej slovenskej štátnosti.

Vzhľadom na povahu subjektov medzinárodného práva, ktoré sú s výnimkou jednotlivcov v pozícií právnických osôb, k ich pôsobeniu a konaniu sú potrebné konkrétne fyzické osoby ako orgány štátu, ktoré konajú v jeho mene.¹¹ Slovenská aj česká náuka medzinárodného práva vymedzuje pojem štátnych orgánov pre zahraničné styky „ako jednotlivé osoby alebo skupiny osôb, ktoré konajú a zaväzujú štát v pomere k iným štátom alebo medzinárodným organizáciám a ktoré štát určuje svojím zákonodarstvom“.¹²

Štát svoje orgány pre medzinárodné styky, pre riadenie a výkon týchto stykov, pre tvorbu a realizáciu svojej zahraničnej politiky kreuje rôznymi právnymi aktmi – predovšetkým ústavou a zákonmi. „Podľa miesta vykonávania funkcií sa rozdeľujú na vnútroštátne (t.j. pôsobiace na území vlastného štátu a tu vykonávajúce svoje funkcie) a zahraničné (pôsobiace na území iného štátu alebo v sídle medzinárodnej organizácie).“¹³

¹¹ David, V.- Sladký, P.- Zbořil, F.: Mezinárodní právo veřejné. 2. přepracované a doplněné vydání, Linde, Praha 2005, s. 179.

¹² Azud, J.: Mezinárodní právo, Veda, Bratislava 2003, s. 264.

¹³ Tamtiež

Vnútorne orgány štátu pre zahraničný, resp. medzinárodný styk, ktoré vykonávajú funkcie medzinárodnej povahy, sú totožné aj pre národné (štátne) záležitosti.¹⁴ Rozčleňujú sa na orgány ústavné a ostatné.¹⁵ Ústavné orgány majú reprezentatívny charakter a teda môžu v mene štátu rokovať o všetkých zahraničných veciach zásadne bez osobitného splnomocnenia.¹⁶ Týmito ústavnými orgánmi sú: a) parlament (resp. komory parlamentu), a to najmä vzhľadom k tomu, že dáva súhlas s uzatváraním medzinárodných zmlúv ako to ukladá ústava štátu; b) predseda vlády, vláda a jej ministri, predovšetkým minister zahraničných vecí (v niektorých štátoch je takýmto špecializovaným orgánom aj ministerstvo zahraničného obchodu); c) hlava štátu (monarcha, prezident, prípadne kolektívna hlava štátu); d) niektoré iné správne orgány zmocnené (ústavou, zákonom, výnosom prezidenta, nariadením vlády) pre výkon medzinárodných stykov.¹⁷

(Treba však podotknúť, že hoci parlamentom ako zákonodarným orgánom prislúchajú podľa ústav jednotlivých štátov rôzne kompetencie v oblasti medzinárodných stykov, ako sú súhlas s ratifikáciou medzinárodných zmlúv, rokovania o zásadných otázkach zahraničnej politiky štátu, uznávanie sa o vypovedaní vojny atď., medzinárodné právo im nepriznáva postavenie orgánov pre medzinárodný styk, nakoľko nemajú reprezentatívnu povahu a nemôžu v mene štátu rokovať o všetkých zahraničných otázkach bez osobitného splnomocnenia. Toto postavenie zákonodarných zborov z hľadiska medzinárodného práva je aj dôsledkom skutočnosti, že zahraničná politika, resp. riadenie a realizácia medzinárodných stykov, boli tradične prerogatívom exekutívy.)

Pod zahraničnými orgánmi pre zahraničné styky rozumieme podľa povahy ich poslania a podľa obsahu a trvania ich právomocí, ktoré im boli udelené, ako aj podľa z toho vyplývajúcej pracovnej náplne a aktivít, orgány diplomatické a nediplomatické, pričom ich rozlišujeme na stále a dočasné. Od skutočnosti, že diplomatické orgány plnia predovšetkým politické funkcie, sa odvíja ich reprezentatívny a zastupiteľský

¹⁴ David, V. – Sladký, P. – Zbořil, F.: c. d., s. 179.

¹⁵ Azud, J.: c. d., s. 264

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Pozri David, V. – Sladký, P. – Zbořil, F. : c. d., s. 179.

charakter, kým nediplomatické orgány, ktoré neplnia zásadné politické funkcie, takýto charakter nemajú. Spôsob ustanovenia, rozsah pôsobností a aktivít, ako aj rozsah výsad diplomatických a nediplomatických orgánov štátu pre zahraničné styky medzinárodnoprávne upravujú Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z 18. apríla 1961 a Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z 24. apríla 1963.¹⁸

Pri dnešnom pohľade, teda pohľade s takmer 15-ročným odstupom, na riešene úlohy vytvoriť predpoklady pre vznik orgánov štátu – Slovenskej republiky - pre zahraničné, resp. medzinárodné styky, ktorá sa pred politickou reprezentáciou Slovenskej republiky vynorila krátko po tom, ako sa začali diskusie na tému nového štátoprávneho usporiadania Československa, treba zdôrazniť jednu zásadnú vec: hľadanie novej podoby vzťahov Slovákov s Čechmi a naopak „sa odohrávalo v nesmierne skondenzovanom čase a priestore historického zlomu , ktorý zachvátil najprv strednú a východnú Európu a postupne zmenil konfiguráciu mocenských medzinárodných vzťahov nielen v Európe, ale aj v ostatných svetadieloch.“¹⁹

Rýchly vývoj bol charakteristický nielen pre proces rozdelenia Československa, čoho symbolicko - paradoxným vyjadrením bola aj skutočnosť, že o definitívnom rozdelení napokon rozhodli dve najsilnejšie politické strany v Čechách a na Slovensku, ktoré ho nemali v programe. Rýchly a značne nepredvídateľný bol aj vývoj vo svete. Začal sa formovať nový svetový poriadok, pričom do hry vstupovali obrovské neistoty v podobe krvavého rozpadu Socialistickej zväzovej republiky Juhoslávie a rozpadu Zväzu sovietskych socialistických republík. Nielen medzi západným diplomatmi, ale aj „doma“ sa veľa narábalo s obavami, že vývoj v Českej a Slovenskej federatívnej republike môže skĺznuť na juhoslovanskú cestu. (Treba povedať, že v konečnom dôsledku tieto obavy zohrali pozitívnu politickú úlohu v tom, že v českej i slovenskej politickej elite sa dosiahol všeobecný a silný konsenzus, že prípadné rozdelenie federálneho štátu musí prebehnúť civilizovane a ako politicky a ústavne riadený proces. Zhoda sa vytvorila aj v tom, že delenie štátu je vnútornou záležitosťou Čechov

¹⁸ Pozri Bystrický, L.: Základy diplomacie, Vydavateľstvo Michala Vaška, Bratislava 2006, s.21-22, s. 128-165.

¹⁹ Zajac, P.: Slovensko a Československo: 1944, 1968, 1989. In: Sen o krajine, Kalligram, Bratislava 1996, s. 116.

a Slovákov a politických reprezentácií, ktoré si zvolia, a že musí prebehnúť bez vmiešavania sa iných štátov a medzinárodných organizácií.

Pre porozumenie zložitosti procesu formovania slovenskej diplomacie sa žiada pripomenúť aj to, že delení 15 miliónového Československa sa vytvárala pre Slovensko nová geopolitická situácia v stredoeurópskom priestore, čo mu svojimi aktivitami nezabudla pripomenúť vtedajšia maďarská zahraničná politika. Budúcnosť nielen Slovenska, ale celého regiónu bola ešte otvorená. Na programe dňa nebola iba otázka medzinárodného uznania a akceptácie nového samostatného štátu, ale aj jeho voľba civilizačného okruhu, v ktorom na dlhé desaťročia zakotví a bude rieši historicky zameškané úlohy svojej modernizácie. Táto voľba nebola iba záležitosťou politických deklarácií, ale aj dlhodobého plnenia istých podmienok.

Pri posudzovaní procesu vzniku a budovania samostatne slovenskej diplomacie, ktorý bol súčasťou procesu tvorby a realizácie slovenskej zahraničnej politiky, treba mať na zreteli aj skutočnosť, že na rozdiel od svojich susedov – Poľska, Česka, Maďarska, Rakúska, nemalo dlhodobé tradície vlastnej štátnosti, zahraničnej politiky a diplomacie. Podobne ako jeho ďalší sused – Ukrajina, si muselo tieto atribúty nezávislej štátnosti vytvárať takpovediac za pochodu. Slovenská politická reprezentácia musela paralelne vybudovať inštitucionálne zabezpečenie zahraničnej politiky, sformulovať jej program a dosiahnuť medzinárodné diplomatické uznanie.

Pri riešení týchto úloh sa využili výsledky práce, ktorá sa začala vlastne už nenápadným rozhodnutím slovenskej vlády národného porozumenia v decembri 1989. Tá na svojom úrade zriadila Odbor medzinárodných vzťahov a dala mu za úlohu podieľať sa na realizácii zahraničnej politiky ČSFR v súčinnosti s federálnym ministerstvom zahraničných vecí. Náplňou činnosti odboru bolo evidovať a spracovávať pre vládu SR podklady pre nomináciu slovenských občanov do funkcií veľvyslancov a vyšších diplomatických pracovníkov, vrátane obchodných radcov československého štátu. Ďalšou úlohou tohto útvaru bolo pripravovať spoluprácu Slovenska, resp. jeho regiónov, s európskymi regiónmi a rozvíjať kontakty so

zahraničnými Slovákmi. Na tomto odbore sa začalo utvárať jadro budúcej slovenskej diplomacie.

Ďalším míľnikom na ceste budovania inštitucionálnych základov medzinárodného pôsobenia Slovenskej republiky bolo vytvorenie Ministerstva medzinárodných vzťahov Slovenskej republiky v auguste 1990. Jeho riadením bol poverený minister Milan Kňažko, dovtedy minister bez kresla, ktorý sa mal starať najmä o rozvoj medzinárodnej spolupráce. Odbor medzinárodných vzťahov na Úrade vlády Slovenskej republiky, na čele ktorého stál Peter Mihók, prešiel na toto novo zriadené ministerstvo a stal sa personálnym základom budovania nového orgánu štátnej správy. Ako uvádza M. Mojžita: „V pozadí bola myšlienka zviditeľniť Slovensko. Neskôr sa mnohí pokúšali túto myšlienku sprofanovať, ale v danej chvíli bola skvelá vo svojej jednoduchosti a ctíla svojho autora Jána Budaja, jednu z vedúcich osobností zmien na Slovensku. Táto myšlienka zohrala možno väčšiu a pozitívnejšiu úlohu, než si to s s odstupom času uvedomujeme; a to svojím prostým obsahom, svojím zameraním na súčasnosť i budúcnosť, svojou skoro až detskou naivnosťou.“²⁰ Autor podrobnej faktografickej analýzy procesu budovania ministerstva zahraničných vzťahov a neskôr ministerstva zahraničných vecí pod názvom Kňažko-Demeš-Kňažko prichádza k závažnému politickému záveru: „Neskôr – keď už bola na programe myšlienka samostatného štátu – toto heslo vlastne vytrhlo pôdu spod nôh tým, ktorí chceli byť dedičmi vojnového slovenského štátu a inak by boli oveľa výraznejšie zaplnili ideologický priestor okolo politických činov. Takto ich „preliala voda“, išlo vlastne „len“ o zviditeľnenia Slovenska, a to nemuselo svoju legitimitu opierať o historické potknutia.“²¹

Predseda vlády Českej republiky Petr Pithart na tlačovej konferencii 10. augusta 1990 komentoval zámer zriadi toto ministerstvo slovami. „Slovensko sa rozhodlo zriadiť vlastné ministerstvo medzinárodných vzťahov, jeho náplň však bude záležitosťou rokovania s federálnym ministerstvom zahraničných vecí.“²² V Českej

²⁰ Mojžita, M.: Kňažko-Demeš-Kňažko. Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. ústav politických vied SAV, Veda, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 2004, s. 15.

²¹ Tamtiež, s. 15.

²² Pozri Slovenský denník, 11. 8. 1990, s. 2.

republike sa objavil aj výhrady, že ministerstvo je protiústavné. Ale jeho iniciátori si dali dobrý pozor, aby tomu tak nebolo. Jedným z argumentov pre opodstatnenosť a oprávnenosť tohto ministerstva bol aj príklad z belgickej federácie, kde fungovali podobné ministerstvá. Politický odpor voči tejto novej inštitúcii výkonnej moci Slovenskej republiky ako súčasti federácie sa však prejavovali aj na Slovensku. Nielen zo strany predstaviteľov niektorých politických subjektov, ale aj zo strany úradníkov z iných ministerstiev, ktorí pokladal, ako uvádza jeden zo zakladateľov ministerstva M. Mojžita, „za svoju povinnosť znepríjemňovať prácu tejto samozvanej elity“.²³

Situácia sa však zásadne zmenila na základe schválenia nového kompetenčného zákona 12. decembra 1990 vo Federálnom zhromaždení. Bol to výsledok série ťažkých politických rokovaní medzi najmä vládnyimi, ale aj ďalším reprezentáciami Slovenskej republiky a Českej republiky, vo federálnej vláde i na úrovni predsedu Federálneho zhromaždenia a prezidenta ČSFR, ktoré sa naštartovali v Trenčianskych Tepliciach 8.-9. augusta 1990 pracovným stretnutím, ktorého sa zúčastnili predsedovia a podpredsedovia republikových vlád a podpredsedovia federálnej vlády.

Oproti ústavnému zákonu č. 143/1968 Zb. nový ústavný zákon vypustil pri výpočte kompetencií federácie v článku 7 slovo „výlučne“, čím vlastne pripustil aj vlastnú činnosť v oblasti zahraničnej politiky, meny a obrany. Tým činom síce zahraničná politika zostala v kompetencii federácie, ale nebolo tým dotknuté právo oboch republík uzatvárať v súlade so zahraničnou politikou federácie samostatné dohody s federálnymi časťami iných štátov v oblasti obchodnej, hospodárskej, vedeckej, kultúrnej, školskej, zdravotníckej a športovej spolupráce a v oblasti tlače, rozhlasu a televízie. Inak povedané, v oblasti svojej zákonodarnej pôsobnosti mohli republiky podľa ods. 2 tohto článku uzatvárať vlastné medzinárodné dohody, mohli zriaďovať vlastné zastúpenia a prijímať u seba zástupcov iných štátov. Išlo vlastne o využitie nemeckého vzoru, kde spolkové republiky môžu uzatvárať v rámci svojich kompetencií samostatné medzinárodné zmluvy tak s federatívnymi a autonómnymi časťami zložených štátov, ako aj s inými štátmi – subjektami medzinárodného práva,

²³ Mojžita, M.: c. d., s. 13-14.

pokiaľ ide o záležitosti v kompetencii jednotlivých spolkových republík, ako sú kultúr, hospodárstvo, šport či zdravotníctvo..

V Správe o plnení a aktualizácii Programového vyhlásenia vlády slovenskej republiky z júla 1990, prednesenej novým predsedom vlády SR Jánom Čarnogurským 24. apríla 1991, v reakcii na tento vývoj sa uvádza: „Po prijatí kompetenčného zákona sa zvýšila možnosť priameho zapojenia SR do medzinárodných vzťahov v súlade s princípmi Česko – Slovenskej zahraničnej politiky. Po roku činnosti vlády SR v oblasti medzinárodných vzťahov však možno konštatovať, že vláda plní prijaté ciele zahraničnopolitickej koncepcie SR, napriek určitej nevyhranenosti deľby týchto činností medzi federáciou a republikami.

Zriadením ministerstva medzinárodných vzťahov Vláda SR zabezpečila základné podmienky činnosti orgánu štátnej správy. Efektívnosť ďalšej pôsobnosti MZV je naďalej podmienená personálnym obsadením vysoko odbornými kádrami.“²⁴ V tejto súvislosti sa medzi úlohami v oblasti medzinárodno politických aktivít okrem iného uvádza: „Vláda ma trvalý záujem optimalizovať personálny výber a profesionálnu prípravu pracovníkov MZV a zahraničnej služby.“²⁵ Pre budovanie hospodárskej diplomacie bolo taktiež dôležité vyhlásenie vlády, že „v nadväznosti na rozdelenie kompetencií na úseku riadenia národnej ekonomiky bude sa rozvíjať činnosť v oblasti zahraničnoekonomických vzťahov, najmä v období prechodu na trhovú ekonomiku.“²⁶ Vláda sa zaviazala poskytovať účinnú podporu všetkým iniciatívam vrátane programu PHARE na poli medzinárodnej hospodárskej spolupráce smerujúcej k zvýšeniu efektívnosti a exportnej schopnosti slovenskej ekonomiky a na podporu vstupu zahraničného kapitálu aktivizovať činnosť vládnej Agentúry pre zahraničné investície a pomoc, ktorá dostala za úlohu poskytovať poradenskú a informačnú službu pre zahraničných podnikateľov, udržiavať kontakty so

²⁴ Pozri Škvrnda, F. – Weiss, P.: Zahraničná a bezpečnostná politika SR v dokumentoch. I. časť. Praktikum. Ekonóm, Bratislava 2004, s. 22.

²⁵ Tamtiež, s. 23.

²⁶ Tamtiež, s. 23.

zahraničnými investormi a zabezpečiť nadväzovanie vzťahov s príslušnými ústrednými orgánmi a podnikmi.²⁷

Pri kladení základov samostatnej slovenskej zahraničnej služby sa teda vyskytovali značné komplikácie spojené s delbou kompetencií medzi federáciou a národnými republikami, a jej praktickým uvádzaním do života, o ktorých sa možno veľa zaujímavého dočítať nielen v už spomínanej knihe M. Mojžitu, ale aj v spomienkovej knihe prvého po revolučného ministra zahraničných vecí ČSFR J. Dienstbiera *Od snění k realite*, alebo aj v *Mojej maďarskej otázke* od R. Chmela.

Riešenie inštitucionálnej stránky slovenskej zahraničnej politiky a budovania zahraničnej služby bolo napokon zásadným spôsobom ovplyvnené miestom a kompetenciami orgánov Slovenskej republiky pre zahraničné, resp. medzinárodné styky v Ústave Slovenskej republiky, ktorú schválila Slovenská národná rada 1. septembra 1992. Najpodstatnejšia bola voľba systému parlamentnej demokracie a vymedzenie kompetencií medzi vládou a prezidentom Slovenskej republiky v tejto oblasti. Pozorný pohľad na históriu novelizácií ústavy ukazuje, že tieto kompetencie neboli ani predmetom ostrých politických bojov ani predmetom významnejších zmien, čo svedčí o tom, že boli nastavené dobre. Ak sa Slovensko v oblasti zahraničnej politiky v prvej etape po získaní štátnej nezávislosti dostalo do istých turbulencií a neistôt, bolo to predovšetkým dôsledkom nevyprofilovanosti politických strán, nedostatočnej skúsenosti politických elít v tejto oblasti a stým súvisiacich chýb.

Skutočnosť, že po osamostatnení Slovenskej republiky a jej zahraničnej politiky nebolo vždy ľahké „určiť“, v ktorom centre, akým spôsobom a ktorí ľudia formulujú základné línie a plánujú praktické kroky slovenskej zahraničnej politiky a aká je ich reálna politická sila presadiť ju²⁸, nejde teda v žiadnom prípade na vrub nejakých nedostatkov ústavy. Slabá pozícia ministerstva zahraničných vecí, na ktorom sa v priebehu rokov 1993-1997 vystriedali piati ministri a z toho vyplývajúca neistota pre zahraničných partnerov, s kým vlastne hovoriť o dlhodobých zahraničnopolitických

²⁷ Pozri tatiež.

²⁸ Duleba, A. – Lukáč, P. – Wlachovský, M.: zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav, perspektívy. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku – Friedrich Ebert Stiftung, Bratislava 1998, s. 12.

záujmoch Slovenskej republiky a kto ju vlastne koordinuje s inými rezortmi a s parlamentom,²⁹ nehovoriac už o prezidentov, mala korene v reálnom politickom vývoji, ktorý bol silno poznamenaný politickou polarizáciou a absenciou základného konsenzu o smerovaní, prioritách a nástrojoch zahraničnej politiky.

Ani personálne budovanie zahraničnej služby z vyššie uvedených dôvodov nebolo jednoduchým procesom. Jej zrod sa udial v čase, keď nebolo možné predvídať, ako sa skončia zápasy o transformáciu, resp. udržanie federatívneho štátoprávneho usporiadania a akú výslednú podobu nadobudnú vzťahy Slovenskej republiky a Českej republiky. Z toho vyplývalo aj správanie sa ľudí, ktorí do politickej revolúcie, ale aj po zmene politického režimu pôsobili na federálnom ministerstve zahraničných vecí v Prahe. Najmä niektorí Slováci z tohto ministerstva, ako uvádza M. Mojžita „kritizovali...ministra Kňazka za to, že sa obklopil nenáležitými ľuďmi. Pritom z federálnych Slovákov sa z počiatku nenašiel nikto, kto by sa bol snažil odísť do Bratislavy a uchádzať sa o miesto na novom republikovom ministerstve.“³⁰

Príčinou tohoto postoja bolo okrem vyčkávania ako dopadnú rozhovory o novej podobe vzťahov medzi SR a ČR, o budúcnosti spoločného štátu Čechov a Slovákov a najmä aký výsledok prinesú parlamentné voľby v roku 1992, aj to, ako píše M. Mojžita, „že nie síce sám Kňazko, ale niektorí jeho najbližší spolupracovníci hrozili, že nijaký „federálny Slováč“, neprekročí prah bratislavského ministerstva.“³¹ Pod vplyvom reálneho politického vývoja napokon došlo k tomu, že mnohí z tých slovenských pracovníkov federálneho ministerstva zahraničných vecí, ktorí radi žartovali na účet personalistov zo slovenského ministerstva medzinárodných vzťahov, sa „zkrátka veľmi rýchlo preorientovali na principiálnych národnárov s tým, že ako Slováci boli na pražskom ministerstve od nepamäti utláčaní.“ Praha a „federál“ neskôr získali v ich vyjadreniach zásadne pejoratívny význam.“³²

Z ľudského a odborného potenciálu, ktorý pre rodiacu sa slovenskú zahraničnú službu predstavovali „federálni“ kariérni diplomati z čias bývalého režimu, ale aj noví

²⁹ Pozri tamtiež, s. 12.

³⁰ Mojžita, m.: c.d., s.17.

³¹ Tamtiež, s. 17.

³² Tamtiež, s. 17.

diplomati, etablovaní po politickej revolúcie, „ukrojili“ aj ďalšie faktory. Zo zahraničnej služby odišli krátko po revolúcii aj mnohí Slováci kvôli lustračnému zákonu alebo jednoducho preto, že nová politická moc, ktorá si prirodzene upravovala podľa svojich predstáv aj zloženie diplomacie Československého štátu, nemal o ich prácu záujem. Iní boli zase, naopak, po dvadsiatich, ba i dlhších rokoch rehabilitovaní a vrátili sa na Ministerstvo zahraničných vecí ČSFR, aby tam ešte naposledy poslúžili svojej krajine v rôznych funkciách.³³ Ďalší ostali v Prahe z praktických rodinných dôvodov, lebo v tomto meste mali rodinu, študujúce deti a priateľov, že tu nachádzali pracovnú perspektívu a potrebné sociálne istoty. Časť dobre pripravených kariérnych diplomatov neodišla do Bratislavy aj preto, že sa nestotožňovala s obsahom a štýlom politiky, ktorí predstavovali vtedy na Slovensku dominujúce politické sily, alebo kvôli zásadnému nesúhlasu s (blížiacim sa) rozdelením ČSFR. Iní zase aj napriek ochote pracovať ďalej v prospech samostatnej Slovenskej republiky a napriek podpore od ministra zahraničných vecí nedostali dôveru od vlády, resp. od jej predsedu, ako to bolo v prípade veľvyslanca ČSFR v Maďarskej republike R. Chmela a ale i ďalších.

Čo sa týka „transferu“ bývalých kariérnych diplomatov, ktorí pôsobili na federálnom ministerstve zahraničných vecí za bývalého režimu, do služieb Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky, vari najlepšie zdôvodnenie pre tento krok možno nájsť u disidenta a prvého ministra zahraničných vecí porevolučného, slobodného Československa Jiřího Dienstbiera: „V škále štátnych orgánov bolo .. . ministerstvo zahraničia bez ohľadu na špiónov a odložených straníckych funkcionárov na opačnom póle než trebárs ministerstvo vnútra. Pôsobilo tam viac odborníkov než na mnohých úradoch, kde už nebolo treba ani predstierať vedomosti. Boli tu vždy kvalifikovaní ľudia, ktorí vedeli jazyky, rozumeli medzinárodnému právu, mali radi diplomáciu, Boli medzi nimi ľudia, ktorí milovali istú časť sveta alebo vedecký odbor. . . týmto ľudom, ktorí poznali svet, mali o ňom dostatok informácií, bolo často trápne reprezentovať krajinu, ktorá bola v úpadku a jej režim bol založený na všetkými viditeľnej lži. Udržovali však poctivú profesionálnu

³³ Dienstbier, J.: Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989-1999. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 27.

tradíciu . . . a dúfali v trochu menej hlúpe časy. Aby mohli svojho koníčka pestovať, prijali rovnako ako mnohí primári, sudcovia alebo automobiloví pretekári okolnosti, do ktorých sa narodili. Pre takmer všetkých občanov bol komunistický režim základným rámcom ich života a málokto veril, že sa dožije jeho konca. Niektorí sa rozhodli emigrovať a mnohým sa to podarilo. niektorí čelili otvorene systému s vedomím, že mocní sa postarajú, aby ich život nebol príliš ľahký. iní boli aktívnymi nositeľmi moci alebo jej robili pandúrov. Ďalší robili kariéru pochlebovaním režimu, keď ich schopnosti boli zanedbateľné. Tým bolo treba zabrániť, aby škodili ďalej. nemohli, samozrejme, byť reprezentantmi demokratického štátu . . . Naprostá väčšina ľudí sa však snažila žiť dôstojne a aspoň vo svojom odbore prospievať spoluobčanom. Na istom stupni pracovného rebríčka potom prijímali i podmienky – členstvo v komunistickej strane, stranách Národného frontu alebo v iných režimových organizáciách – inak by túto prácu nemohli robiť.³⁴

Prvý porevolučný československý minister zahraničných vecí v tomto kontexte odmietol ako nezmyselný aj neskorší útok na kariérnych diplomatov motivovaný skutočnosťou, že boli absolventmi Moskovského štátneho ústavu medzinárodných vzťahov (MGIMO). Konštatoval, že tento ústav a mal dobrú povest': „Sovietsky zväz si ako veľmoc nemohol dovoliť nemať kvalifikovaných diplomatov. . . Atmosféra na sovietskych vysokých školách bola už pred príchodom Gorbačova ďaleko slobodomyselnejšia než na normalizovaných československých univerzitách. Študovali tam niektorí potomkovia vysokých činiteľov. Ani to v mnohých prípadoch nič neznamená, lebo mnohé deti sa stavajú proti názorom rodičov. Väčšina študentov však bola prijatá po prísnych skúškach zo záujemcov, ktorí sa prihlásili z gymnázií z celej republiky.“³⁵ Okrem toho sa podľa J. Dienstbiera preukázalo, čo kedysi zhodne vyslovil kambodžský princ Sihanuk a prezident Pobrežia slonoviny Félix Houphouët – Boigny: „Ak chcem komunistu, pošlem ho študovať do Paríža. Ak chcem antikomunistu, pošlem ho študovať do Moskvy.“³⁶ Tento svoj postoj odôvodňoval J. Dienstbier aj tým, že medzi diplomatmi, ktorí boli po roku 1968 vyhodení

³⁴ Dienstbier J.: c. d., s. 27.

³⁵ tamtiež

³⁶ pozri tamtiež

z ministerstva a po r. 1989 rehabilitovaní, zaujali čestné miesto práve absolventi MGIMO: „prijali pražskú jar a odmietli sovietsku inváziu práve preto, že dobre poznali mráz, ktorý prichádza z Kremľa.“³⁷

Na adresu tých, ktorí túto argumentáciu nechceli akceptovať, J. Dienstbier vo svojich spomienkach napísal: „Najmä tí, ktorí mali z minulosti maslo na hlave alebo zistili až v decembri 1989 alebo v januári 1990, že treba – a je výhodné – bojovať proti komunizmu, sa potom sústredili na to, čo nevyžaduje ani inteligenciu, ani vzdelanie alebo systematickú prácu – kádrovácke ničenie ľudí, ktorí úprimne ponúkali svoje služby a skúsenosti novej vláde. Cieľom nášho odboja bolo vytvoriť slobodné pomery pre všetkých. nechceli sme predsa zrušiť komunizmus preto, aby sme zaviedli kádrovácke praktiky. ukázalo sa, že fanatici existujú vždy a všade. Ide len o to, aby im politický systém znemožňoval osudy ich spoluobčanov. . . fanatizmus sa napokon presadil iba z časti. Avšak mnoho skvelých ľudí, radujúcich sa pôvodne z nadobudnutej slobody, bolo vyštvaných zo zodpovedných miest alebo samo otrávene odišlo.“³⁸

Ťažkosti s formovaním slovenskej diplomacie a nevyhnutnosť výrazne využiť personálne zdroje federálneho ministerstva zahraničných vecí však mali aj hlbšie historické príčiny. Ich sila sa ozrejmi najmä pri porovnávaní s partnermi z krajín V4 – Maďarskom, Poľskom, a pravdaže s Českom. V dôsledku skutočnosti, že Slovenská republika bola súčasťou federácie a zahraničná politika sa tvorila a realizovala vo federálnom centre – Prahe – celkom prirodzene absentovalo intelektuálne zázemie pre rozvíjanie autonómneho slovenského zahraničnopolitického myslenia. Významnou okolnosťou bola aj centralistická štruktúra vládnucej štátostrany, ktorá jednoducho nedovoľovala ani v rámci oficiálneho vedeckého výskumu rozvoj aspoň relatívne samostatného zahraničnopolitického myslenia na Slovensku a autonómne slovenské diskusie o vývoji medzinárodných vzťahov. Zahraničná politika bola prerogatívom generálneho tajomníka, resp. predsedníctva UV KSČ, ktoré dávalo priame pokyny aj

³⁷ tamtiež

³⁸ tamtiež, s. 27-28.

ministromi zahraničných vecí ČSFR, pričom nemožno zabúdať, že v časoch normalizácie sa uplatňovala známa Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity.

Nedostatok samostatného slovenského zahraničnopolitického myslenia spája P. Lukáč aj s osobitosťami politického režimu v Slovenskej socialistickej republike: „Pred rokom 1989 bolo Slovensko oproti Čechám poznamenané „mäkkým“ variantom normalizácie, čo tiež zapríčinilo kritickú absenciu politickej a intelektuálnej elity – disentu, ktorý bol oveľa početnejší či už v spomínaných Čechách alebo v susednom Poľsku a Maďarsku.“⁴⁰ Práve to podľa P. Lukáča podmienilo aj „úplnú absenciu osobností orientovaných na zahraničnú politiku. Mikroskopický disent na Slovensku (M. Kusý, M. Šimečka, J. Čarnogurský, J. Jablonický a zopár ďalších) venoval vo svojich opozičných reflexiách väčšiu pozornosť vnútro politickej problematike, charakteru normalizačného režimu, dodržiavaniu ľudských práv a len zanedbateľne zahraničnopolitickým témam.“³⁹

Podobne aj M. Vášaryová konštatovala, že ani disidentské skupiny sa počas komunistického režimu nevenovali otázkam zapojenia územia do medzinárodnej spolupráce, diskusiám o hraniciach, možnostiach rozporov so susedmi, problémom medzinárodných kontaktov.⁴⁰ Pri hodnotení schopnosti katolíckeho disentu zamýšľať sa nad medzinárodnými problémami po prípadnom páde železnej opony sa M. Vášaryová odvolala na lakonické vyjadrenie J. Čarnogurského na seminároch SFPA poriadaných v rokoch 1994 – 1995 o líniiach a osobnostiach zahraničnopolitického myslenia na Slovensku, ktoré znelo – vôbec sme sa nevenovali týmto témam.⁴¹

Ako nevýdatný, ba až suchý sa ukázal na začiatku 90 – tých rokov aj ďalší potenciálny zdroj osobností využiteľných pre rozvíjanie zahraničnopolitického myslenia a tvorbu zahraničnej politiky – politická emigrácia. P. Lukáč vyslovil názor, že „tradičné antagonizmy, nevraživosti a rozpory povojnovej politickej emigrácie, všetkých jej jednotlivých vln (1945, 1948, 1968) preniesli jednotlivé postavy

³⁹ Lukáč, P.: Desať rokov po . . . Ako bolo Slovensko pripravené na zmeny r. 1989 v oblasti zahraničnej politiky. In: Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe, Kalligram, Bratislava 2004, s. 71

⁴⁰ Vášaryová, M.: Niektoré kritické body vývoja zahraničnej politiky Slovenskej republiky a úloha mimovládnych think-thankov pri ich objasňovaní. In: Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 1999, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava 2000, s. 62.

⁴¹ Vášaryová, M.: c. d., s. 62.

emigrácie na domácu scénu a ... v mnoho práve nainfikovali aj domáci politický diskurz.“⁴² Zároveň konštatoval, že „samotná politická emigrácia, podobne ako disent, neoplývala osobnosťami so zahraničnopolitickým zameraním, čo je o to zvláštnejšie, že bola s problémami zahraničnej politiky vo svojom každodennom živote konfrontovaná.“⁴³

Rýchlou reakciou na potreby personálneho budovania slovenskej zahraničnej služby bolo zriadenie Ústavu medzinárodných vzťahov a aproximácie práva pri Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Toto pracovisko, ktorého základy sa začali budovať hneď po roku 1989, sa sústreďovalo na výchovu a vzdelávanie pracovníkov slovenskej zahraničnej služby, ale slúžilo aj rozvoju vzdelávania v oblasti medzinárodných vzťahov a záležitostí Európskych spoločenstiev, neskôr EÚ. Jeho zakladateľom a prvým riaditeľom bol Doc. Karol Rybárik, CSc.. Vychovalo viac ako tristo diplomatov a odborníkov na otázky medzinárodných vzťahov, medzinárodného práva, európskej legislatívy a európskej integrácie. Štvorsemesťové, neskôr trojsemesťové štúdium mohli na základe prijímacích skúšok absolvovať študenti s už dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním a vynikajúcou znalosťou angličtiny. Prvému absolventovi bolo odovzdané osvedčenie o absolvovaní štúdia 22. septembra 1994.

Ústav, ktorý nadviazal spoluprácu s viacerými obdobným európskymi pracoviskami a so zastupiteľskými úradmi pôsobiacimi v Slovenskej republike, pripravil viacero neskorších veľvyslancov, vysokých ministerských úradníkov i ľudí, ktorí pôsobili vo vysokých politických funkciách. Jeho prostredníctvom vstúpila do slovenskej zahraničnej služby nová generácia kariérnych diplomatov, pripravená už v nových, demokratických pomeroch a s novou politickou i profesionálnou skúsenosťou. Vďaka tomu sa Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky formovalo vyvážené nielen z hľadiska generačnej skladby. Symbióza „mgimákov“ a „rybárikovcov“, doplnených o nových diplomatov, ktorí vstúpili do zahraničnej služby po inej profesionálnej príprave alebo v nej ostali po tom, čo pôsobili ako „politickí

⁴² Lukáč, P.: c. d., s. 73-74.

⁴³ Lukáč, P.: c. d., s. 74.

nominanti“ na postoch veľvyslancov, sa v praxi osvedčila. Slovenská diplomacia preukázala svoju profesionalitu i vlastenecký entuziazmus nielen v prvom období existencie samostatnej štátnosti, keď bolo treba zabezpečiť medzinárodné uznanie štátu a dosiahnuť aj jeho neformálne akceptovanie najdôležitejšími aktérmi medzinárodných vzťahov, ale aj a najmä v kľúčovom období po roku 1998, keď vyvstala úloha dobehnúť v porovnaní s ostatnými krajinami V-4 18-mesačné manko Slovenskej republiky v rokovaní s Európskou úniou a vytvoriť paralelne podmienky aj pre integráciu do NATO.

PhDr. Peter Weiss, CSc.

*Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
e-mail: weiss@euba.sk*

Lobing ako forma diplomacie v Európskom parlamente

Ing. Richard Woltemar

Abstrakt

V rámci dynamicky sa formujúcom priestore medzinárodnej politiky koncom 20.storočia získava aj diplomacia nové dimenzie, čoho dôkazom je vznik medzinárodných organizácií. Na tomto poli sa stretávajú záujmy mocensky silných a slabších štátov. Presadzovanie záujmov a dosahovanie vlastných cieľov je prioritou vzájomnej interakcie aktérov. Lobing sa považuje za legitímny proces na pôde Európskeho parlamentu a predstavuje ideálny nástroj na realizáciu náročných národných cieľov. Za určitých podmienok je možné považovať lobing za súčasť novej diplomacie.

Abstract

Diplomacy gains new dimensions within the dynamically forming space of international politics of the end of the 20th century, as witnessed by the creation of international organizations. These organizations serve as a field for altercations between internationally powerful and weak states. Their priorities lie in the forcing of their own interests and the achievement of one's goals. Lobbying is understood to be a legitimate process on the floor of the European parliament and represents an ideal tool for the achievement of complex national goals. In certain ways it is possible to consider lobbying to be part of the new diplomacy.

Úvod

Členstvo Slovenskej republiky v EÚ prináša nové možnosti spojené aj so záväzkami. SR sa stalo aktívnym hráčom na poli európskej arény aktérov, vďaka rozhodovacím spôsobom presadzuje svoje národné záujmy a rieši aj vzájomné spory. Okrem štandardných nástrojov zahraničnej politiky a presadzovania národných záujmov v EÚ prostredníctvom oficiálnej účasti zástupcov vlády SR na európskych

rozhodovacích mechanizmoch sa v Bruseli do popredia niekoľko rokov úspešne dostáva lobing.¹

V inštitúciách Európskej únie sa dnes rozhoduje približne o osemdesiatich percentách predpisov a nariadení, ktoré regulujú obchod a podnikanie jej členských štátov. Každý rok sa na tejto úrovni rozdeľujú miliardy eur na podporu zaostávajúcich regiónov, vedy a výskumu a iných oblastí. Zložitý systém rozhodovania európskych inštitúcií vytvoril podmienky na vznik dnes už rozšírenej a neoddeliteľnej súčasti európskej politiky – lobingu, ktorý sa za určitých podmienok môže zaradiť do pomerne širokého výkladu diplomacie. Aj podľa všeobecne uznávaných výkladov tohto pojmu sa za diplomáciu považuje „oficiálna činnosť usmernená na uskutočňovanie cieľov a úloh zahraničnej politiky štátu, vykonávaná na to poverenými orgánmi, najmä hlavou štátu alebo vlády, ministerstvom zahraničných vecí a diplomatickými zástupcami.“ Aj z daného výkladu pojmu diplomacia je možné vyvodiť, že lobing takisto predstavuje určitú podobnú činnosť zameranú na uskutočňovanie cieľov a úloh, aj keď nie je zameraný priamo na uskutočňovanie komplexnej zahraničnej politiky štátu.

V podmienkach Európskeho parlamentu vystupuje lobing ako legitímny nástroj na presadzovanie záujmov. Rozhodnutia EP ovplyvňujú dôležité ekonomické oblasti členských krajín a práve preto je možné sledovať v pozadí lobovania v tejto inštitúcii konkrétne národné záujmy. Tie sú sprostredkované medzinárodnými korporáciami rôznych priemyselných odvetví, ktoré využívajú všetky dostupné prostriedky na dosiahnutie cieľov, medzi ktorými je aj lobing. Práve pre dané stieranie hraníc v presadzovaní cieľov nie je možné rásne odlišovať pojmy diplomacia a lobing.

Lobovanie – súčasť demokracie

Loby v pôvodnom zmysle slova znamená kuloár, predsieň britského parlamentu, kde sa môžu návštevníci stretávať s poslancami². Loby v prenesenom význame predstavuje nátlakovú skupinu, ktorá sa usiluje ovplyvniť dianie v

¹ <http://www.euractiv.sk/verejna-sprava/analyza/lobing-veu>

² Barac, E. a kol: Anglicko – slovenský slovník, Bratislava:SAP 1998, s.530

parlamente (prípadne na iných fórach, napríklad vo vláde, v úradoch, ale aj pri rozličných rozhodovaniach mimo štátnych orgánov) v duchu presadzovaných záujmov.

Lobovanie je samo osebe vyjadrením občianskeho práva vplyvať na vládu a na politické dianie. Mať vplyv na štát a jeho správanie voči osobám patrí k základným právam slobodnej demokracie. Lobovanie ako slovný výraz existuje približne 130 rokov, ale táto činnosť, ktorej cieľom je ovplyvniť zákony a spoločnosť, má dlhú tradíciu a jej počiatky siahajú do obdobia Rímskej ríše³.

Skutočné **lobovanie** môže byť iba v pluralitnej spoločnosti, kde existuje voľná súťaž záujmov a demokratický politický systém. Výsledok lobovania závisí od energie, schopností, zdrojov, ktoré sú schopné príslušné záujmové zoskupenia zmobilizovať na presadenie svojich zámerov, cieľov a potrieb. Neraz o úspechu takýchto snáh rozhoduje množstvo peňazí, ktoré majú ich zástancovia k dispozícii. To je však tiež jeden z reálnych znakov vývoja otvorenej spoločnosti.

Odhaduje sa, že v okolí vyše desaťtisícovej skupiny funkcionárov a úradníkov centrálneho Európskej únie pôsobí ďalších desaťtisíc "tieňových" osôb. Tie monitorujú, čo sa kde deje, informujú o tom tých, pre ktorých pracujú, a usilovne nadväzujú kontakty so všetkými, ktorí môžu byť užitoční pre ich záujmy. Okolie európskych inštitúcií je doslova pretkané sieťou tých najrozmanitejších záujmových združení a spolkov, ktoré vznikli s cieľom podporiť a presadiť istý, presne definovaný záujem. V Bruseli majú svoje kancelárie najväčšie svetové agentúry, zamerané na lobovanie v prospech svojich klientov. Okolo týchto činností sa postupne vyvinul celý špecializovaný „biznis.“

Právomoci Európskeho parlamentu – nástroje lobingu

Pôvod **Európskeho parlamentu (EP)** siaha k zmluvám zakladajúcim európske spoločenstvá v 50. rokoch 20. storočia. Pôvodne mali predchodcovia súčasného EP len funkciu poradného orgánu, čo z hľadiska klasickej parlamentnej demokracie znamená,

³ Milbrath, L.: The Washington Lobbyists, Chicago: Rand MacNally 1963, s. 23

že boli takmer celkom bezmocné. Prvý krát si občania jednotlivých členských štátov vtedajšieho Európskeho spoločenstva volili svojich zástupcov priamym spôsobom v roku 1979. Voľby do EP sa odvtedy konajú raz za päť rokov a každý občan EÚ, ktorý je registrovaný ako volič, je oprávnený sa ich zúčastniť.⁴ Európsky parlament na európskej pôde reprezentuje demokratickú vôľu a záujmy občanov EÚ počas vyjednávania s ostatnými inštitúciami EÚ. Zjavne najrozsiahlejšími zmenami prešiel práve *Európsky parlament*. Od už spomínaného roku 1979 prebiehajú do EP priame voľby; väčšina MEPs si dnes už drží svoje kreslo len v EP a nie ako predtým spolu s duálnym mandátom vo svojich národných parlamentoch. Z celoeurópskej perspektívy mal EP vždy silné rozpočtové právomoci. Náleží mu posledné slovo ako v otázke celkového rozpočtu EÚ, tak v oblasti takzvaných bez mandátnych (predovšetkým mimo poľnohospodárstva smerujúcich) výdajov, ktoré v súčasnej dobe tvoria najvýznamnejšiu časť rozpočtu. EP si postupne vydobyl silnejšie postavenie aj v legislatívnom procese. K poradnej úlohe (*konzultácie*) pribudla vďaka Jednotnému európskemu aktu (SEA) v roku 1987 možnosť doplňovať návrhy (*kooperácie*) a v roku 1993 (*Maastrichtská zmluva*) nakoniec aj právomoc vetovať návrhy spadajúce do procedúry spolurozhodovania. Amsterdamská zmluva z roku 1999 potom kooperáciu zaradila pod širší koncept spolurozhodovania (*kodecízie*). Vo zvláštnych prípadoch, akými sú napríklad medzinárodné zmluvy alebo rozširovanie Únie, má EP poradnú pozíciu (*tzv. súhlasné riadenie*). Od roku 1999 môže EP zasahovať taktiež do delegovanej legislatívy, pokiaľ je založená na rozhodnutí Rady, keď bolo prijaté procedúrou spolurozhodovania. Táto nová spolurozhodovacia právomoc pokrýva predovšetkým rozširujúce sa oblasti spoločnej politiky pod I. pilierom (s výnimkou poľnohospodárstva) a vyžaduje absolútnu väčšinu všetkých europoslancov. EP zamestnáva asi 4 000 osôb pomocného personálu a ku spoločnému postojú dospieva na základe pripravených podkladov, ktoré v plénu prezentuje reportér (*rappporteur*) niektorého z približne 17 špecializovaných výborov⁵. A práve pri prípravách podkladov na formovanie spoločných záujmov sa naskytuje priestor na lobovanie záujmových skupín.

⁴ Lipková, E. a kol: Európska únia, Bratislava:Sprint r.2004 , s. 40

⁵ Corbett R., Jacobs , F.a Shackleton, M.: The European Parliament, Londýn:Harper 2000, s. 94

V Európskom parlamente (EP), vo Výbore regiónov (COR) a v Európskom hospodárskom a sociálnom výbore (ESSC) sú kľúčovými osobami predovšetkým spravodajcovia (*rapporteurs*) a ďalej predsedovia komisií (prípadne medziskupín a sekcií) a koordinátori politických strán (v EP a COR) alebo záujmových skupín (v ESSC). Dôležitou kategóriou sú radoví členovia zmienených inštitúcií, ktorí môžu hrať v rozhodujúcom procese zásadnú rolu. Celkový počet osôb zapojených do vypracovania Správy v každom z týchto troch orgánov obvykle neprekračuje číslo 10. V praxi majú na starosť plenárne uznesenia (resolution), ktoré môžu potenciálne ovplyvniť širší rozhodovací proces. Dosah ich vplyvu je síce obmedzený na spracovanie obecného kontextu otázky alebo problémovej agendy (framing), avšak to môže byť pre konečný výsledok rozhodujúce. V prípade, že poslanci Európskeho parlamentu disponujú spolurozhodovacou právomocou, môžu tiež formálne zasahovať do pripravovanej sekundárnej legislatívy a do istej miery tiež do delegovanej. Všetci členovia týchto troch orgánov stoja stále jednou nohou vo svojich domovských verejných a súkromných organizáciách, a preto tu môžu byť tiež kontaktovaní a usmerňovaní v prospech konkrétnych cieľov.

Napriek priamym voľbám získavali europoslanci skutočný politický vplyv len postupne. Európsky parlament, tak ako ho poznáme dnes, zastáva významnú úlohu v politickom rozhodovaní EÚ. Názorným príkladom toho, ako vzrastá dôležitosť EP, je počet oficiálne registrovaných lobistov v parlamente. **Lobizmus** je akceptovaný ako legálna súčasť celého politického systému. Lobujú len tie inštitúcie, ktoré majú reálnu šancu ovplyvniť legislatívne normy, ktoré sa ich týkajú, počet lobistov svedčí o dôležitosti daného politického orgánu. Až do roku 1987 sa lobizmus sústreďoval takmer výlučne na Európsku komisiu a jej početných zamestnancov. Prvým výrazným zlomom v nadobúdaní politickej moci bolo pre EP prijatie Jednotného európskeho aktu, ktorý zaviedol procedúru spolupráce. Ďalším kľúčovým momentom bolo prijatie Maastrichtskej zmluvy, ktorá nielen rozšírila oblasti, v ktorých sa rozhoduje

procedúrou spolupráce, ale zaviedla úplne nový mechanizmus – už spomínanú procedúru spolurozhodovania⁶.

Nátlakové skupiny v inštitucionálnom mechanizme EÚ

Prijatie jednotného európskeho aktu (JEA) dvanástimi členskými štátmi v roku 1986 znamenalo významný krok v rozvoji európskeho spoločenstva. JEA zaviazal členské štáty k vytvoreniu jednotného trhu do konca roku 1992 a takisto k monetárnej a finančnej integrácii. Súčasťou tohto dokumentu bolo aj posilnenie ostatných otázok týkajúcich sa politickej kooperácií, ekonomickej a sociálnej kohézie, rozvoju a technického vývoja a životného prostredia a sociálnej politiky. V mene naplnenia týchto cieľov JEA posilnil legislatívnu silu Európskeho Parlamentu. Dopad JEA na tvorbu politiky európskeho spoločenstva bol nasledovný: škála pôsobnosti spoločenstva v rôznych oblastiach sa rozšírila na oblasti, ktoré boli dovtedy v pôsobnosti národných vlád a rozhodujúca právomoc z členských štátov sa presunula na spoločenstvo. Rozhodnutia prijaté na summite v Maastricht roku 1991 posilnili jasný smer európskej integrácie, ktorá bola nevyhnutná. Zmeny, ktoré nastali z dôvodu redistribúcie moci v rámci spoločenstva a jej členských štátov viedli k vyprofilovaniu sa ďalších záujmových skupín v európskom spoločenstve. Tento fenomén európskeho lobingu nie je nový, ale v posledných rokoch došlo k výraznému nárastu záujmových skupín venujúcich sa ovplyvňovaniu tvorby a v neposlednom rade aj implementácii politík európskeho spoločenstva. Dôsledkom tohto nárastu je preťaženie európskej administratívy, ktorá nestíha spracovávať informácie od záujmových skupín. JEA je jasným dôkazom, že európske spoločenstvo potrebovalo nájsť a zaviesť stabilnú sieť komunikácie so záujmovými skupinami.

Záujmové skupiny (ZS) sa snažia nájsť nové stratégie pre efektívne lobovanie. Federácie záujmových skupín existovali už od prvých dní spoločenstva v priemyselných sektoroch ako **poľnohospodárstvo, uhlie a oceľ**, kde sa zodpovednosť za rozhodnutia dala do rúk Európskej komisii podľa Rímskych zmlúv.

⁶ Šíbl, D.: Európska únia, Bratislava: Sprint 1998, s. 293.

V roku 1970 existovalo viac ako 300 euro-skupín⁷ a v roku 1980 bolo množstvo euro-skupín, formálne uznaných európskou komisiou, v množstve 439 (Hospodárska a sociálna rada 1980). V roku 1993 bolo oficiálne uznaných 525 euro-skupín pôsobiacich v ES v Bruseli. Členstvo, štatút, zdroje a tvorba politiky týchto asociácií sa značne odlišujú. Niektoré skupiny ako COPA (Committee of Professional Agricultural Organizations) a ETUC (odborníci), majú široké členstvo a silnú členskú základňu. Mnohé spoločnosti, ktoré sa orientujú na široké spektrum výrobkov a cieľov majú väčšinou členstvo vo viacerých euro-skupinách ako súčasť stratégie využívania viacerých kanálov prístupu. Zloženie celej euro-skupiny odráža reálnu situáciu v spoločenstve, viac ako 50 % euro-skupín tvoria priemyselné a obchodné spoločnosti, 25 % sa spája s poľnohospodárstvom a potravinami, okolo 20 % sa venuje trhu so službami a iba 5 % reprezentuje odbory, spotrebiteľa a ochranu životného prostredia⁸.

ZS sa snažia ovplyvniť obsah legislatívy v ES a prirodzene koncentrujú svoju energiu do EK a v neposlednom rade aj do EP, ktorému sa kladie čoraz väčší dôraz. Komisia je v skutočnosti jediným orgánom, ktorý dlhú dobu tvoril legislatívu EÚ, preto sa všetky záujmové skupiny prednostne venovali práve jej. Členovia Komisie boli vždy otvorení návrhom a k ovplyvneniu. Dôvodom takejto otvorenosti je fakt, že je stále závislá na národných expertov a skupín pre detailné informovanie sa o rôznych technických štandardoch legislatívy a organizačnej štruktúry členských štátov spoločenstva. Je veľmi náročné odhadnúť praktický účinok politík na jednotlivé členské štáty. Nadväzujúcim problémom je nevyspytateľnosť európskej politickej agendy, aj napriek tomu, že komisia vždy na začiatku roka ohlásí svoj legislatívny program, vždy sa objavia dôležitejšie body na prerokovanie, vyplývajúce z výsledkov európskych summitov. Ešte k tomu treba pripočítať, že každý členský štát sa behom 6 mesačného predsedníctva v Európskej rade snaží presadiť svoje národné záujmy. Z tohto vyplýva, že MEP, ambiciózni ministri a predstavitelia členských štátov a takisto záujmové skupiny sa snažia usmerniť Komisiu konkrétnym smerom. Preto je

⁷ Butt, P.: Pressure Groups in the Euroepan Community, Londýn:Uaces 1985, s. 75.

⁸ Nugent, N.: The European Commission, Londýn:Palgrave 2004, s. 76.

tvorba európskej politiky komplikovaná a prispieva tomu aj komplikovaná štruktúra orgánov.

Skupiny, ktoré sa zaujímajú o európsky parlament možno rozdeliť do 2 okruhov:

- Prvým sú skupiny, ktoré majú slabšiu pôsobnosť na národnej úrovni alebo nemajú dostatočné zdroje na komunikáciu s Komisiou, preto environmentálne skupiny a mnohé dobrovoľné organizácie vidia Parlament ako užitočné fórum pre diskusiu.
- Druhou oblasťou sú skupiny, ktorých cieľom je ovplyvnenie záujmov na parlamentnej úrovni. Týka sa to najmä sociálnej politiky a politiky životného prostredia. Dokonca aj tie najväčšie záujmové skupiny uznávajú dôležitosť Európskeho parlamentu. Dôkazom je aj príklad tabakového priemyslu, kde rôzne skupiny v januári roku 1992 úspešne zalobovali posunutie legislatívneho návrhu na zákaz propagácie cigariet. Aj keď bol tento zákaz iba dočasný, odrazila sa efektivita lobingu skupín v EP⁹.

Nástrojom na udržiavania kontaktov medzi podnikateľskou sférou a riadiacimi inštitúciami Európskej únie je komunikácia prostredníctvom rôznych skupín. V jednotlivých priemyselne vyspelých štátoch sa stalo bežným, že podnikatelia či celé zväzy podnikateľov prostredníctvom agentov - lobistov (právnikov, bývalých členov parlamentu, úradníkov a iných osôb) presadzujú svoje záujmy vo všetkých významných zložkách štátneho aparátu, pričom ovplyvňujú dokonca aj zákonodarný proces.

Lobizmus sa pokladá za neoddeliteľnú súčasť politického systému, ktorá pôsobí v rámci platných zákonných noriem. Nátlakové skupiny sa pokladajú za „súčasť národného demokratického procesu“. S činnosťou rozličných nátlakových skupín (*pressure groups*) sa možno stretnúť na najrôznejších úrovniach aj v Európskej únii.

„Eurolobizmus“ sa považuje za životne dôležitú časť bruselskej scény. Je to sila, s ktorou sa pri utváraní politiky EÚ musí rátať. Podľa odhadov v Bruseli pôsobí

⁹ Gobin, C. a Smets, I.: Reflecting on European Lobbying, Clayes a kol. 1998, s. 26.

niekoľko sto nátlakových skupín. Nie všetky majú rovnaký význam a rovnaké možnosti ovplyvňovať integračný proces. Ide o širokú škálu nátlakových skupín, začínajúc obrovskými skupinami, napr. Union des Industries de la Communauté Européenne (UNICE) alebo The Committee of Agricultural Organizations (COPA), ktorá je vrcholnou organizáciou pre národné združenia farmárov, až po pomerne malé, ktoré sledujú ohraničené sektorové záujmy (napr. The Union for Tropical Wood Trade). Väčšina nátlakových skupín sa inštitucionalizovala. V čoraz širšej miere sa podieľa na utváraní politiky EÚ.

Lobisti sú vítaní, konzultuje sa s nimi, často vystupujú ako prvé zdroje informácií pre inštitúcie Európskej únie. Nátlakové skupiny sa zvyčajne rozdeľujú na nátlakové skupiny výrobcov, spotrebiteľov a odborov. Sú to práve nátlakové skupiny výrobcov (t. j. podnikateľov), ktoré majú pri lobovaní rozhodujúce slovo. Odhaduje sa, že v Bruseli pôsobí niekoľko tisíc „eurolobistov“¹⁰. Vrcholnou organizáciou podnikateľov je UNICE, ktorá zastupuje národné federácie podnikateľov a udržiava kontakty priamo s Komisiou. Podnikateľské záujmy sa okrem toho presadzujú prostredníctvom zástupcov rozličných tzv. európskych obchodných asociácií reprezentujúcich rôznorodé priemyselné odvetia. Navyše mnohé transnacionálne korporácie uprednostňujú svoje vlastné zastúpenie v Bruseli. Nejde pri tom len o korporácie členských krajín Európskej únie, ale aj o americké transnacionálne korporácie.

Vrcholnou organizáciou odborov na úrovni EÚ je European Trade Union Confederation (ETUC), ktorá vyvíja aktivitu v sociálnej oblasti, pričom udržiava úzke kontakty s Komisiou. To dáva priestor na vyjadrenie postojov zástupcov odborov a podnikateľov k prerokúvaným otázkam na pôde spoločných výborov a výborov odborníkov, ktoré podľa potreby zakladá. Vytvára tak popri Hospodárskom a sociálnom výbore, v ktorom sú zastúpené všetky oblasti ekonomického života Európskej únie, ďalšie možnosti na prezentovanie skupinových záujmov.

¹⁰ Bouwen, P.: Corporate Lobbying in the EU: Towards a Theory of Access, Florencia: EUI 2001, working paper SPS 01/05.

Záujmy spotrebiteľov zastupuje v Bruseli nátlaková skupina Bureau Européen des Unions Consommateurs (BEUC). Kládne si za cieľ spomaliť cenový rast, zvýšiť kvalitu výrobkov a ochraňovať záujmy spotrebiteľa. Je málopočetná a nedisponuje veľkými možnosťami. Pôsobenie nátlakových skupín v súvislosti s fungovaním inštitucionálneho mechanizmu Európskej únie je neobyčajne dôležité pre celkový priebeh integračných procesov, a preto musí tvoriť neoddeliteľnú súčasť ich skúmania.

Slabá stredná vrstva a dezilúzia občanov z politiky vedú k tomu, že široko záujmové skupiny, ktoré by mali byť určitou protiváhou úzko záujmovým skupinám v procese lobizmu, nie sú organizované a nemajú schopnosť ovplyvňovať politiku. Preto je potrebné odstrániť existujúce bariéry, vytvoriť lepšie podmienky a aktívne podporovať občianske organizácie lobujúce za všeobecný európsky verejný záujem.

Samozrejme, aj v podmienkach EÚ dochádza k extrémom v podobe presadenia úzko skupinových záujmov na úkor veľkých skupín alebo celej spoločnosti. Napriek tomu, zdá sa, že negatívne dopady týchto extrémov sú kompenzované pozitívnymi prínosmi lobingu iniciovaného zdola občanmi - lobingu veľkých členských organizácií reprezentujúcich názory veľkého segmentu populácie. Tak existencia lobingu, inštitucionalizovaného a zakotveného do politického systému, prispieva k stabilite a efektívnosti celého systému.

Záver

Lobovať znamená vo vyspelých demokraciách dovoľeným spôsobom ovplyvňovať tvorbu zákonov alebo iné procesy, bez korupcie a pod verejnou kontrolou. Často sa chápe lobovanie skôr ako hľadanie výhod za protislužby a podplácanie, a nachádza sa na tenkej hrane s korupciou. Pod termínom lobing sa rozumie určité sústredené a zväčša dlhodobejšie úsilie dosiahnuť určitú želanú zmenu.

Problémovou oblasťou sú však pravidlá lobingu, či lepšie povedané neexistencia pravidiel lobingu. Zákon, ktorý by reguloval túto, v západných krajinách bežnú a plne legítimnú činnosť, zatiaľ v európskych pomeroch neexistuje. Spojené štáty americké prijali v roku 1995 nový zákon o lobistoch, ktorý predstavuje

výhodnosť pevného a jednoznačného právneho zakotvenia lobizmu v americkom spoločenskom prostredí.

Významnou inštitúciou z pohľadu euroobčanov je práve Európsky parlament, ktorý má zastupovať svojich občanov a konať v ich prospech. Svoje kompetencie nadobúdal postupne, prirodzene v súvislosti s historickou potrebou. Vďaka tomu, že táto inštitúcia zastupuje také množstvo občanov, musí posudzovať veľké množstvo požiadaviek a potrieb. Vyskytuje sa pomerne široký priestor na komunikáciu a presadzovanie vytúžených záujmov a tým sa otvára priestor pre lobovanie. Vzrastajúci význam lobovania dokazuje narastajúci počet oficiálnych lobistov. Nevyhnutnou súčasťou efektívneho lobovania sú aj samotné kompetencie Európskeho parlamentu, spolurozhodovanie a procedúry. Nátlakové skupiny by mali vystupovať a jednať profesionálne, aby sa zvýšila flexibilita celého systému lobovania, ktorý sa môže ľahko preťažiť. Samotná existencia lobingu, inštitucionalizovaného a zakotveného do politického systému, prispieva k stabilite a efektívnosti celého systému.

Zoznam použitej literatúry

1. Barac, L. a kol: *Anglicko – slovenský slovník*, Bratislava:SAP 1998, s.530
2. Bouwen, P.: *Corporate Lobbying in the EU:Towards a Theory of Access*, Florencia:EUI
3. Butt, P.: *Pressure Groups in the Euroepan Community*, Londýn:Uaces 1985,s.75
4. Gobin, C. a Smets, I.: *Reflecting on European Lobbying*, Clayes a kol. 1998, s.26
5. Jacobs, F. a Corbett, R.: *The European Parliament*, Harlow:Longman 1990, s.55
6. Milbrath, L.: *The Washington Lobbists*, Chicago: Rand MacNally 1963, s.26
7. Nugent, N.: *The European Commission*, Londýn:Palgrave 2004, s.76
8. Lipková, L. a kol: *Európska únia*, Bratislava:Sprint r.2004 , s.40, s. 42
9. Šíbl, D.: *Európska únia*, Bratislava: Sprint 1998,s.293

Internet

10. Pavlovič, B.: *Lobing v EÚ*, [online] [30.10.2007], dostupné na adrese
<http://www.euractiv.sk/verejna-sprava/analyza/lobing-veu>

Ing. Richard Woltemar

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

E-mail: woltemar@euba.sk

Pomôže kurz akademického počúvania zefektívniť výučbu odborného jazyka na Ekonomickej univerzite v Bratislave?

Eleonóra Zsapková - Hana Pašková

Abstrakt

V úvodnej časti príspevku sme sa sústredili na charakteristické znaky akademického počúvania. Súčasne sme stručne zhrnuli výsledky nášho výskumu na Ekonomickej univerzite, v ktorom sme sa zamerali na zistenie východiskového stavu v akademickom počúvaní. Výsledky nášho výskumu sme aplikovali pri tvorbe koncepcie, syláb a študijných materiálov pre kurz akademického počúvania, ktorý by mal prispieť k zlepšeniu jazykovej kompetencie študentov Ekonomickej univerzity. V záverečnej časti sme charakterizovali témy videonahrávok prednášok ako aj štruktúru a typy cvičení v pripravovanom študijnom materiály.

Abstract

In the introductory part of our paper we concentrated on characteristic features of academic listening. At the same time we briefly summarized the results of our research at the University of Economics in which we focused on identification of present situation in academic listening. We applied our findings to the creation of conception, syllabus and study materials for the course of academic listening that should contribute to improvement of language competence of students of the University of Economics. Our intention was to present the way of obtaining study materials and problems we faced. In the final part we characterized topics of recordings, structure and types of exercises in our prepared study materials.

Začlenenie Slovenska do európskych štruktúr prinieslo nové dimenzie aj do výučby anglického jazyka na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Stále viac slovenských vysokoškolských študentov má možnosť navštevovať niektoré prednášky nielen v slovenskom ale aj v anglickom jazyku. S akými problémami sa študenti najčastejšie stretávajú a ktoré faktory ovplyvňujú efektívne vnímanie anglického

ekonomického textu? Je nedostatočná znalosť lexiky v danej oblasti hlavnou prekážkou správneho porozumenia prednášok? Aké dôvody vedú študentov k štúdiu vybraných predmetov v angličtine? Pripraví ich štúdium odborného anglického jazyka na vysokej škole dostatočne na efektívne porozumenie prednášok? Odpovede na tieto otázky sú súčasťou trojročného výskumu, ktorý uskutočňuje tím učiteľov angličtiny na Katedre anglického jazyka Ekonomickej univerzity v Bratislave od roku 2005.

Akademické počúvanie, tak ako ostatné jazykové zručnosti, má svoje špecifiká, preto sme sa v úvodnej fáze výskumu sústredili na zistenie charakteristických znakov akademického počúvania. Ide o komplikovaný proces, ktorého cieľom je na rozdiel od konverzačného počúvania s porozumením sprostredkovať špecifické informácie. Pre študenta je dôležité, aby vedel rozlišovať, čo je dôležité a čo nie a aby sa vedel sústrediť na hlavné myšlienky a argumenty, ktoré ich rozvíjajú a nerelevantným informáciám venoval malú alebo žiadnu pozornosť. Ďalším špecifickým znakom prednášky je jej monologický charakter. Študenti majú len zriedkavo možnosť prerušiť prednášku otázkami alebo vyjadrením svojho názoru. Musia sa vedieť sústrediť na pochopenie dlhých pasáží bez toho, aby mohli požiadať o zopakovanie alebo vysvetlenie problému.

Špecifickou zručnosťou, ktorá je pre akademické počúvanie dôležitá, je robenie si poznámok. James (1977) chápe porozumenie prednášky ako päťstupňový proces, ktorý vrcholí zapísaním poznámok. Tieto stupne sú dekodovanie, pochopenie, identifikovanie hlavných myšlienok, rozhodnutie, kedy ich zapísať a rýchle a jasné zapísanie. Spôsob, akým si študenti zapisujú poznámky ovplyvňuje úspešnosť vybaviť si získané a pochopené vedomosti z prednášky. Takmer 50% z materiálu, ktorý si študent na prednáške vypočuje, zabudne po prvom dni, ak si nezapíše poznámky a znovu ich po prednáške nepreštuduje. Ak si študent zapisuje poznámky, môže tak robiť súčasne s počúvaním prednášky, po určitých časových intervaloch alebo po skončení prednášky. Z výskumu, ktorý uskutočnili Hartley a Davies (1978) vyplýva, že najefektívnejšie je zapisovanie poznámok súčasne s prednáškou. Barnett (1981) vo svojej štúdií poukázal na to, že vybavovanie si informácii z počutých prednášok je na

oveľa vyššej úrovni u tých študentov, ktorí si robili vlastné poznámky než u tých, ktorí si poznámky nezapisovali.

Študenti by mali ovládať nielen mikrozručnosti spájajúce sa s akademickým počúvaním, ale aj štruktúru klasickej prednášky, ktorá je stabilná. V úvode sa prednášajúci snaží nadviazať kontakt so študentmi a upútať ich pozornosť, pričom v tejto fáze neuvádza žiadne relevantné informácie. V druhej časti uvádza prednášajúci tézu, ktorú rozvíja v ďalšej časti prednášky. Je dôležité, aby si študent tézu zosumarizoval svojimi vlastnými slovami a zapísal vo forme poznámok, pretože je kľúčom k správne pochopeniu prednášky. Najrelevantnejšou časťou prednášky je jadro, v ktorom prednášajúci uvedie hlavné myšlienky rozvíjajúce tézu. Záverečnou časťou prednášky je resumé, zhrnutie najdôležitejších častí prednášky. Mnohí študenti majú práve v tejto fáze tendenciu prestať koncentrovane počúvať, čo je chyba, pretože práve teraz majú možnosť skontrolovať si, či správne pochopili obsah prednášky.

Rozpoznať štýl prednášky je pre efektívnosť akademického počúvania veľmi dôležité. Dudley – Evans a Johns (1981) rozlišujú tri štýly prednášok: čítajúci štýl, keď prednášajúci svoju prednášku číta, konverzačný štýl, keď prednášajúci prednáša neformálne a rétorický štýl, keď prednášajúci pri čítaní svojej prednášky používa širokú intonačnú škálu, často odbočuje, s čím sú spojené zmeny tempa a výšky hlasu. Aj keď doteraz neexistuje publikovaná štúdia o tom, aký štýl prednášok sa vyskytuje najčastejšie, prevláda názor, že konverzačný, neformálny štýl v súčasnosti prevláda. Väčšia neformálnosť prednášok môže však spôsobiť problémy u niektorých študentov zo zahraničia, a to najmä vtedy, ak sú zvyknutí na tradičný štýl prednášky s presnou štruktúrou a dominantným postavením prednášajúceho. Komunikácia medzi prednášajúcim a študentmi závisí aj od počtu študentov, pretože s rastúcim počtom študentov klesá miera komunikácie.

Znalosť lexiky a syntaxe je kľúčovým faktorom pre efektívne porozumenie prednášky. Kelly (1991) na základe výsledkov z empirickej štúdie tvrdí, že neznalosť lexiky je hlavnou prekážkou správneho porozumenia prednášky. Na základe našich dlhoročných skúseností sme prišli k uzáveru, že neznalosť lexiky je problémom aj pre

študentov Ekonomickej univerzity, ktorí sa zúčastňujú na prednáškach v anglickom jazyku.

Uvedené zistenia v oblasti akademického počúvania sú len dôkazom toho, že v tejto oblasti ešte existuje veľa neprebádaných problémov, ktoré budú v blízkej budúcnosti určite predmetom výskumu. Aby sme aj my prispeli k riešeniu danej problematiky uskutočnili sme experimentálny výskum medzi študentmi Ekonomickej univerzity v Bratislave zameraný na zistenie východiskového stavu akademického počúvania študentov, ktorí navštevujú prednášky v anglickom jazyku a na identifikáciu faktorov, ktoré ovplyvňujú efektívne vnímanie anglického ekonomického textu.

Ako výskumnú metódu sme použili dotazník so 17 otázkami, na ktoré odpovedalo 150 respondentov zo 4 fakúlt Ekonomickej univerzity. Pre nedostatok priestoru sme sa rozhodli uviesť len najrelevantnejšie informácie, ktoré sme získali vyhodnotením odpovedí na vybrané otázky. 50% študentov motivovala k výberu štúdia odborného predmetu v anglickom jazyku možnosť rozšíriť si slovnú zásobu. Len 10% študentov uviedlo ako motiváciu možnosť študovať v anglicky hovoriacich krajinách. 43% respondentov považuje prednášky v anglickom jazyku za primerane náročné. Až 79% študentov by privítalo, keby sa venovala väčšia pozornosť vyučovaniu odbornej terminológie v kurzoch odbornej angličtiny na Ekonomickej univerzite. Nie je prekvapením, že až 71% respondentov si myslí, že počet odborných prednášok v anglickom jazyku by sa mal zvýšiť. Pre vyučujúcich anglického jazyka na Ekonomickej univerzite je podstatné zistenie, že najväčším problémom pri porozumení prednášok bola neznalosť odbornej terminológie a kľúčových slov, príliš rýchle alebo príliš pomalé tempo. Z analýzy odpovedí študentov vyplynulo, že až 64% študentov si pravidelne zapisuje počas prednášky poznámky a 34% si poznámky robí len občas. Až 94% študentov si robí poznámky v anglickom jazyku a 4% si zapisuje poznámky striedavo v oboch jazykoch. Pri príprave na skúšku z odborného predmetu bol prekvapujúci fakt, že 30% študentov použije na prípravu len poznámky. Z vybranej vzorky študentov 74% študovalo angličtinu viac ako 8 rokov.

Výsledky dotazníkového prieskumu nám poskytli cenné informácie, ktoré sme využili pri príprave kurzu akademického počúvania.

Za cieľ kurzu sme si stanovili efektívne porozumenie academickej prednášky z oblasti ekonomických a spoločenských vied ako aj získanie zručností potrebných na dosiahnutie stanoveného cieľa. Tento semestrálny kurz s rozsahom 26 vyučovacích hodín je určený pre pokročilých študentov, ktorí plánujú absolvovať vybrané prednášky v anglickom jazyku na slovenských univerzitách alebo ich cieľom je absolvovať časť štúdia na zahraničných univerzitách, kde je vyučovacím jazykom angličtina. Kurz je určený aj pre vedeckých pracovníkov, ktorí sa chcú zúčastňovať na medzinárodných konferenciách a seminároch, kde je dorozumievacím jazykom angličtina. Tematicky je kurz rôznorodý, zaujímavý a aktuálny. Témy sú z oblasti spoločenskovednej a ekonomickej. Po lexikálnej stránke sú primerane náročné, t.j. v jednej lekcii je asi 5 percent novej slovnej zásoby.

Pre kurz sme pripravili skriptum, ktoré obsahuje okrem cvičení aj transkript prednášok. Súčasťou kurzu sú aj videonahrávky prednášok. Našou snahou bolo vybrať rôznorodé prednášky, ktoré by zahŕňali nielen široký okruh aktuálnych a zaujímavých tém, ale ktoré by sa odlišovali aj formou prednesu. Kurz zahŕňa prednášky, ktoré sú prednášané britskou aj americkou angličtinou, mužskými aj ženskými prednášajúcimi s rozdielnym tempom prednesu a výslovnosťou.

Každá lekcia pozostáva z rôznych typov cvičení, ktoré sú rozčlenené do troch častí.

V prvej časti (Pre-listening), ktorá predchádza počúvaniu, sú cvičenia, ktoré majú študentov pripraviť na lepšie porozumenie danej problematiky. Táto časť obsahuje aj otázky, ktorých cieľom je navodiť diskusiu na danú tému.

Cieľom druhej časti (First a Second Listening) je zistiť mieru porozumenia videonahrávky prednášky, ako aj nácvik techník, ktoré prispievajú k efektívnemu porozumeniu. Obsahuje aj cvičenia, ktoré majú precvičiť, rozšíriť a utvrdiť slovnú zásobu z danej lekcie.

V záverečnej časti (Post-listening) sú typy cvičení, v ktorých by študenti mali preukázať nielen zvládnutie odbornej terminológie, ale aj kreatívny prístup k riešeniu problémov, ktoré vyplynuli z prednášok. Na záver každej lekcie uvádzame glosár, ktorý má pomôcť študentom porozumieť novej lexike.

Skriptum Kurz akademického počúvania predstavuje záverečnú fázu výskumu v rámci interného grantu. V budúcom akademickom roku plánujeme tento kurz pilotne odskúšať na Ekonomickej univerzite. Na základe získaných poznatkov chceme v budúcnosti rozšíriť a aktualizovať témy prednášok, ku ktorým pripravíme súbor cvičení.

V rámci výskumu akademického počúvania tím riešiteľov na Ekonomickej univerzite prispel k rozšíreniu poznatkov v danej oblasti, ktorej sa venuje v súčasnosti len málo pozornosti. Naším úmyslom je naďalej pokračovať nielen vo výskume v danej oblasti, ale aj v praktickom využívaní získaných poznatkov vo vyučovacom procese.

Zoznam použitej literatúry

1. Anderson, Anne – Lynch, Tony. 1988. *Listening*. Oxford: Oxford University Press.
2. Barnett, J. 1981. *What is learned in note taking?* Journal of Educational Psychology 72.
3. Dudley – Evans, A. - Johns, T.1981. *A team teaching approach to lecture comprehension for overseas students*. In The Teaching of Listening Comprehension. ELT Documents Special, London: The British Council.
4. Flowerdew, J. - Miller, L. 1992. Student perceptions, problems and strategies in L2 lectures. *RELC Journal* 23.
5. Griffiths, R. 1990. *Speech rate and NNS comprehension: a preliminary study in time – benefit analysis*. Language Learning 40 (3).
6. Hartley, J. - Davies, J. K.1978. *Note-taking: a critical review*. Programmed Learning and Educational Technology 15.

7. James, K. 1977. *Note-taking in lectures: problems and strategies*. In English for Academic Purposes, A. P. Cowie and J. B. Heaton (Eds.).
8. Kelly, P. 1991. Lexical ignorance: the main obstacle to listening comprehension with advanced foreign language learners. *IRALXXIX* (2).
9. Lynch, Tony. 2004. *Study Listening. A course in listening to lectures and note-taking*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. UR, Penny. 1986. *Teaching listening comprehension*. Cambridge: Cambridge University Press.

PhDr. Eleonóra Zsapková, PhD.

*Katedra anglického jazyka
Ústav jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5*

e-mail: zsapkova@dec.euba.sk

PhDr. Hana Pašková

*Katedra anglického jazyka
Ústav jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5*

e-mail: paskova@dec.euba.sk

Vojenská diplomacia

Ing. Jaroslav Baška

Milé dámy, vážení páni,

dovoľte mi poďakovať za pozvanie vystúpiť na pôde Ekonomickej univerzity, zablahoželať organizátorom k tomuto podujatiu a osobne pozdraviť účastníkov.

Základné princípy zahraničnej politiky vlády Slovenskej republiky sú špecifikované v Programovom vyhlásení vlády. Rezort obrany sa výrazným spôsobom podieľa na ich napĺňaní nielen tým, že zahraničné vojenské misie sú integrálnou súčasťou zahranično-politického pôsobenia Slovenskej republiky, ale aj tým, že Ministerstvo obrany SR má svoje zastúpenie v podobe vojenského personálu v stálych misiách rôznych medzinárodných organizácií a tiež na zastupiteľských úradoch Slovenskej republiky. Práve tieto zastúpenia realizujúce bilaterálnu agendu v krajine akreditácie sú najúčinnjším prostriedkom realizácie zahraničnej politiky Slovenskej republiky v oblasti obrany. Základným prostriedkom pôsobenia vojenského personálu na zastupiteľských úradoch je vojenská diplomacia.

Tento pojem sa často používa na zastrešenie všetkých bilaterálnych a multilaterálnych zastúpení rezortu obrany v zahraničí. Čiže vojenskou diplomaciou Slovenskej republiky sa označuje sieť úradov vojenských pridelencov doplnená o pozície, ktoré má rezort vyčlenené pri, alebo priamo v rámci štruktúr NATO, EÚ, OSN a OBSE.

Vojenská diplomacia je však aj formou pôsobenia na dosahovanie cieľov zahraničnej politiky. Rezort obrany sa špecializuje na jej obrannú a bezpečnostnú zložku, preto aj formy a metódy používané vojenskými diplomatmi majú svoje špecifiká, ktoré odrážajú historické súvislosti.

Dejiny ľudstva sú často stotožňované s dejinami vojen. Národy a štáty od nepamäti usilovali o presadenie svojich záujmov rôznymi prostriedkami. Okrem diplomacie jedným zo spôsobov bolo (a stále ešte zostáva) ozbrojené násilie. Nebola

to však vždy jediná cesta, a preto obdobia vojen boli prerušované obdobiami, keď subjekty medzinárodnej politiky mali záujem sa konfliktu vyhnúť rokovaním, hľadali spojencov pre realizáciu svojich cieľov, alebo riešili dôsledky a dopady ozbrojených konfliktov.

Často sa viacero týchto aktivít odohrávalo i súčasne. Diplomacia a vojna boli teda už od pradávna v úzkej súvislosti a protiklade zároveň. S vývojom ľudstva a s tým súvisiacim neustálym nárastom ľudských a materiálnych škôd spôsobených vojnou, ľudstvo orientuje stále častejšie svoje snahy na hľadanie nenásilných foriem riešenia rozporov v medzinárodných vzťahoch. Vzťah diplomacie a vojenskej sily štátu však naďalej pretrváva a vojenská diplomacia trvalo zostáva súčasťou zahraničnej politiky každého subjektu medzinárodných vzťahov.

Vojenská diplomacia bola v minulosti veľmi ťažko oddeliteľnou od diplomacie ako takej, pretože vojenstvo a obrana boli organickou súčasťou systému mocenských nástrojov každého panovníka. Preto základy diplomacie, ktoré boli položené už pred niekoľkými tisícročiami národmi starého Egypta, Perzie, Grécka a Ríma a rovnako i v starej Číne, Japonsku a Indii, sú považované aj za korene vojenskej diplomacie.

Najmä v Číne, v období okolo 5. storočia pred n.l., čínski cisári vyberali do úradu vyslancov a splnomocnencov z najbližších, najvernejších a najod danejších príslušníkov svojho rodu z radov vysokej aristokracie, so schopnosťou dôstojne reprezentovať svojho panovníka a viesť úspešné rokovania v jeho mene. Z tohto obdobia pochádzajú aj prvé zmienky o základoch vojenskej diplomacie v prácach filozofa Konfucia, pre ktorého bola diplomacia najlepším prostriedkom na dosiahnutie ideálu víťazstva bez boja a krviprelievania, s použitím diplomatických a politických rokovaní. Vypracoval teóriu o rozbiejaní politických zväzkov protivníka a o vytváraní nových koalícií výhodných pre brániacu stranu, pričom jeho myšlienky našli uplatnenie napríklad aj v nových britských strategických obranných teóriách a sú dodnes používané pri rozpracovávaní konceptu vojenskej diplomacie. Vychádzajúc z tohto učenia, vojenská diplomacia vo všeobecnosti využíva kombináciu politického

tlaku, diplomatických rokovaní a priamej vojenskej hrozby, ktorú v zahraničnej politike v súčasnom období aplikujú najmä svetové mocnosti.

Vývoj profesie diplomata siaha niekoľko storočí pred náš letopočet. Spočiatku sa vysielali poslovia, ktorí sa po prerokovaní stanovených otázok v určenom termíne vrátili späť do vlasti. Vývoj ľudstva však dospel na úroveň, keď bolo potrebné vysielat' zástupcov štátu k inému štátu dlhodobo, aby bol zabezpečený trvalý a nepretržitý kontakt oboch subjektov. Priamo o kategórii vojenských pridelencov sa začína hovoriť až v 18. storočí. Medzi prvé krajiny, ktoré vysielali vojenských dôstojníkov na svoje veľvyslanectvá, patrili Francúzsko, Prusko, Rakúsko a Španielsko, ktoré však zaviedlo titul vojenského ataše oficiálne až v roku 1844. Z dostupných materiálov je zrejmé, že medzi vyslanými zástupcami štátu boli spravidla i osoby majúce v kompetencii prerokovanie záležitostí vojenských, nech boli ich tituly, resp. diplomatické a vojenské hodnosti akékoľvek.

Spomínajúc historické súvislosti mi nedá, aby som nespomenul jedného z našich najväčších slovenských diplomatov v uniforme – generála Milana Rastislava Štefánika, ktorý sa významným spôsobom v období prvej svetovej vojny zaslúžil o rozpad Rakúsko-uhorskej monarchie a o vznik samostatnej Československej republiky.

Rešpektujúc prioritnú úlohu ministerstva zahraničných vecí v oblasti formovania a realizácie zahraničnej politiky SR, ministerstvo obrany sa snaží o úzku koordináciu svojich zahraničných aktivít, vrátane budovania a obsadzovania všetkých svojich postov v zahraničí, medzi ktoré patria aj úrady vojenských pridelencov. Efektivita vynaložených prostriedkov je jedným z prvoradých kritérií a preto v situácii, keď rozpočtové možnosti nepostačujú pokryť všetky záujmové štáty stálymi zastúpeniami, ministerstvo obrany situáciu rieši geograficky i politicky vhodnými priakreditáciami a pripravovaným konceptom regionálnych centier.

Pridelenci obrany sú diplomatmi na zastupiteľských úradoch SR, ktorí sú kmeňovými pracovníkmi ozbrojených síl resp. ministerstva obrany a sú vysielaní na zahraničné pracovisko ministrom obrany. Ich agendu tvorí všetko, čo je akýmkoľvek

spôsobom spojené s obranou, ozbrojenými silami, alebo prípadnou spoluprácou ozbrojených zložiek prijímacieho a vysielacieho štátu. Sú podriadení veľvyslancovi, pričom metodicky a odborne sú riadení ministerstvom obrany. Snahou každého štátu by malo byť akreditovať vlastného vojenského diplomata tak, aby tento mal čo možno najširšie pole pôsobnosti, a tým vytvorené čo najlepšie podmienky pre svoju činnosť.

Každý zvrchovaný štát má právo dať sa zastupovať svojimi diplomatickými predstaviteľmi u predstaviteľov iného štátu, má právo vysielat' a prijímať diplomatických zástupcov. Prislúcha mu takzvané aktívne a pasívne právo vyslanecké (v latinčine *ius legationis*). Vojenský diplomati sú vysielaní do zahraničia k plneniu spektra rôznych úloh a z tohto dôvodu ich diplomatické hodnosti a úrovne ich akreditácie nie sú vždy rovnaké.

Príslušná diplomatická hodnosť vojenského diplomata prísne vymedzuje pole jeho pôsobnosti, t.j. okruh súčastí ministerstva obrany, štábov ako aj vojenských predstaviteľov prijímajúceho štátu, s ktorými môže pri plnení svojich úloh komunikovať. Každý pridelenec je teda okrem akreditácie na hlavnom štábe, resp. ministerstve obrany akreditovaný i na príslušnom štábe ozbrojených síl (napr. vojenský pridelenec u pozemných síl, letecký pridelenec u leteckých síl atď.). Súčasná slovenská vojenská diplomacia používa vo svojich štruktúrach diplomatických miest hodnosti pridencov obrany, vojenských, leteckých pridencov a zástupcov pridencov obrany. Pri určovaní vojenských diplomatických hodností, rovnako ako pri samotnom zriaďovaní úradov pridelenca obrany, nemožno opomenúť zásadu reciprocity, ako aj zásadu rešpektovania úrovne dvojstrannej vojensko-politickej spolupráce vysielajúcej a prijímajúcej strany. Udeľovanie diplomatických hodností príslušníkom ministerstva obrany je rovnako jeden zo spôsobov, ako v praxi vyjadriť záujmy a priority našej zahraničnej politiky.

Protokol o vzájomnej spolupráci medzi Ministerstvom zahraničných vecí SR a Ministerstvom obrany SR používa namiesto úrad pridelenca obrany termín „vojenské oddelenie zastupiteľského úradu“. Týmto je zvýraznená skutočnosť, že v záujme

vykonávania jednotnej zahraničnej politiky SR je vojenské oddelenie chápané ako neoddeliteľná súčasť zastupiteľského úradu SR v zahraničí.

Vojenský pridelenci sa podieľajú na činnosti zastupiteľského úradu hlavne v oblastiach, ako sú vzájomná výmena informácií, prispievanie do informačných výstupov úradu analyzujúcich vojensko-politickú situáciu v krajine pôsobenia, spracovávanie podkladov pre ústavných i vládnych činiteľov ako aj predstaviteľov ministerstiev, spolupráca pri príprave a organizácii oficiálnych a pracovných akcií, plnenie základných činností zastupiteľského úradu a pod. K postaveniu pridelencov obrany je potrebné zdôrazniť, že títo sú považovaní za oficiálnych predstaviteľov Ozbrojených síl SR v prijímajúcej krajine. Postavenie pridelenca obrany dokrešľuje i skutočnosť, že spravidla sprevádza vedúceho zastupiteľského úradu pri rôznych oficiálnych príležitostiach, akými sú napr. odovzdávanie poverovacích listín alebo prijatia u hlavy prijímajúceho štátu.

Je však potrebné zdôrazniť, že bezpečnostná a vojenská oblasť je tak širokou pôsobnosťou, že úrad pridelenca obrany sám nie je schopný ju v plnej miere postihnúť. Kvalitná spolupráca so zastupiteľským úradom je o to dôležitejšia, že organizačná a logistická práca ukrajujú z časového koláča aj najschopnejším pridelencom obrany výrazný diel.

Dámy a páni,

vojenská diplomacia môže byť veľmi účinným nástrojom zahraničnej politiky, preto výber a príprava vojenských diplomatov obhajujúcich bezpečnostné záujmy Slovenska je jednou z priorít nášho rezortu. Súčasnú organizačnú začleneniu odboru riadenia úradov vojenských pridelencov vytvára vhodné podmienky na zmysluplné využitie všetkých kapacít, ktorými ministerstvo obrany disponuje a súčasne efektívne využíva všetky možnosti úradov pridelenca obrany v prospech obrany Slovenskej republiky. Príkladom toho je aj nová koncepcia budovania siete úradov pridelencov obrany.

Ideový rámec súčasného pôsobenia vojenskej diplomacie Slovenskej republiky sa posúva dvoma smermi – jednak k napĺňaniu aliančných záväzkov, ktoré sa v súčasnosti v čoraz väčšej miere orientujú na proaktívne protiteroristické opatrenia a jednak k rozširovaniu ekonomického rozmeru zahraničnej politiky, ktorý reflektuje smerovanie zahraničnej služby SR v najbližšom období. Toto je aj hlavná úloha vojenskej diplomacie – aktívne podporovať činnosť zastupiteľských úradov SR v zahraničí, a tým napĺňať obsah Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky.

Ing. Jaroslav Baška

štátny tajomník

Ministerstvo obrany Slovenskej republiky

Kutuzovova 8

832 47 Bratislava

Bratislava

e- mail: kancelariaST@mod.gov.sk

Foreign policy and diplomatic service management after integration into the EU – using the case of Portugal

H.E. José Ernst Henzler Vieira Branco

Mr. Chairman, Ladies and gentlemen!

LET me start by thanking the organisation of this conference for inviting me to share with you my perception on the transformations my country went through after the accession to the then European Communities, in 1986, in the areas of the foreign policy.

FOLLOWING a suggestion I received from the organization, I will concentrate specifically on two areas of the foreign policy: conceptually, on new trends of our foreign relations since 1986 and in concrete terms, what changed in the Portuguese diplomatic service and the organization of my Ministry in the last 20 years.

IF you allow me, I would like to start briefly by giving a picture of what we were in the middle of the 80's.

A country with a long history but with a recent past – since the beginning of the 20th century until 1974 - of a troubled political life: replacement of the parliamentary monarchic regime in 1910 by a parliamentary republican regime, in an environment of economic depression and social unrest.

WITH this background, the answer after the 1929 crisis was a coup followed by an autocratic regime, that lasted almost 40 years.

IN terms of international involvement, my country always tried to balance what we felt as an unstable relation with a big neighbour – Spain – with an alignment with a strong European player – Great Britain.

THIS orientation was the main reason for an active intervention in the 1st world war and, almost ironically but in one very rational decision, to neutrality – or “collaborative neutrality” – during the second world war.

THE isolation of the regime grew during the 50's and became almost an international monologue in the period between 1961 to 1974, with Portugal involved in a three fronts colonial war and enforcing an international policy based on the refusal of a political solution to the colonies and an incapacity of reforming the autocratic regime in Lisbon.

THE rest, I suppose you know: the democratic changes in 1974, the end of the colonial war and the negotiations for the independence of 5 new African countries.

A new constitution in 1975 which gave the legal framework for a system based on the rule of law, market oriented economy, and a parliamentary regime.

INTERNATIONALLY, the period between 1974 to 1986 was almost vitally chaotic: from a total isolation we became full members of the EC and a full participative member of all the international institutions.

LEAVING the self-pity vision of an isolated country far-a-way in the periphery of the Western Europe, we started to look to ourselves positioned in an integrated continent.

THAT MEANS, not anymore as a country surrounded by the sea in the West and Spain to whom we developed historically an ambiguous relation at the East, but as an European country, buying and selling 80/85% of our products inside an enlarged and common market, ruled by a common regulations and specially, as a member of a board of equal partners, sharing equal values of democracy tolerance and the rule of law.

WELL, I think you had enough of recent Portuguese history, so now let me tackle now the transformations in my country in the last 20 years.

THE first and most dramatic reality we needed to face was: how were we going to accommodate the participation in common institutions, in the framework of a vast "acquis communautaire", with the need to balance the obligations of integrating the regulations in our internal law and the wish to protect our most fragile economics and social sectors?

HOW to dismantle a huge public sector without breaking internal social balances?

HOW to participate in this Board of Directors as a full member, trying not to deal only with the areas we felt to be more convenient in short terms and leaving all the others to our more involved recent partners?

IN our case, the answer was not an immediate and full structured one, but in the beginning of the 90's, a very clear trend was visible in our strategical behaviour inside the Union: Portugal would do everything necessary to be always in the core group of the Member states, supporting the move towards a stronger European integration.

THAT was the case with Schengen, that was the case with the Euro, as it has been our position regarding more integrated mechanisms of a Common Foreign and Security Policy and an European Security and Defence Policy.

BUT has it always been the case? In strategically terms, yes.

IN some specific issues, we had in the beginning a softer approach, trying to balance this conception with our traditional pro-Atlantic views.

IT was so during the Maastricht negotiations – at least in the initial phase – where we had a first very much “pro-full-sovereignty approach” not so coherent with other areas, where we sustained the need for a full solidarity position and an integrated view of Europe, as it was the case with the social and economic cohesion funds.

THIS gradual development approach – starting with a more “conservative” or “full sovereignty position” and reaching, in my opinion, a more coherent vision of common expression of European political positions. This gradual development approach moulded our discussions regarding the CFSP-ESDP mechanisms.

IN these defence and security areas, we did and do our best to counterweight more radical views sustaining a conceptual and practical separation between the Atlantic and the European structures, to defend a co-existence between a more integrated Europe and the trans-Atlantic relation and the solidarity in both sides of the North Atlantic.

IN other issues, we have been since the beginning a full member of the front runners, with no doubts about the need to reinforce as much it was expectable the European mechanisms.

IT was the case of Schengen, were the main question for us was never the need to push as far as possible an European common approach response; the problem for us has been – and I'm just anticipating the second part of this presentation – how to do it without internal ruptures with old fashioned and obsolete functional structures and corporative reactions.

THE same with the Euro, an area where the discussion was been a deep and sound one between a majority of centre parties – centre left and centre right one's – and a vocal, populist minority coming from the extremes - right and left - of the parliamentary represented parties.

OUR position on these two issues was absolutely clear: in a continent like Europe, with our history and past, a deeper and balanced integration between the member states is the best framework to overcome the risk of disruptive dual or triple alliances between regional big former players.

IN other words, we think that only through strong mechanisms aiming at the construction of common positions we could obtain simultaneously a stronger and sustained intervention of Europe in a balanced world and a balanced development of our regions and populations.

NOW it is time to start presenting what happened in my Ministry and in the Portuguese diplomatic service, from the 80's until now.

IF I'm allowed to use an image of military movements, how did we moved from an organization and a professional group that was used to fight a battle of trenches during the period of isolation, to cope with an environment of perpetual movement, where, there is no free coffee for anyone and we are simultaneously trying to build the coffee shop and bargaining on the price of the drinks?

THE best way to start is probably to tell what happened in a department where I worked in 1986 and a situation I lived two weeks ago.

IN 1985/86 I was the number 2 of our first department of what was then called the “European Correspondent” – first version.

IN one of the first meetings our Minister at the time was to attend as a full member and my department was in charge of producing the “speaking notes for the Minister”, following the points included in the meeting’s agenda.

TWENTY-FOUR hours before the deadline to send it to the Minister, I was faced with 30 pages of “speaking points”, a huge amount of bureaucratic rhetoric that no Minister in the world will ever accept to follow, read or even look at; as a matter of fact, we felt, all of us in the Department that we were risking to be removed to the Diplomatic Pouch department on the following day or in a softer version, I would be sent the week after as a deputy consul somewhere in the middle of the Amazonian basin.

I don’t remember how we managed to shrink the speaking notes to an acceptable size, but I remember how miserable we felt at the time.

ANYHOW, the solution was for sure found because we kept our functions in the service and some months later, I’ve been appointed deputy Head of Mission in our Permanent Mission in Geneva.

WELL, last month I needed some hints about the state of art of the Reformed Treaty, before the meeting of the informal European Council in Lisbon.

I called my young colleague in the department in charge of the issue, I told him what I needed and I received 10 minutes later – 3 days before the meeting – 1 and half pages prepared to be the Minister’s speaking notes.

I’M very tempted to try to convince you that this is just an example of excellence of the Portuguese Ministry for Foreign Affairs and how well we did in terms of management and training of our human resources during these last 20 years.

UNFORTUNATELY, this is still not the case in our HQ and in the day-by-day routine we are quite far way from a high standard of quality in our work.

IN terms of organization, we went through 3 major main re-structuring exercises in our Ministry.

I will avoid you the mentioning of the details of each one of these exercises and focusing in the essential I will say that the constant trend in all these changes has been, very clearly, the reinforcement of the Directorate General of European Affairs.

DURING the last 20 years this macro-department not only managed to keep all its political and its specialized structures - Institutions, External Relations, Agriculture, Monetary and Financial Relations - but also to add some more – like the Internal and Justice Affairs Section, for example – but also became responsible for the bilateral relations between Member States and candidate members from the former very powerful Directorate General of Political Affairs.

FURTHERMORE, the European Affairs structure kept the inter-face capacity with all the technical ministries in the government, through its border council of direction, a coordinating and facilitator of connections commission, shaped in this multi sectorial profile since 1986 to this day.

THE original Directorate General for Political Affairs evolved to a coordinating structure, acting as a primus-inter pares level for Multilateral and Bilateral relations Directorates General and as the Minister institutional adviser.

THE Cultural and Development areas went through several transformations - I will say, probably not the best solutions have been adopted, because the final out-puts are far from the quality of the European Affairs and Political Departments.

BUT for us the more complicated and difficult to settle in terms of organization has been the Economic department: from a full Directorate General before 1985, it has been merged with the Political Department – bilateral – between 86 and 94 – re-appeared has a Department at a Deputy Director General level between 94 and 2006 and re-emerged now as a D. G., but in a weakened position, loosing areas to the

European Affairs Directorate General internally and to the Investment and Trade Commission (Ministry for Economy) at a governmental level.

IN our case, the incapacity of crafting a consistent performance in the area and the zig-zagging of the proposed institutional solutions reflects, in my opinion, the realities of the present situation:

- the ambiguities of the expected role of the administration in an integrated market within the Union in one hand and a globalized economic world in the other;
- the shift of functions between the former national institutions and the European Commission;
- the (in my opinion) fortunately competitive relations between private business associations acting and promoting the interests of its associates and the traditional and probably obsolete concept of national state structures acting in the same global area.

TO sum up the evolution in my Ministry in the last 20 years reflects to the detail the changing reality of a medium country and its economy in an increasingly complex European Union.

ALREADY on the limits of my time, just some remarks on the Human Resources policy in the last 20 years.

WE are less than 500 professionals on the Portuguese diplomatic service, all categories included.

I think there has been a very clear improvement in the quality and in the global out-put of the Portuguese diplomatic service from 1985 until now.

I can identify basically two main reasons for this change, for the better, of our performance:

- better qualifications of the candidates, now recruited between all possible university background – until 76, only graduates with an university degree on Law, Economics, History and Philosophy were eligible;
- more competitive recruitment system, with the universe of candidates soaring from 20 30 candidates to 8/10 initial positions as attachés during the 70's , to the actual 800/1000 to 30/40 vacancies .

VERY strong financial constrains kept the ceiling of 500 professional in the last 20 years, even if the number of diplomatic positions abroad went up, at a diplomatic and professional consular positions.

THE way we found to achieve the best possible level of control with a strict limited replacement possibility, was to concentrate our professional elements on the key positions, either in Lisbon at the Headquarter level, either abroad.

ABROAD, our missions are a mix of professional diplomats, technical experts and administrative positions, the last category provided either by Portuguese public servants or by local engaged people.

AND in some more recent embassies, as Bratislava, we started to out-source some functions until now strictly covered by internal capacities – as accounting and maintenance, just to refer two of the more obvious ones.

IN Lisbon, we are split mainly in the two main Directorate Generals – Political and European Affairs – ;

IN all the other services - Cultural, Development Aid, Consular, Financial management – the professional diplomats are only assigned to analytical or top executive positions being all the other positions, even at staff and management level covered by experts recruited by our Ministry or, more often, on secondment from other Departments of our Public Administration.

Mr. Chairman, Ladies and gentlemen!

I hope I've been able to give you an idea of what happened in our Ministry and diplomatic service after the accession of Portugal to the EU.

How our policy changed in strategical terms, what type of management changes we introduced to try to cope with the professional challenges that came together with a full membership of the EU. Briefly, which are our weak and strong points, in terms of professional service, Ministry and, in a way, as a country.

Thank you very much for your attention!

H.E. José Ernst HENZLER VIEIRA BRANCO

*Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary
Embassy of Portugal
Moskovská 10
811 08 Bratislava 1*

Európska únia ako globálny hráč

Mgr. Andrea Elscheková-Matisová

Postavenie EÚ ako globálneho hráča

Postavenie a konanie jednotlivých aktérov na medzinárodnej scéne predurčuje niekoľko základných faktorov:

1. vplyv a reálne možnosti ovplyvňovať medzinárodné dianie,
2. záujmy a hodnotová orientácia ako aj
3. konanie ďalších hráčov.

Ako je na tom Európska únia? Je globálnym aktérom?

Je to fakt alebo kliše, na ktoré sme si zvykli inflačným používaním?

Asi nikoho neprekvapím, keď ako zástupkyňa jednej z európskych inštitúcií budem hovoriť v prospech tohto tvrdenia – Únia je globálnym hráčom.

V dnešnom globalizovanom svete takmer neexistujú témy, ktoré by sa zjednotenej Európy, s jej takmer pol miliardou obyvateľov a skoro 20 percentným podielom na svetovom hrubom domácom produkte netýkali. Globálne procesy si žiadajú globálne odpovede. Únia nemá inú možnosť ako byť silným a akcieschopným hráčom. Je viacero oblastí, kde Únia svoj prím jednoznačne demonštruje – v obchodnej politike, energetickej bezpečnosti, boji proti klimatickým zmenám, v oblasti dodržiavania ľudských práv, udržiavaní mieru a riešení konfliktov, rozvojovej pomoci. Málokto napríklad vie, že Únia je dnes najväčším donorom rozvojovej pomoci, rozvojová pomoc EÚ a jej ČK predstavuje viac ako 55 percent svetovej rozvojovej pomoci.

Keď hovoríme o globálnej úlohe EÚ, vždy sa chtiac-nechtiac dostaneme k porovnaniu EÚ s USA, ktoré sú prirodzeným európskym partnerom na základe rovnakej hodnotovej orientácie. Je však ťažko porovnávať neporovnateľné. USA majú pevné hranice a ústavu. Pre Američanov je zahraničná politika prejavom národného záujmu, multilaterálne usporiadania nie sú natoľko dôležité. Pri porovnaní bezpečnostných stratégií USA a EÚ, je jasný rozdiel v prístupe - unilateralizmus vs.

multilateralizmus. USA sú jednoznačne najsilnejšou vojenskou mocnosťou, čo nie je prípad EÚ a tzv. "tvrdou silou" sa nebude môcť porovnávať ani v budúcnosti. Na rozdiel od USA, EÚ disponuje silnou devízou v podobe širokého sortimentu nástrojov zahraničnej politiky i možnosťami v podobe obchodnej politiky a finančných programov rozvojovej a technickej pomoci, humanitárnej pomoci, civilných kapacít, krízového manažmentu a v neposlednom rade aj diplomatického potenciálu. Určite je komparatívnou výhodou mať v rôznych situáciách k dispozícii širokú škálu prostriedkov na dosiahnutie cieľa.

Európsky rozmer zahraničnej politiky a zahraničnej služby

Únia ma svoje záujmy po celom svete – vytvára a realizuje spoločnú politiku na medzinárodnej scéne. Hoci sme si tento rok pripomenuli už 50. výročie podpisu Rímskych zmlúv, ktoré projekt európskej integrácie naštartovali, SZBP resp EBOP čiže Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, resp. Európska bezpečnostná a obranná politika sú oveľa mladšie. Prvá právne ukotvená zmienka o spoločnej zahraničnej politike prišla až v roku 1993 spolu s Maastrichtskou zmluvou. Za takmer rovnako dlhé obdobie ako je existencia samostatnej SR a jej zahraničnej politiky, čiže asi 15 rokov, má Únia za sebou niekoľko úspešných míľnikov - od zadefinovania pozícií k takmer každej krajine či zoskupeniu, vrátane úspešného projektu, ktorým prešlo aj Slovensko – v rámci agendy rozširovania EÚ, až po mierotvorné operácie v Bosne, Kongu, Indonézii či budovanie vojenských kapacít. Na Balkáne je EÚ lídrom medzinárodného spoločenstva.

Na základe aj týchto faktov možno konštatovať, že za pomerne krátke obdobie spoločný hlas EÚ vo svete výrazne zosilnel. Nepochybne k tomu prispelo aj inštitucionálne posilnenie európskych inštitúcií, ktoré by som teraz rada krátko charakterizovala.

Významným krokom bola nominácia Vysokého predstaviteľa pre spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku v roku 1999 na základe Amsterdamskej zmluvy. Vytvorenie tohto postu jednoznačne prispelo k posilneniu činnosti a výstupov Rady EÚ ako aj istej personifikácii SZBP na medzinárodnej scéne.

Dôležitým aktérom v oblasti SZBP je tiež EK – v zmysle ustanovenia Zmluvy je Komisia plne asociovaná s prácou v oblasti SZBP, kde spolu s ČK má právo iniciatívy. Sila EK však spočíva najmä v manažmente rozpočtu SZBP a takisto vo vonkajšej reprezentácii prostredníctvom širokej siete Delegácií EK v tretích krajinách.

Pre doplnenie mozaiky "európskej diplomacie" treba tiež spomenúť posty EUSR –osobitných predstaviteľov EÚ, ktorí sú nominovaní ČK- Radou pre konkrétny región s konkrétnym mandátom zameraným na konsolidáciu mieru, stability a právneho štátu. V súčasnosti má EÚ 9 osobitných predstaviteľov pre Afganistan, oblasť Veľkých jazier, Bosnu a Hercegovinu, Strednú Áziu, Macedónsko, Stredný Východ, Moldavsko, Južný Kaukaz, Sudán.

Možno konštatovať, že európske inštitúcie - Rada a Komisia sú dnes prirodzenou súčasťou medzinárodnej diplomacie.

Samozrejme nemožno opomenúť ani ďalšiu európsku inštitúciu – Európsky parlament, ktorý má v zmysle zmluvy taktiež kompetencie v oblasti SZBP. V porovnaní s Radou a EK však možnosti europoslancov sú limitované na konzultačnú právomoc v kľúčových otázkach zahraničnej politiky EÚ a prijímanie rezolúcií ku konkrétnym otázkam.

Pre lepšiu predstavu o veľkosti štruktúr podieľajúcich sa na realizácii zahraničnej politiky EÚ zopár čísiel.

Čo sa týka EK, priamu zodpovednosť za vonkajšie vzťahy má portfólio komisárky Ferrero Waldnerovej - Direktoriát pre vonkajšie vzťahy - DG RELEX. Na výkone vzťahov s tretími krajinami sa však podieľajú aj ďalšie direktoriáty ako direktoriát pre rozvoj, obchod, rozširovanie, humanitárnu pomoc. Pre ilustráciu ide o zhruba 3 – 4 000 eurouradníkov.

EK má tiež svoje stále delegácie v tretích krajinách. V súčasnosti je ich 123, z čoho 5 pri medzinárodných organizáciách, OBSE, OSN, OECD, WTO. Na delegáciách, ktoré sú podriadené DG RELEX pracuje ďalších približne 5000 pracovníkov. Na porovnanie, pre MZV SR pracuje okolo 1000 pracovníkov vrátane vyslaných zamestnancov v zahraničí.

Historicky prvé „zárodky“ dnešných delegácií EK sa datujú od polovice 50 rokov, v Európe to bola kancelária v Londýne, z dôvodu podpísanej asociačnej dohody. V roku 1954 vznikla aj informačná kancelária vo Washingtone.

S prácou Delegácie EK má aj Slovensko živé skúsenosti najmä z prístupového procesu a manažmentu predvstupových fondov. Po vstupe do Únie boli delegácie v nových ČK transformované na zastúpenia, ktoré má EK v každom členskom štáte. Pre informáciu dodám, že tieto zastúpenia nie sú súčasťou vonkajšej reprezentácie a riadi ich Direktoriát pre komunikáciu, viceprezidentka EK, Margot Wallström.

Rada, na rozdiel od Komisie disponuje rádovo nižším počtom expertov na vonkajšie vzťahy. V porovnaní s Komisiou, kde pracuje v oblasti externých vzťahov niekoľko tisíc zamestnancov, ide v prípade Rady len o desiatky. Špecifické postavenie má tzv. Policy Unit, ktorá podlieha priamo pod VP pre SZBP a pozostáva z 27 členov podľa kľúča 1 expert z každého členského štátu. Expertov do Policy unit nominujú ČK. Samozrejme aj SR má v tejto jednotke svojho experta.

Slovenskí občania v inštitúciách EÚ

Keď som už spomenula personálne zastúpenie, pridám pár faktov o slovenských občanoch v EÚ inštitúciách s dôrazom na oblasť vonkajších vzťahov. V Rade je SR ako nová členská krajina veľmi úspešná, súčasný minister ZV Ján Kubiš pôsobil ako osobitný predstaviteľ EÚ pre Strednú Áziu, v súčasnosti slovenský diplomat Miroslav Lajčák vykonáva túto náročnú funkciu v Bosne a Hercegovine.

V EK je situácia iná - možno konštatovať, že Slovensku sa v rámci agendy vonkajších vzťahov zatiaľ nepodarilo obsadiť žiaden významnejší post - konkrétne na Direktoriáte pre vonkajšie vzťahy – DG RELEX pracuje 1 Slovenka. Budúcnosť nie je veľmi prajná, nakoľko cieľové čísla na náborové obdobie 2004-2007 pre 10 nových ČK, konkrétne na DG RELEX, sú už dnes prekročené o 33 percent. Trend napĺňania cieľových čísiel počtu pracovníkov z nových ČK je na iných direktoriátoch obdobný ako na spomínanom DG RELEX, t.j. cieľové čísla sú prekročené. Celkovo v EK na

postoch vyžadujúcich si VŠ vzdelanie v súčasnosti pracuje 139 slovenských občanov – z toho na postoch vysokého manažmentu 3 a v strednom manažmente 8.

Od Maastrichtu po Lisabon

Ako som už spomenula od Maastrichtu po Lisabon SZBP urazila výrazný krok vpred. Súčasný inštitucionálny set-up „del’by moci“ medzi Radu a Komisiu, je fungujúci, nie však ideálny. Problémom je istá medzera medzi politickými rozhodnutiami vykonávanými Radou a ich následnou realizáciou zo strany EK. Odbúrať existujúcu dvojkoľajnosť a zvýšiť synergiu v oblasti SZBP bolo cieľom Ústavnej zmluvy, ktorá zo známych dôvodov nevošla do platnosti.

Je preto potešiteľné, že súčasná politická dohoda dosiahnutá v rámci medzivládnej konferencie vo forme Reformnej resp. pripravovanej Lisabonskej zmluvy v princípe zachováva v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky pôvodné aranžmán ústavnej zmluvy. Týka sa to najmä :

1. Vytvorenia postu Vysokého predstaviteľa EÚ pre zahraničné záležitosti a bezpečnostnú politiku – v praxi pôjde o spojenie kompetencií Rady a Komisie pod jednotné velenie. Budúci vysoký predstaviteľ bude predsedáť Rade ministrov pre zahraničné záležitosti a zároveň bude podpredsedom EK. Reprezentácia EÚ navonok tak dostane touto "personálnou úniou" jednu tvár. Požiadavka pána Kissingera spred 30 rokov, keď zháňal číslo na európskeho ministra zahraničných vecí sa začína stávať reálnou. Či však bude volať na radu alebo komisiu nie je zatiaľ doriešené.
2. Budúca Lisabonská zmluva s cieľom posilniť hlas EÚ vo svete predpokladá aj vytvorenie jednotnej európskej zahraničnej služby. Zámerom je skombinovať skúsenosti a kvality národných diplomacií s kapacitami a zdrojmi, ktoré môžu byť mobilizované na európskej úrovni. Keďže budúca zmluva definuje zahraničný servis EÚ len rámcovo, jeho konkrétna podoba bude predmetom ďalších rokovaní. Nastaviť správnu synergiu medzi 1362 ambasádami

súčasných členských štátov a 123 delegáciami si vyžiada značnú dávku politickej vôle.

Takáto dohoda všetkých zainteresovaných potvrdí záujem o to, aby boli vonkajšie politiky EÚ vnútorne konzistentné a aby Únia vystupovala ako jednotný celok. Silný hlas EÚ vo svete a posilnenie SZBP si podľa prieskumov verejnej mienky- Eurobarometra, želajú aj občania EÚ, vrátane občanov Slovenska.

Dejiny európskej integrácie sú presvedčivým dôkazom, že členské štáty sú schopné dosiahnuť svoje ciele lepšie spoločne – v oblasti zahraničnej politiky to platí viac, než sme doteraz boli schopní priznať a podľa toho aj konať.

Mgr. Andrea Elscheková - Matisová

vedúca Zastúpenia Európskej komisie v Slovenskej republike

Zastúpenie EK v SR

Palisády 29

811 06 Bratislava

e-mail: andrea.elschekova@ec.europa.eu

Pôsobnosť a postavenie Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky v procese riadenia zahraničnej politiky a diplomacie Slovenskej republiky

Ing. Ján Foltín, CSc.

Vážený pán prodekan,

Excelencie, vážené dámy a páni!

Dovoľte mi najskôr citovať niekoľko viet z Ústavy SR, ktorá v Hlave 6 definuje právomoci prezidenta SR v oblasti zahraničnej politiky nasledovne:

- „... **zastupuje Slovenskú republiku navonok**“ – už táto formulácia hovorí, že má právomoc vyjadriť sa ku všetkému čo sa deje v zahraničnej politike krajiny.

Ešte niekoľko špecifickejších formulácií zo spomínanej Hlavy 6 Ústavy SR:

- dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy;
- dojednávanie medzinárodných zmlúv môže preniesť na vládu Slovenskej republiky alebo so súhlasom vlády na jej jednotlivých členov;
- prijíma, poveruje a odvoláva vedúcich diplomatických misií;
- má právo vyžadovať si od vlády Slovenskej republiky a od jej členov informácie potrebné na plnenie svojich úloh;

Vo svojom inauguračnom prejave hovoril prezident Gašparovič o troch postulátoch ktoré chce mať stále na zreteli počas svojho pôsobenia vo funkcii prezidenta: **bezpečnosť, prosperita a identita Slovenska.**

Tieto postuláty sme potom v Odbore zahraničnej politiky KP SR rozmieňali na nasledovných 7 priorit prezidenta v oblasti zahraničnej politiky:

I. Bezpečnosť

Po dosiahnutí členstva v NATO a EÚ v r. 2004 sa zdá byť naša štátnosť, naše národné záujmy dlhodobo garantované. Skutočne dnes nevidíme na našich hraniciach a v podstate nikde na svete nejakú konkrétnu hrozbu pre Slovensko. Lenže svet sa mení, ešte pred cca 20 rokmi to bolo inak a ťažko je predpovedať, kam sa bude svet uberať v nasledujúcich 15 – 20 rokoch a aké dopady to bude mať pre náš, stále mladý štát. Preto zostáva trvalou a prioritnou úlohou prezidenta štátu, ale samozrejme aj ďalších ústavných činiteľov a našej diplomacie, **dbať na bezpečnosť krajiny, identifikovať už zárodky prípadných hrozieb a rozhodne im čeliť.** Skutočnosť, že

prezident SR je zároveň hlavným veliteľom OS SR mu dáva právo i povinnosť zúčastniť sa na využití členstva SR v NATO ako nástroja na presadzovanie zahraničnopolitických záujmov SR. Patrí tu podpora politická i morálna (napr. osobnými návštevami) **pôsobeniu slovenských vojakov v medzinárodných misiách** (hlavne Afganistan, Kosovo) a zasadzovanie sa za **upevnenie transatlantických vzťahov**.

II. Vzťahy so susednými krajinami

Druhú prioritu predstavujú vzťahy so **susednými krajinami**. Úlohou prezidenta v týchto vzťahoch je pôsobiť v smere odstraňovania možných zdrojov napätia, naopak iniciovať politické, ekonomické, vzdelávacie, vedecké a kultúrne aktivity, umožňujúce plnšie využívať potenciál kooperácie Slovenska so svojimi susedmi.

A. Na našich hraniciach máme 3 krajiny zoskupenia **Višegrad 4**. Dôležitou prioritou bude pôsobenie v smere zachovania V4 ako regionálneho fóra pre dialóg o európskych otázkach, v súlade s duchom a praxou EÚ. Je známe, že sme najmenšou krajinou V4 a preto zo spolupráce vo V4 relatívne najviac profitujeme. Výhodou Slovenska je, že sme prirodzeným tmeliacim prvkom V4 (ako jediní máme spoločnú hranicu so všetkými ostatnými členmi V4 a vzhľadom k tomu, že sme najmenší, nikto nás nepodozrieva z mocenských ambícií).

B. Okrem krajín višegrádskeho zoskupenia máme na hraniciach dve veľmi rozdielne krajiny: **Rakúsko a Ukrajinu**. Rakúsko, už dlhoročný člen EÚ a prakticky od vzniku SR naše okno do EÚ.

Vo vzťahu k Rakúsku existuje významný potenciál ďalšej intenzifikácie ekonomických vzťahov, spoločných aktivít v oblasti cestovného ruchu a tiež v oblasti kultúry a vzdelávania. Ukrajina sama osebe má obrovský ekonomický potenciál (je to náš najväčší sused s takmer 50 mil. obyvateľov) a pre budúcnosť zostáva i prepojením na bývalé krajiny Sovietskeho zväzu, kde existujú stále dobré väzby našich občanov umožňujúce využiť obrovský potenciál tohto regiónu. V záujme Slovenska je podpora všetkých snáh Ukrajiny o jej priblíženie k EÚ. Výrazom záujmu prezidenta SR

o vzťahy s týmto naším susedom je návšteva prezidenta Juščenka v SR ktorá sa uskutočnila minulý mesiac.

III. Členstvo v EÚ

Členstvo SR v EÚ znamená novú kvalitu vnútornej i **zahraničnej** politiky Slovenska. Naše členstvo umožňuje plnohodnotne a aktívne sa zapojiť do práce na celoeurópskych, resp. globálnych úlohách a prioritách. Odbor zahraničnej politiky sa snaží vychádzať zo strategických materiálov EÚ (napr. **Ročná stratégia Európskej komisie, Legislatívny a pracovný program, programy predsedníctiev**) a orientovať činnosť prezidenta SR na kľúčové aktuálne otázky európskej politiky (sú to napr.: **Reformná zmluva, čerpanie fondov EÚ, Lisabonská stratégia, proces rozširovania EÚ**).

Prezident sa zároveň snaží uplatniť svoj vplyv pri formovaní Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) osobitne pri tvorbe a implementácii európskej a zahraničnej politiky voči Západnému Balkánu a Východnej Európe. Súčasťou tejto snahy je úsilie získať bližšie kontakty s lídrami rozhodujúcich krajín v EÚ (NSR, Francúzsko, Veľká Británia, Španielsko, Taliansko). Potvrdením týchto snáh sú štátne návštevy prezidenta SR v Taliansku a Španielsku, ktoré sa uskutočnili v tomto roku.

IV. Pôsobenie v OSN

Prebiehajúca **Reforma inštitúcií** OSN dáva nádej na zvýšenie významu tejto organizácie a tým všeobecne akceptovaného medzinárodného práva pri riešení svetových konfliktov. Prezident SR sa na pôde OSN snaží artikulovať slovenské záujmy pri tejto reforme. Dobrou možnosťou na to bola napr. účasť prezidenta na jubilejnom summite OSN v septembri 2005, po ktorom prebehla úspešná voľba SR do BR OSN a taktiež tohtoročná účasť, ktorá umožnila bilancovať naše 2 ročné členstvo v BR OSN.

V. Balkán a SNŠ

Ambíciou prezidenta v tejto oblasti je napomôcť revitalizovať tradičné vzťahy (či už politické, kultúrne, alebo ekonomické) v tomto priestore. Nástupnícke **štáty**

bývalej Juhoslávie ponúkajú, vzhľadom na tradičné spojenectvo, významný priestor či už na trvalejšie, alebo ad hoc politické aliancie a zároveň i priestor na intenzifikáciu ekonomických vzťahov. Dôvodom na zaradenie tohto priestoru do priorít zahraničnopolitických aktivít prezidenta SR je tiež významné zastúpenie slovenskej národnostnej menšiny v tomto regióne. **RF a ostatné krajiny SNS** prechádzajú obrovskými politickými a ekonomickými zmenami, ktoré sú v mnohom podobné zmenám ktorými musela prejsť SR. Vzhľadom na veľkosť týchto krajín i rozdielne východiská, trvajú tieto zmeny podstatne dlhšie a budú z dlhodobého hľadiska zrejme i bolestivejšie. SR môže byť, vzhľadom na získané skúsenosti, neexistenciu jazykovej bariéry (aspoň nateraz) i tradičné ekonomické i medziľudské väzby, zaujímavým partnerom pre tieto krajiny a z tohto partnerstva dlhodobo profitovať.

VI. Prosperitu Slovenska

Prosperitu krajiny v oblasti zahraničnej politiky sa prezident usiluje podporiť tým čomu sa hovorí **Ekonomická dimenzia diplomacie** – Všetky zahraničnopolitické aktivity prezidenta sú posudzované a pripravované i z pohľadu ekonomických záujmov SR. Myslím si, že významnou úlohou prezidenta je **spoluvytváranie pozitívneho imidžu krajiny**, či už vystúpeniami na medzinárodných fórach, poskytovaním rozhovorov pre zahraničné médiá, lobovaním u svojich partnerov – predovšetkým v krajinách so silným prezidentským systémom. Obraz krajiny je významným faktorom osobitne zahraničných investícií a v podpore aktívneho cestovného ruchu. Využívame tiež všetky možnosti na **otváranie príležitostí pre slovenských podnikateľov v zahraničí** iniciovaním podnikateľských misií pri návštevách prezidenta v zahraničí, prijatím predstaviteľov významných zahraničných firiem, resp. prijatím významných podnikateľských misií).

VII. Národná identita

Postulát **identity** v oblasti zahraničnej politiky napĺňa hlava štátu hlavne podporou **krajanskej komunity**, t.j. slovenských menšín v zahraničí. Menšín ktoré, aj vzhľadom na neexistenciu vlastného štátu, nemali v minulosti možnosť budovať si pevnejšie vzťahy s materskou krajinou. To je zrejme jeden z najdôležitejších dôvodov, prečo v porovnaní s inými národmi Slováci v zahraničí ľahšie asimilujú, absentuje

pocit hrdosti na rodnú krajinu, sú nedostatočne organizovaní a preto nedokážu efektívne podporovať svoju materskú krajinu.

Trvalou snahou preto je pôsobiť v smere udržiavania a posilňovania kultúrnych a jazykových väzieb na príslušníkov slovenského národa žijúcich v zahraničí. Okrem **národného rozmeru** (t.j. zachovanie našich národnostných menšín v zahraničí) má táto aktivita **tiež rozmer politický a ekonomický**. Posilňovaním väzieb krajanov na SR a posilňovaním hrdosti na ich pôvod sa zároveň posilňuje lobistická sila našich krajanov v zahraničí, ktorá nám tak chýbala v začiatkoch nášho štátu a otvárajú sa možnosti prostredníctvom krajanov iniciovať podnikateľské aktivity v danom teritóriu. V tejto súvislosti treba reagovať na prudký rast počtu našich krajanov v niektorých nových destináciách, menovite v tých krajinách EÚ ktoré od okamihu vstupu SR do EÚ otvorili svoj pracovný trh (Veľká Británia, Írsko). Táto nová emigračná vlna významne mení štruktúru slovenských komunít v zahraničí.

Záver

Úloha prezidenta SR v oblasti zahraničnej politiky vychádza z tradícií vytvorených ešte v rámci bývalého Československa. Táto úloha sa však významne menila po vzniku samostatnej Slovenskej republiky a voľbe prvého prezidenta nového štátu. Zmena ústavy SR ktorá zaviedla priamu voľbu prezidenta ďalej posilňovala, aj keď nie formálne posilnením kompetencií, úlohu prezidenta i v oblasti zahraničnej politiky. Tento proces zďaleka nie je ukončený. Každý nový prezident štátu bude prostredníctvom definovania svojich osobných priorít a svojou osobnou aktivitou posúvať hranice pôsobnosti a postavenia Kancelárie prezidenta SR v oblasti riadenia zahraničnej politiky a diplomacie SR.

Ďakujem Vám za pozornosť!

Ing. Ján Foltín, CSc.

*riaditeľ odboru zahraničnej politiky
Kancelária prezidenta Slovenskej republiky
Hodžovo nám. 1
P. O. Box 128
810 00 Bratislava 1*

Firmy a štát – strategickí partneri v oblasti hospodárskej diplomacie?

doc. Ing. Peter Mihók, CSc.

Úvodom mi dovoľte v krátkosti objasniť dva základné pojmy, ktoré s danou témou úzko súvisia – týmito pojmami sú diplomacia a hospodárska politika.

Čo je vlastne diplomacia?

Je to metóda, ktorá umožňuje zástupcom štátov formovať vzájomné vzťahy. Funkciou diplomacie a diplomatov je ochraňovať záujmy a presadzovať ciele vysielajúceho štátu v štáte, resp. v organizácii, do ktorej sú vyslaní, získavať informácie na výkon zahraničnej politiky štátu a reprezentovať vysielajúci štát. Diplomacia je nástrojom zahraničnej politiky štátu. Najstaršia písomne zachovalá diplomatická zmluva bola uzavretá v r. 1270 pred n.l. medzi egyptským faraónom Ramessesom II. a chetitským kráľom Chattušilom III. Moderná diplomacia sa rozvíjala od 15. storočia medzi vtedajšími talianskymi štátmi a vtedy sa zaviedla aj prax vysielania stálych diplomatických zástupcov.

Websterov náučný slovník charakterizuje diplomáciu ako umenie a prax vedenia rokovaní medzi krajinami s cieľom dosiahnutia vzájomne výhodných pozícií.

A čo je hospodárska politika štátu?

Je to súhra cieľov a nástrojov umožňujúcich realizovať tieto ciele, rozhodovacích procesov a opatrení zameraných na jednotlivé oblasti ekonomiky. Pri jej uplatňovaní musí štát zohľadňovať mnohé vnútorné i medzinárodné faktory, a to nielen ekonomické, ale aj politické, sociálne, vojenské, etické a pod. Hlavným subjektom hospodárskej politiky je štát vystupujúci prostredníctvom mnohých subjektov presadzujúcich často diferencované záujmy. K týmto subjektom patrí vláda, parlament, ministerstvá, centrálna banka, obchodné a priemyselné komory, priemyselné zväzy, lobistické skupiny a pod. Hospodársku politiku štátu ovplyvňujú aj medzinárodné hospodárske organizácie a nadnárodné inštitúcie.

Čiže aj hospodárska politika aj diplomacia je o presadzovaní a ochrane záujmov vlastnej krajiny. Umením ekonomickej diplomacie je spájať ich dokopy a tým dosahovať optimálny efekt z hľadiska potrieb spoločnosti.

Aká je slovenská realita?

Od roku 1993, teda od vzniku samostatnej Slovenskej republiky prešla oblasť zahranično-obchodných zastúpení viacnásobne protichodným vývojom, podstatou ktorého nebolo funkčné riešenie ale otázka podriadenosti týchto zastúpení ministerstvu hospodárstva, resp. ministerstvu zahraničných vecí, prerušované dvomi experimentami, z ktorých jeden boli zastúpenia Fondu na podporu zahraničného obchodu a neskôr zastúpenia SARIA. Vo finále sa všetko dostalo do východiskového bodu s minimálnym a málo funkčným systémom súčasných obchodných zastúpení ministerstva hospodárstva v zahraničí. V čom vidím hlavné problémy súčasného riešenia. V prvom rade v nevyjasnenosti vzťahov medzi politickou a obchodnou zložkou našich aj tak malých veľvyslanectiev v zahraničí. V nedohode medzi ministerstvom zahraničných vecí a ministerstvom hospodárstva o diplomatickej hodnosti – obchodný radca pre vyslaného pracovníka. Udeľovanie nízkej diplomatickej hodnosti znamená zníženie akčného rádiusa pre vyslaného pracovníka a tým aj primerane nižšiu úroveň jeho kontaktov. Slabá profilácia vysielaných pracovníkov z hľadiska teritoriálneho pôsobenia a tým nižšia znalosť problematiky daného trhu, spoločenského, obchodného ale aj zvykového rámca často aj nízka jazyková úroveň. Veľmi nízka úroveň spolupráce s podnikateľskými inštitúciami, ktoré zastupujú záujmy podnikateľskej sféry a majú s rozhodujúcimi partnermi vytvorené zmiešané komory, hospodárske a podnikateľské výbory, ktoré paralelne pôsobia v daných teritóriách. Hlavná aktivita vyslaných obchodných zástupcov sa koncentruje na zasielanie vyžiadanych správ na ministerstvo hospodárstva, kde tieto končia v šuplíkoch príslušných pracovníkov, nedostávajú sa do obecne dostupných informačných systémov ministerstva hospodárstva, bez osobitného vyžiadania sa nedostávajú ani do rozhodujúcich podnikateľských inštitúcií – SOPK a zamestnávateľské zväzy, ktoré by ich prirodzeným spôsobom sprostredkovali

podnikateľskej verejnosti. Nevychádza ani ambícia ministerstva zahraničných vecí dať klasickej diplomacii viac ekonomického ducha. Veľvyslanci neprechádzajú ekonomickou prípravou a pokiaľ nemajú k tejto oblasti osobitný vzťah a prístup, čo je skôr výnimka tak nedokážu dať ani objektívnu informáciu o stave a zámeroch slovenskej ekonomiky, čo je moja osobná skúsenosť z návštevy viacerých teritórií a rokovaní na úrovni ministrov príslušných krajín, to nehovoriac o presadzovaní záujmov. Môžem použiť vlastnú skúsenosť. Slovensko sa koncom deväťdesiatych rokov uchádzalo o poriadanie európskeho kongresu obchodných a priemyselných komôr čo sme aj dosiahli a v roku 2001 sa kongres Eurochambres konal v Bratislave. Tesne pred záverečným hlasovaním ma slovenský veľvyslanec v krajine, ktorá bola našim hlavným konkurentom požiadal, aby sme kandidatúru stiahli, lebo ho o to požiadali domáci predstavitelia a on im prisľúbil, že to u mňa presadí. Nepochodil aj keď bol z toho smutný a musel som mu dávať lekcii o slovenských záujmoch. Obdobných prípadov by som vedel uviesť viacero keď naši diplomatickí zástupcovia nehrajú s nami, ale s našimi partnermi. Moja skúsenosť je taká, že každý nový veľvyslanec, ktorý nastúpi na Slovensko po odovzdaní poverovacích listín navštívi predsedu SOPK s jasným poslanstvom som tu preto, aby som zlepšil hospodárske a obchodné vzťahy so Slovenskom, avšak len máloktorý slovenský veľvyslanec, ktorý nastupuje na svoju misiu do zahraničia sa príde predstaviť a informovať sa o záujmoch slovenského súkromného sektora v teritóriu jeho pôsobenia.

Slovenská diplomacia prakticky nevyužíva pozíciu slovenských predstaviteľov v medzinárodných mimovládnych vysoko vplyvných inštitúciách. Znovu využijem vlastnú skúsenosť, aj keď predpokladám, že ich existuje viacero. 6 rokov pôsobím ako 1. viceprezident Združenia európskych obchodných a priemyselných komôr Eurochambres v Bruseli, ktoré reprezentuje 19 miliónov európskych firiem v 27 členských krajinách EÚ a 18 nečlenských krajinách. Za celé obdobie môjho pôsobenia sa nikto zo slovenskej diplomacie alebo hospodárstva na mňa neobrátil v žiadnej otázke, zatiaľ čo iné krajiny sa na mňa pravidelne obracajú s požiadavkami o ich podporu, lobing a pod. Tie isté skúsenosti mám päť rokov ako podpredseda Svetovej komorovej federácie Medzinárodnej obchodnej komory v Paríži, ktorá sa výrazne

angažuje napr. v otázkach Svetovej obchodnej organizácie a napokon tie isté skúsenosti mám z dvojročného pôsobenia v predsedníctve Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru v Bruseli. Úprimne poviem bol by som veľmi rád keby sa niekedy popri Francúzsku, Veľkej Británii, Grécku, Poľsku, Česku, Maďarsku, Gruzínsku, Moldavsku, Turecku, Ukrajiny či Ruskej federácie na mňa obrátil aj niekto zo Slovenska, Aj takto sa robí diplomacia a niekedy účinnejšie a efektívnejšie ako úradníckou cestou.

Záver – firmy a štát ako partneri v ekonomickej diplomacii

Pokiaľ vnímame súčasnú slovenskú ekonomiku ako vysokodeetatizovanú, tak potom hospodárska politika štátu spolu s diplomaciou, a nevyčleňoval by som pojem ekonomická diplomacia ako osobitnú kategóriu, lebo diplomacia je aj a často v bilaterálnej relácii ale aj na úrovni Európskej Únie najmä o ekonomike a obchode, je o vytváraní priestoru, ochrane a presadzovaní záujmov slovenských firiem v bilaterálnej, európskej a globálnej dimenzii. Slovenské firmy patria v drvivej väčšine do kategórie malých a stredných podnikov. Slovensko prakticky nemá veľkých globálnych hráčov, čiže v multilaterálnej oblasti a oblasti vnútorného trhu Európskej Únie sa musíme koncentrovať práve na záujmy tohto podnikateľského segmentu. Pri investíciách smerom do zahraničia podporovať aktivity tých slovenských firiem, ktoré sú vývozcami kapitálu a efektívne investujú v zahraničí. Pri vstupe zahraničného kapitálu do slovenskej ekonomiky treba zmeniť doterajšiu rétoriku postavenú na filozofii, že na Slovensku je všetko možné za malý peniaz na rétoriku kultivovaného podnikateľského prostredia garantovaného veľmi dobrou ekonomickou legislatívou s jasným definovaním odvetvových, sofistikovaných a regionálnych priorít. Filozofiu postaviť na budovaní vedomostnej spoločnosti a poznatkovej ekonomiky. Vytvárať podmienky pre diverzifikáciu slovenského exportu smerom na východ, Balkán, arabské a ázijské krajiny k čomu vytvoriť aj účinný mechanizmus proexportnej politiky. Úlohou diplomacie je popri podpore uvedených činností zabezpečiť včasnú informovanosť nielen ministerstiev ale aj širokej podnikateľskej verejnosti o podmienkach a projektoch v jednotlivých partnerských krajinách. K tomu

je nevyhnutné vytvoriť funkčný systém prepojenie medzi zastupiteľskými úradmi v zahraničí a rozhodujúcimi podnikateľskými inštitúciami (SOPK). Uvedomiť si, že popri profesionálnych diplomatoch sú najlepšími neformálnymi veľvyslancami krajiny v zahraničí úspešní ľudia z oblasti umenia, športu či biznisu. Treba využiť tento prirodzený potenciál v prospech celej krajiny. Niekedy je dobré zletieť z výšin svetovej politiky na rodnú hrud' a venovať sa jej rozvoju.

doc. Ing. Peter Mihók, CSc.

predseda SOPK

Slovenská obchodná a priemyselná komora

Gorkého 9

816 03 Bratislava

e-mail: predseda@sopk.sk

Aktívna diplomacia pre 21. storočie

Ing. Marcel Peško

Dnešná diplomacia sa značne líši od tradičnej diplomacie 19. storočia, ale aj od tej akú som ju spoznal pri svojom vstupe do zahraničnej služby v roku 1992. A niet pochýb o tom, že tak ako sa od čias Viedenského kongresu, ktorý položil základné štruktúry modernej diplomacie, zmenil svet a medzinárodné vzťahy, zmenilo sa aj postavenie, poslanie a štýl diplomacie.

Demonopolizácia postavenia štátu v medzinárodných vzťahoch

OSN má so svojimi 192 členskými štátmi takmer štyrikrát viac členov ako v roku 1945, čo výrazne znásobuje potenciálne interakcie medzi štátmi, ktoré si udržali postavenie hlavného, aj keď nie jediného subjektu medzinárodných vzťahov. Tradičné kategorizácie štátov strácajú opodstatnenie (Východ verzus Západ), alebo význam (Sever verzus Juh), pričom nové naberajú na dôležitosť – bohatí verzus chudobní, začlenenie alebo vyčlenenie z globalizačných procesov, dobré vládnutie verzus nedemokratické, diktátorské režimy atď. Stále viac krajín je členom rastúceho počtu medzinárodných organizácií, na ktoré delegujú výkon nielen zahraničnej politiky, ale aj hospodárske, sociálne, environmentálne a iné otázky, ktoré až donedávna dominovali v domácej politike. Niektoré štáty majú federálne a regionálne štruktúry, ktoré sú v obmedzenej miere tiež aktívne na medzinárodnej aréne.

Štáty už dávnejšie stratili monopol jediných subjektov medzinárodného práva. Popri medzinárodných organizáciám, na medzinárodnej scéne majú svoje pevné miesto aj súkromné nadnárodné spoločnosti, ako aj mimovládne organizácie. Sme svedkami zapojenia veľkého množstva aktérov do medzinárodných vzťahov, pričom vo veľkej miere sa stiera hranica medzi štátnou a neoficiálnou zahraničnou politikou. Musíme rátať s tým, že monopol štátu v oblasti zahraničných vzťahov sa bude naďalej oslabovať až do takej miery, že stále viac aktérov nebude závislých od ochrany ich záujmov v zahraničí zo strany štátu.

Domestifikácia zahraničnej politiky

Ďalším novým faktorom súčasnosti je skutočnosť, že otázky zahraničnej politiky sú čoraz viac prítomné v médiách a naplno vstúpili do národnej, regionálnej ale aj lokálnej politiky. Zahraničná služba je vystavená stálemu „dohľadu“ a kritike verejnosti, v dôsledku čoho sa jej diplomati priamo zodpovedajú za svoje činy a vyjadrenia. Čo v minulosti bolo považované za „malú“ politiku sa stalo bežnou súčasťou dennodennej práce ministerstva zahraničia a diplomatov, vrátane napríklad otázok regulácie obchodu a investícií, životného prostredia, migrácie, cestnej infraštruktúry a ďalších bežných problémov občanov. Tieto otázky spravidla zastrešujú iné rezorty, ktoré si prirodzene posilňujú svoje medzinárodné postavenie a priamo, bez pomoci MZV, komunikujú so svojimi partnermi v zahraničí. Moderná diplomacia sa preto musí učiť deliť sa o kompetencie s inými rezortmi a svojimi službami, neraz aj z oblasti tradičnej diplomacie, preukázať svoju pridanú hodnotu.

Nové úlohy diplomacie

Globalizácia medzinárodných vzťahov, internacionalizácia národnej politiky a uvedomenie si, že globálne problémy vyžadujú globálne riešenia, zvýrazňujú nové dôležité funkcie pre diplomaciu. Diplomati sú dnes „manažérmi“ globalizácie. K otázkam ako odzbrojenie, kontrola zbraní, boj s medzinárodným terorizmom a kriminalitou, ochrana ľudských práv, prevencia klimatických zmien, podpora udržateľného rozvoja, prevencia konfliktov, rozvojová spolupráca, podpora mieru alebo ochrana zahraničných investícií, musia preto pristupovať s globálnou zodpovednosťou. Moderné zahraničné služby, vrátane slovenskej, musia proaktívne sledovať a ovplyvňovať vývoj v týchto oblastiach prostredníctvom zapojenia verejnosti a poskytnutia odborných rád pre tých, ktorí rozhodujú. Diplomati by mali mať prehľad o globálnych trendoch a záujmoch a čo tieto znamenajú pre ich krajinu.

Diplomacia a médiá

Pre mnohých najvýznamnejšou štrukturálnou zmenou prostredia, v ktorom operuje zahraničná služba, je revolúcia v informačných technológiách a zavedenie

moderných nástrojov komunikácie a nová situácia v oblasti médií. Diplomati asi nikdy neuspeje v rýchlostnej súťaži proti novinárovi. Ale to nie je ani jeho úlohou. Média nie sú nepriateľom zahraničnej služby. Naopak, médiá a diplomacia sú od seba závislé a mali by sa aj vzájomne dopĺňať. Moderný diplomat by sa mal usilovať o integráciu médií do jeho dennodennej práce a využívať svoje kontakty a znalosť problematiky pre analytické spravodajstvo o dlhodobých trendoch. Diplomati by mali byť schopní dostatočne skoro odhaliť, kedy je vývoj nepriaznivý pre záujmy jeho krajiny a odporučiť reakciu, resp. akciu. Zároveň musí byť dostatočne odvážny aj pre zaslanie zlých správ a musí mať vysoký stupeň profesionálnej integrity pre včasné a jasné signalizovanie, že vývoj doma by mohol spôsobiť problémy z hľadiska štátnych záujmov.

Diplomacia a informačné technológie

Vďaka moderným IT dnešní diplomati sú on-line spojení so svojimi kolegami na celom svete, vďaka čomu môžu rýchlo a neformálne získavať, resp. odovzdávať informácie. Dnes už hlavnou náplňou našej práce nie je, resp. nemalo by byť, faktické spravodajstvo alebo faxovanie dokumentov, ktoré sa nám podarilo získať vďaka nášmu diplomatickému šarmu. Internet dramaticky zvýšil objem a kvalitu dostupných informácií. My by sme sa mali zameriavať predovšetkým na hĺbkovú analýzu a formulovanie odporúčaní. Otázka dneška už nie je prístup k informáciám ale systém ich manažmentu. Časy tradičných archivačných a registračných procedúr sú na ústupe. Dnešný informačný pretlak si vyžaduje nové automatizované procesy tak, aby sa konkrétna informácia dostala včas k správnejmu adresátovi a bola následne dostupná všetkým na MZV, ktorí ju potrebujú. Aj my u nás vďaka zavádzaniu modernej elektronickej komunikácie pozorujeme dôležité zmeny ako sú: priame kontakty medzi zamestnancami bez predchádzajúceho súhlasu nadriadeného, rozvoj neformálneho spravodajského štýlu, tímová práca, redefinícia tradičných hierarchických komunikačných línií, častejšie delegovanie zodpovednosti, neformálne vytváranie tímov orientovaných na splnenie úlohy bez ohľadu to, kde zamestnanec pracuje alebo automatizácia finančno-administratívnych procesov. Vďaka moderným komunikáciám

sa diplomatická služba mení z organizácie, ktorá si cenila šikovnosť diplomatov pri získavaní informácie na organizáciu, ktorá si viac cení ako je ich informácia použiteľná pre celý tím. Moderná diplomacia si už nemôže monopolizovať a hierarchicky kontrolovať tok informácií. Mala by skôr podporovať stieranie hierarchických bariér a tímovú prácu, ktorá ide ponad tradičné hranice a delenie práce medzi ústredím a zahraničím.

Diplomacia ako služba občanom a podnikateľom

Osobitne náročnou výzvou pre diplomáciu je posilňovanie jej schopnosti poskytovať kvalitné služby pre verejnosť a podnikateľov a získanie zručnosti v efektívnejšom „predávaní“ svojej práce verejnosti. Či sa nám to páči alebo nie verejnosť vníma diplomáciu predovšetkým cez osobné skúsenosti občanov v situáciách, keď potrebovali pomoc či už zo strany zastupiteľského úradu alebo ministerstva. Diplomacia sa jednoducho musí prispôbiť aj tým najbizarnejším požiadavkám našich občanov a podnikateľov a reagovať na ne rýchlo a profesionálne. Zároveň musí výrazne zlepšiť komunikáciu s verejnosťou, aby táto dokázala vnímať jej prínos pre každodenný život z hľadiska jej komfortu a bezpečnosti. Ak je niekde v štátnom aparáte potrebné nahradiť byrokratické správanie a rozmýšľanie ľudským a profesionálnym prístupom, tak je to v prvom rade v oblasti priamej starostlivosti o občanov, vrátane konzulárnej služby.

Verejná diplomacia – „core business“ MZV

Uvedené procesy sú v pozadí pomerne nového konceptu zahraničných vzťahov – verejnej diplomacie. Dnešný diplomat je predovšetkým komunikátor a sprostredkovateľ pozícií jeho krajiny. Jeho práca už nie je len o diskrétnej, niekedy utajovanej komunikácii s partnerským ministerstvom, ale predovšetkým o verejnej diplomacii, v rámci ktorej sa zameriava na podporu pozícií vo vládných kruhoch, politických stranách, medzi podnikateľskou komunitou, sociálnymi partnermi, médiami a predstaviteľmi akademického a kultúrneho života. Oveľa viac času a úsilia

venuje budovaniu siete kontaktov s cieľom formovania verejnej mienky v krajine vyslania.

Aktuálna charakteristika umenia diplomacie

Nové faktory medzinárodných vzťahov stavajú aj do nového svetla tradičný pohľad na umenie diplomacie, ktoré v súčasnosti charakterizuje najmä:

- otvorenosť namiesto utajovania;
- vnímanie diplomacie ako služby pre klientov, ktorým poskytuje pomoc a radu;
- nie kvantita alebo rýchlosť, ale kvalita informácie;
- nahrádzanie hierarchických systémov tímovou prácou a networkingom;
- delegovanie zodpovednosti a optimalizácia rozhodovacích a administratívnych procesov;
- vnímanie MZV ako ktorúkoľvek inú organizáciu, ktorá má svoje ciele, operatívne úlohy a nástroje, zdroje a ľudský potenciál na ich splnenie.

Z uvedeného vyplývajú aj nové nároky na moderného diplomata. Pre efektívny výkon tohto náročného povolania je dnes potrebné multidisciplinárne vzdelanie, jazykové schopnosti, schopnosť komunikácie na verejnosti, znalosť moderných IT, orientácia na poskytovanie služieb, záujem o celoživotné vzdelávanie, schopnosť konať v krízových situáciách, schopnosť pracovať v tíme a v neposlednom rade manažérske schopnosti.

Modernizácia slovenskej zahraničnej služby - reakcia na súčasné výzvy

Globalizačné procesy v 21. storočí teda zásadne menia podmienky aj pre interakciu Slovenska s ostatnými krajinami a kultúrami ako aj pre presadzovanie našich záujmov na medzinárodnej scéne. Globalizácia je výzvou pre tradičný prístup k medzinárodným otázkam. Presadia sa tí, ktorí pochopia pravidlá „novej hry“ a flexibilne sa im prispôbia. V globálnom svete sa od diplomacie očakáva, že sa bude schopná orientovať aj v prostredí množstva neformálnych a mimovládnych štruktúr prekračujúcich národné hranice. Keďže diplomacia sa stáva riadiacim nástrojom pre reguláciu globalizačných procesov v prospech národných záujmov, musí byť zmodernizovaná tak, aby bola schopná pružnejšie reagovať na trendy a udalosti, ktoré z hľadiska štátnych záujmov predstavujú skutočnú pridanú hodnotu. Prvoradou

úlohou diplomacie je včas a dostatočne presne identifikovať globálne problémy a hrozby a zároveň efektívne formovať vnútorné politické prostredie tak, aby dokázalo na tieto výzvy adekvátne reagovať. Globalizácia postupne stiera historické rozdiely medzi domácou a zahraničnou politikou. Jednou z najdôležitejších úloh ministerstva zahraničia je preto prostredníctvom aktívnej zahraničnej politiky vytvárať dostatočný priestor pre manévrovanie v rámci politiky domácej. A naopak, prostredníctvom budovania mostov medzi Slovenskom a zahraničnými partnermi a ich záujmami, MZV by sa malo usilovať ovplyvňovať zmeny globálneho rámca v náš prospech. Tlaky globalizujúceho medzinárodného prostredia, ako aj zvýšené nároky na kvalitu výstupov a služieb poskytovaných MZV zo strany verejnosti nepochybne menia postavenie a poslanie diplomacie. Podmienkou úspešného vyrovnania sa s týmito procesmi je systémová modernizácia MZV. Tá znamená zásadnú zmenu riadenia, zavedenie moderných manažérskych metód a teda aj novej kultúry na MZV. Súčasnú vedenie ministerstva si to plne uvedomuje a aj preto sa rozhodlo pre projekt zásadnej zmeny riadenia na MZV, ktorému sme dali názov TREFA – **TR**valá **EF**ktivita riadenia.

Moderný diplomat

Začnem od ľudí, ktorí sú naším najväčším kapitálom. Moderný diplomat je dnes už viac manažérom, ako úradníkom. Mal by byť v prvom rade expert na koordinovanie rôznych činností, mal by mať vodcovské kvality a schopnosť motivovať. Mal by byť odborník na vzťahy s verejnosťou. Požaduje sa od neho, aby prevzal zodpovednosť za vytvorenie a realizáciu konkrétnych projektov, aby efektívne zvládol narábanie so zverenými prostriedkami, aby dokázal strategicky myslieť, robiť závery a odporúčania politickým lídrom, ale zároveň bol schopný operatívne a samostatne konať. Na druhej strane, by mal disponovať aj kvalitami klasického diplomata, vrátane prezentačných a negociačných schopností a samozrejme aj znalosťou diplomatického protokolu a praxe. Napriek tomu, že diplomacia sa naďalej teší tradičnému statusu, ktorý jej garantuje osobitné postavenie v systéme štátnej správy, nemôže sa vyhýbať modernizácii. Je nesporné, že manažérske riadenie

a efektívita organizácie sú spojené nádoby. Požiadavkou doby je zvýšenie efektívnosti štátnej správy bez znižovania miery jej demokratickej zodpovednosti.

Skúsenosti s modernizáciou štátnej správy vo vyspelom svete potvrdzujú, že je možné a často nevyhnutné zaviesť osvedčené manažérske praktiky, ktoré poznáme zo súkromného sektora. Úspešné boli tie krajiny, ktoré už nekladú hlavný dôraz na vstupy a predpoklady, ale sústredili sa skôr na výkony a výsledky, čím vytvorili systémovú väzbu medzi zdrojmi a konkrétnymi úlohami.

Projekt TREFA

So zámerom zdynamizovať modernizačný proces na MZV SR bol koncom minulého roku naštartovaný projekt **TREFA**. V spolupráci s externou konzultačnou spoločnosťou chceme do konca roku 2008 uskutočniť zásadné systémové zmeny. Cieľom projektu je implementácie systému riadenia, ktorý inkorporuje systém strategického riadenia so zabudovanými princípmi merania a hodnotenia výkonnosti na základe adresného programového rozpočtovania a systému manažérstva kvality, orientovaného na podporu trvalého zlepšovania.

Na základe dôkladnej analýzy súčasného stavu organizácie sa uskutoční optimalizácia pracovných procesov a tomu sa prispôsobia potrebné ľudské a finančné zdroje. Zároveň je cieľom projektu zaviesť moderný systém riadenia ľudských zdrojov. V neposlednom rade chceme dosiahnuť plnú integráciu informačných a komunikačných technológií ako aj v maximálnej možnej miere zautomatizovať a zjednodušiť finančno-administratívne procesy.

Cieľom druhej časti projektu je zabezpečenie dlhodobého zvyšovania výkonnosti MZV SR v certifikovanom systéme riadenia kvality EFQM.

Bude nanovo vypracované hlavné posolstvo ministerstva, strednodobé strategické priority a krátkodobé strategické ciele. Výpočet strategických priorít je dnes príliš obširný a keďže neexistuje priama väzba medzi prioritami a prostriedkami na ich plnenie, ich napĺňanie má neraz formálny charakter. Toto chceme eliminovať zavedením osvedčenej metódy *Balance Scorecard*, t.j. systému strategického riadenia,

ktorý umožní lepšie definovať strategické ciele MZV SR, sledovať ich plnenie, na základe pravidelného vyhodnocovania tieto ciele meniť a včas identifikovať a korigovať odchylný vývoj od požadovaného smeru. Zmyslom BSC je rozpracovanie strategických cieľov organizácie do súboru akčných krokov a zrozumiteľných a pokiaľ to bude možné aj merateľných ukazovateľov tak, aby bola vyvážená krátkodobá a dlhodobá perspektíva organizácie.

Cieľom projektu je dosiahnuť, aby sa rozpočet stal aj na MZV rozhodujúcim manažérskym nástrojom a hlavný dôraz bol presunutý na plánovanie konkrétnych výstupov a potrebných zdrojov. Všetky útvary a zamestnanci ministerstva budú vedieť za ktoré konkrétne ciele nesú osobnú zodpovednosť. Prostredníctvom vopred nastavených indikátorov výkonnosti bude možné priebežne vyhodnocovať napĺňanie týchto cieľov. Ako pomocný nástroj na podporu tohto systému bude zavedené programové rozpočtovanie. Veríme, že sa nám podarí vytvoriť systémové predpoklady pre efektívnejšie využívanie prostriedkov a hlavne ich uvoľnenie na aktívnu diplomaciu. Predbežné výsledky procesnej analýzy nám indikujú, že na tzv. podporné procesy dnes alokujeme vyše 40 % kapacít a času, pričom na tzv. hlavné procesy len okolo 10 %. Tento pomer chceme zmeniť v prospech hlavných procesov.

Integrálnou a jednou z kľúčových súčastí projektu je zavedenie moderného modelu riadenia ľudských zdrojov, ktorý na jednej strane zvýši konkurenciu a kvalitu, ale zároveň pracovné uspokojenie a lojalitu zamestnancov. Napriek pretrvávajúcej atraktivnosti MZV začíname pociťovať problémy s prítiahnutím a udržaním kvalitných pracovníkov, ktorí po získaní skúseností po prvom vyslaní do zahraničia v nie jednom prípade hľadajú uplatnenie v súkromnom sektore alebo v medzinárodných organizáciách a prácu na MZV vnímajú len ako akúsi prestupnú stanicu. Ich rozhodovanie je motivované okrem iného nejasnými kritériami kariérneho rastu, prebujnenou byrokraciou, veľkou disproporciou medzi mzdovým ohodnotením doma a v zahraničí, absenciou cieleného systému vzdelávania a hodnotenia, ako aj zastaranými riadiacimi metódami. To, že výchova schopného diplomata je dlhodobá a nákladná záležitosť nie je potrebné osobitne zdôrazňovať. MZV si jednoducho nemôže dovoliť stratiť nastupujúcu generáciu diplomatov a musí urobiť všetko pre ich

udržanie v náročnej konkurencii trhu práce. Aj preto projekt zmien je zameraný na zlepšenie systému plánovania ľudských zdrojov, na rozvoj ľudského potenciálu a vzdelávanie, ako aj na zavedenie prehľadnejšieho systému odmeňovania a hodnotenia zamestnancov vo väzbe na dosiahnutý výkon.

Diplomacia potrebuje zákon o zahraničnej službe a adekvátne prostriedky

Na záver by som chcel pripomenúť, že slovenská diplomacia si po pätnástich rokoch od vzniku samostatného štátu nie len zaslúži ale nevyhnutne pre svoju činnosť potrebuje, rovnako ako v iných štandardných krajinách, samostatnú právnu normu, ktorá komplexne a inštitucionálne upraví jej pôsobenie. Je potrebné právne vyprecizovať postavenie MZV, zastupiteľských úradov, konzulárnych úradov, pracovníkov zahraničnej služby a ich rodinných príslušníkov, ako aj podmienky pre vykonávanie zahraničnej služby, ktorá vzhľadom na svoj špecifický charakter nie je úplne totožná so štátnou službou. V neposlednom rade je potrebné právne doriešiť odmeňovanie a postavenie diplomatov, spôsob financovania zastupiteľských úradov a celý rad ďalších vecí súvisiacich so zabezpečením chodu siete zastupiteľských úradov, ktoré pôsobia v odlišnom právnom prostredí. Súčasný zákon o štátnej službe je viac prekážkou ako pomocou pre hladký výkon štátnej služby v zahraničí a často stavia ministerstvo pred neriešiteľné rébusy. Je potrebné zdôrazniť, že nepôjde o normu, ktorá sa týka výlučne MZV. Po vstupe SR do EÚ a NATO je do zahraničia vysielaných stále viac expertov z iných rezortov, ktorí narážajú na rovnakú právnu neistotu ako diplomati.

V týchto dňoch intenzívne pracujeme na návrhu zákona, ktorý plánujeme predložiť na rokovanie vlády na jar budúceho roku. Pevne verím, že tento návrh sa stretne s podporou naprieč celým politickým spektrom. Rovnako verím, že politické vedenie štátu podporí zahraničnú službu nie len týmto zákonom, ale aj pridelením potrebných finančných prostriedkov na jej chod, ale aj rozvoj. Základným atribútom štátu je aj zahraničný diplomatický servis, ktorý niečo stojí. Nemusíme si zakrývať oči nad skutočnosťou, že udržať sieť diplomatických misií v zahraničí je drahá záležitosť. V priemere daňových poplatníkov ročné vyslanie jedného diplomata so všetkými

nákladmi na jeho pobyt stojí od 2 do 5 miliónov Sk. Je na čase, aby sme akceptovali, že pre posilňovanie nášho medzinárodného postavenia potrebujeme aktívnu a motivovanú zahraničnú službu. Tá si vyžaduje nielen uznanie a rešpekt, ale aj adekvátne prostriedky a nástroje pre svoju činnosť. Nekoncepčné rušenie toho, čo sa podarilo za dlhé roky vybudovať by bolo cestou späť. Nepremyslené a neodôvodnené znižovanie rozpočtu a počtu zamestnancov ministerstva v čase, keď jeho úlohy a povinnosti kontinuálne rastú, môže spôsobiť ďalšie rozširovanie nožníc medzi želaniami a plánmi v zahraničnej politike a reálnymi možnosťami pre ich naplnenie. Tým však nemám na mysli rozlúčenie sa s tými, ktoré nespĺňajú náročné odborné alebo osobnostné kritériá pre prácu na MZV. Nedostatok zdrojov a personálu nás núti k neprofesionálnej improvizácii a preťažovaniu zamestnancov v zahraničí, ktorí neraz majú v pracovnej náplni až 5 – 6 agend od konzulárnych záležitostí, cez hospodárenie až po politickú a obchodnú problematiku. Obdobne, prípadná jednorazová úspora z uzavretia ZÚ sa neskôr môže vrátiť v oveľa väčších stratách spôsobených neprítomnosťou v danom teritóriu. Spomeňme len unáhlené rozhodnutia o zrušení našich diplomatických zastúpení vo Vietname, Spojených arabských emirátoch či Alžírsku, t. j. v krajinách, ktoré tradične patrili medzi našich obchodných partnerov a kde je dnes naša hospodárska aj politická prítomnosť nepatrná.

Aj keď diplomacia nedokáže predvídať budúcnosť, môže Slovensku pomôcť sa lepšie na ňu pripraviť a do určitej miery ju ovplyvniť tak, aby sme sa dokázali výraznejšie presadiť v globálnej súťaži a naši občania sa cítili bezpečne doma a komfortne v zahraničí. Aj z tohto dôvodu nemá zmysel ďalej odkladať zmeny na MZV SR. Kontinuita v zahraničnej politike neznamena stagnáciu. Uvedomuje si to, prirodzene, aj konzervatívna ale realistická slovenská diplomacia. V opačnom prípade hrozí riziko, že MZV SR nebude schopné pokračovať v kvalitnom plnení úloh stanovených vládou a parlamentom, čo určite nie je v našom štátnom záujme.

Ing. Marcel Peško

vedúci služobného úradu

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky

Hlboká cesta 2

833 36 Bratislava 37

Hospodárska diplomacia – pohľad MH SR

Ing. Peter Žiga

Vážené dámy, vážení páni,

dovoľte mi, aby som Vás v mene Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky čo najsrdečnejšie pozdravil na vedeckej konferencii „**Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie**“ a vyjadril poďakovanie organizátorom tohto podujatia za možnosť vystúpiť na ňom s krátkym príspevkom.

Ekonomická diplomacia ako organická súčasť jednotnej diplomacie je významným prostriedkom realizácie zahranično-obchodnej politiky Slovenskej republiky a tým aj celkovej zahraničnej politiky Slovenskej republiky. Hlavným poslaním ekonomickej diplomacie je zabezpečovanie zahranično-ekonomických záujmov štátu prostredníctvom aktivít ekonomicko-politických, finančných, obchodných a investičných. Prioritným zámerom ekonomickej diplomacie je podpora zahraničného obchodu a presadzovanie obchodných záujmov v zahraničí nielen na dnes už tradičných trhoch, akou je EÚ, ale aj na ďalších perspektívnych trhoch.

Cieľom proexortných aktivít je hlavne:

- výrazne zvýšiť exportnú výkonnosť slovenskej ekonomiky prostredníctvom zvýšenia exportu tovarov a služieb;
- znížiť závislosť na dovoze (zvýšenou domácou produkciou);
- znížiť deficit obchodnej a platobnej bilancie;
- zvýšiť výšku príjmov do ŠR (rastom výroby pre export a tým rastom príjmov z priamych a nepriamych daní);
- vytvoriť efektívny systém podporných nástrojov na zlepšenie konkurencieschopnosti SR.

Na dosiahnutie tohto základného cieľa sú definované nasledovné čiastkové ciele:

1. rozšírenie príležitostí pre export slovenských tovarov a služieb,
2. poskytovanie profesionálnej a účinnej podpory,
3. zvýšenie vývozu služieb,
4. rozšírenie ponuky finančných služieb,
5. zvýšenie prílevu zahraničných investícií s dôrazom na ich kvalitu (investície v oblasti výroby s vyššou pridanou hodnotou).

V súčasnom svetovom hospodárstve predstavuje zahraničný obchod neoddeliteľnú súčasť medzinárodných ekonomických vzťahov. Je aj jedným zo spôsobov zapojenia národného hospodárstva krajiny do medzinárodnej deľby práce s inými krajinami. Definícia zahraničného obchodu ho vysvetľuje **ako obeh tovarov a služieb formou vývozu a dovozu**.

Miera zapojenia sa jednotlivých ekonomík do medzinárodnej deľby práce je závislá od konkrétnych **vonkajších a vnútorných podmienok** konkrétnej krajiny.

Vonkajšími podmienkami rozumieme geografickú polohu, vyspelosť a celkový potenciál susedných ekonomík, vzájomné vzťahy a záujem o kontakty a hospodársku spoluprácu s inými krajinami, politickú a hospodársku situáciu v rôznych krajinách sveta a iné.

Vnútorné podmienky zahŕňajú ukazovatele ako surovinové a pôdne bohatstvo, bonitu pôdy, klimatické podmienky, existujúci priemyselný a poľnohospodársky potenciál krajiny, počet a vzdelanostná úroveň obyvateľstva, jeho kúpyschopnosť, tradície a iné.

S týmito podmienkami úzko súvisí aj samotný **cieľ zahraničného obchodu**. V prípade rozvojových krajín, vyznačujúcich sa jednostrannou orientáciou na výrobu a vývoz určitých poľnohospodárskych produktov - monokultúrnosťou, je zahraničný obchod často jediným spôsobom, ako získať zdroje na mobilizáciu existujúcich zdrojov vlastnej ekonomiky, alebo na dovoz iných nedostatkových tovarov a služieb. Na druhej strane existujú aj priemyselne a poľnohospodársky vyspelé ekonomiky s vysokým stupňom zahraničnoobchodnej výmeny. Jedná sa o malé ekonomiky vyznačujúce sa napr. nedostatočnou surovinovou základňou a malým vnútorným

trhom, ktoré majú za cieľ zvýšenie efektívnosti využitia vlastných výrobných kapacít, získanie surovín atď. Najmenej závislé na zahraničnom obchode sú veľké krajiny, disponujúce bohatou surovinovou základňou.

V súčasnom procese globalizácie svetového hospodárstva si však aj tieto ekonomiky uvedomujú nevyhnutnosť zapojenia sa do medzinárodnej deľby práce a vyvíjajú početné aktivity v zahraničnom obchode. Cieľom je prístup na trhy, dlhodobý vzrast vývozu, jeho diverzifikácia, racionalizácia dovozu, získavanie nových rozvojových zdrojov, ktoré faktory v konečnom dôsledku podporujú čo najrýchlejší ekonomický rast.

Prínos správnej orientácie dovozných a vývozných tokov tovarov a služieb je obzvlášť zreteľný v **prípade malých ekonomík**. Uvedené toky umožňujú preklenúť faktory brzdiace ekonomický rozvoj, akým sú absencia surovinových zdrojov, malý vnútorný trh, neoptimálna veľkosť a štruktúra výrobných kapacít atď.

Vzhľadom na to, že Slovenská republika sa vyznačuje absenciou vlastných rozvojových zdrojov a malým ekonomickým rozmerom národného hospodárstva, je jej dlhodobá prosperita výrazne závislá na účasti v medzinárodnom obchode. Zahraničný obchod, no predovšetkým export, je pre slovenskú ekonomiku rozhodujúcim činiteľom, ktorý sa výrazne podieľa na tvorbe hrubého domáceho produktu a je tiež podstatnou zložkou devízových príjmov štátu.

Preto aj **podpora exportu patrí k prioritám hospodárskej politiky Slovenskej republiky**. Okrem ekonomických podmienok dôležitým faktorom zahraničného obchodu Slovenskej republiky sú aj prírodné podmienky ako napr. priaznivá geografická a klimatická poloha Slovenskej republiky, tranzitné postavenie v srdci Európy, nízka zásoba surovinových zdrojov, ako aj sociálno-kultúrna úroveň spoločnosti daná právnym systémom, vzdelávacím systémom, historickými aspektmi, úrovňou vedy a výskumu a i. Výsledkom pôsobenia všetkých spomínaných faktorov je **vysoká miera otvorenosti ekonomiky Slovenskej republiky**, t.j. podielu vývozu a dovozu Slovenskej republiky na celkovom HDP, ktorý bol v roku 2005 vo vývoze 81,5 % HDP a v roku 2006 sa zvýšil až na 85,7 %. Vzhľadom na skutočnosť,

že slovenská ekonomika sa vyznačuje vysokou mierou otvorenosti, potrebou masívneho prílevu zahraničných investícií a zároveň je súčasťou mnohých medzinárodných integračných zoskupení, možno považovať akcentovanie významu obchodnej diplomacie za opodstatnené.

Na odbyt slovenských výrobcov, ale aj na celkové hospodárske výsledky štátu, má vplyv aj **posilňovanie úlohy a rozvíjanie ministerstva hospodárstva v oblasti zahraničného obchodu**. Správne stanovená stratégia rozvoja zahraničného obchodu za účinnej podpory zahraničných zastúpení ministerstva hospodárstva, ktorým sú Obchodno–ekonomické oddelenia Zastupiteľských úradov Slovenskej republiky (**d'alej OBEO**), má významný podiel na raste HDP, zvyšovaní zamestnanosti, v rozvoji slovenských podnikateľských subjektov a v konečnom dôsledku aj v raste životnej úrovne obyvateľstva.

Obchodno–ekonomické oddelenia Zastupiteľských úradov Slovenskej republiky sú základným nástrojom pre ovplyvňovanie bilaterálnej a multilaterálnej obchodno-hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky s krajinami ich pôsobenia a podstatným nástrojom podpory vstupu slovenských podnikateľov na zahraničné trhy. Predstavujú integrálnu súčasť jednotnej zahraničnej služby Slovenskej republiky jej zastupiteľských úradoch v zahraničí a ich činnosť a chod sa riadi Dohodou medzi ministerstvom zahraničných vecí Slovenskej republiky a Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky.

S hlavnými zámermi ekonomickej dimenzie v oblasti zahraničného obchodu, kooperácie, rozvoja MSP a investícií úzko súvisí aj inštitucionálna sústava orgánov štátu pre riadenie zahranično-ekonomických a obchodných vzťahov. Každý štát si vytvára orgány pre medzinárodné vzťahy so širokou všeobecnou kompetenciou v oblasti medzinárodných vzťahov štátu, vrátane jeho medzinárodných ekonomických vzťahov (reprezentatívne orgány štátu- hlava štátu, vláda, minister zahraničných vecí) a osobitné špecializované štátne orgány pre medzinárodné hospodárske vzťahy s užšou špecializovanou kompetenciou (spravidla ministerstvo hospodárstva, obchodu a priemyslu, ekonomiky a financií atď.).

Vzhľadom na rastúcu ekonomickú dimenziu medzinárodných vzťahov preniká diplomacia aj do iných rezortov štátu, ako napr. ministerstvo poľnohospodárstva, priemyslu, životného prostredia a pod., ktoré taktiež vstupujú do ekonomickej diplomacie. Do sústavy orgánov štátu pre medzinárodné ekonomické vzťahy patria aj orgány pôsobiace v zahraničí. Ide o oficiálne obchodno-ekonomické oddelenia zahraničných úradov vysielajúceho štátu, ktoré plnia funkcie na základe vnútorných noriem vysielajúceho štátu a zároveň noriem medzinárodného práva (diplomatického práva).

Základné funkcie a úlohy v záujme naplnenia poslania **OBEO** sú komplexom kontinuálneho procesu činností a aktivít v oblastiach, ktoré možno zhrnúť nasledovne:

- **obchodno-politická:** nadväzovanie kontaktov s orgánmi a inštitúciami krajiny pôsobenia, návrh foriem a rozsahu zmluvnej úpravy obchodných a hospodárskych vzťahov, udržiavanie kontaktov s predstaviteľmi existujúcich zastúpení slovenských subjektov v danej krajine, nadväzovanie a udržiavanie kontaktov s najvýznamnejšími podnikateľskými subjektami v krajine pridelenia aj v Slovenskej republike, zabezpečovanie úloh v teritóriu pre ekonomické rezorty Slovenskej republiky, bankovú sféru, presadzovanie zahranično-obchodných a obchodno-politických zámerov Slovenskej republiky v krajine pôsobenia;

- **analyticko-informačná:** získavanie a spracovávanie informácií súvisiacich s ekonomickým vývojom v krajine, s bilaterálnymi a multilaterálnymi obchodnými a hospodárskymi vzťahmi, s činnosťou krajiny v integračných ekonomických zoskupeniach, analyzovanie situácie na miestnom trhu, navrhovanie opatrení a odporúčanie priorít vo vzájomných obchodných a hospodárskych vzťahoch, atď.;

- **oblasť podpory exportu, cestovného ruchu a priamych zahraničných investícií v Slovenskej republike:** vyhľadávanie odbytových možností pre slovenských exportérov, hľadanie spôsobov prenikania na miestny trh, poskytovanie poradenskej a sprostredkovateľskej pomoci slovenským subjektom zahraničného obchodu, podporovanie presadenia sa slovenských podnikov v medzinárodných

výberových súťažiach, vyvíjanie aktivít na podporu aktívneho cestovného ruchu a rozvoj služieb, vyhľadávanie možností diverzifikácie základných vstupov do výroby v Slovenskej republike, vyvíjanie aktivít na prílev priamych investícií z krajiny pôsobnosti do ekonomiky Slovenskej republiky.

Po vstupe Slovenskej republiky do EÚ ukončili platnosť obchodné a hospodárske dohody medzi Slovenskou republikou a krajinami Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky. Na druhej strane vstupom Slovenskej republiky do EÚ sa Slovenská republika pričlenila k platným dohodám o voľnom obchode medzi EÚ a ďalšími krajinami (stredomorské krajiny, Južná Afrika, Mexiko, Chile). Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky v tejto súvislosti už pripravilo viacero medzirezortných a **medzivládnych dohôd o hospodárskej spolupráci**, ktoré vytvárajú priestor pre zintenzívnenie ekonomických vzťahov nielen v oblasti zahraničného obchodu, ale aj v oblasti spolupráce v priemysle, energetike a v technologickej oblasti. Na základe týchto dohôd sa začnú uskutočňovať zasadnutia spoločných komisií pre hospodársku spoluprácu.

Ekonomickú dimenziu diplomacie umocňuje aj postavenie a úlohy ministerstva hospodárstva, ktoré vyplývajú zo zasadnutia Európskej rady v júni 2006, na ktorom bol odsúhlasený paralelný prístup k rozvoju Európskej únie, v rozsahu priorit pracovného programu troch predsedníctiev Rady EÚ (Nemecko, Portugalsko a Slovinsko – 01.01.2007- 30.06.2008). Znamená to, že EÚ musí byť pripravená zvládnuť mnohé súčasné i nové výzvy, ktorým bude Európa počas niekoľkých nasledujúcich rokov čeliť a reagovať tak, aby priniesla konkrétne výsledky, ktoré občania očakávajú. Súčasne musí pokročiť v reformnom procese s cieľom zabezpečiť, aby rozšírená EÚ dokázala účinne fungovať.

Na zasadnutí Európskej rady bol schválený komplexný program a celý koordinačný mechanizmus rokovaní podľa Rady a jej pracovných skupín. Rokovania v pracovných výboroch a pracovných skupinách predstavujú najdôležitejšiu časť zapojenia sa Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky do tvorby strategického smerovania, európskej politiky a legislatívy, v ktorej sa presadzujú národné záujmy Slovenskej republiky.

V nadväznosti na túto skutočnosť je nevyhnutné zintenzívniť činnosť sektorových pracovných skupín a Rezortnej koordinačnej skupiny Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky najmä pokiaľ ide o prípravu predbežných stanovísk a pozícií Slovenskej republiky pre expertov pracovných výborov a pracovných skupín, v súlade s prijatými opatreniami na „Zabezpečenie koordinácie rozhodovacieho procesu pri tvorbe legislatívy EÚ v rezorte Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky vo vzťahu k vláde Slovenskej republiky a Národnej rade Slovenskej republiky“. Bola prijatá predbežná agenda sektorálnych Rád ministrov EÚ a úlohy Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky, ktoré je potrebné zabezpečiť na všetkých úrovniach koordinačného mechanizmu rozhodovania v záležitostiach EÚ.

Strategický rámec troch predsedníctiev Rady EÚ (Nemecko, Portugalsko a Slovinsko) obsahuje päť oblastí, ktoré sa dotýkajú kompetencií rezortu hospodárstva. Ide predovšetkým o Reformný proces a rozširovanie EÚ, Lisabonskú stratégiu pre rast a zamestnanosť, Stratégiu EÚ pre trvalo udržateľný rozvoj, Energetickú politiku EÚ a Podporu medzinárodného obchodu. Predsedníctva si vytýčili pre uvedené strategické oblasti priority a komplexný program.

Znamená to, že Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky ako jediné z ministerstiev úzko spolupracuje súčasne s piatimi eurokomisármi v uvedených oblastiach strategického rámca 18-mesačného programu troch predsedníctiev Rady EÚ. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky rozpracovalo oblasti svojich kompetencií strategického rámca do priorít a komplexného programu na ich zabezpečenie.

Z hľadiska integračných zoskupení zastáva **v obchode Slovenskej republiky vedúce postavenie EÚ a krajiny EZVO, ktoré tvoria Európsky hospodársky priestor**. Podiel na celkovom vývoze v roku 2006 predstavoval 87,2 %, pričom je zaznamenaný jeho neustály plynulý rast (v roku 2003 86 %).

V súvislosti s očakávaným vstupom Slovenskej republiky do eurozóny v roku 2009 sa očakáva nárast objemu realizovaného obchodu s krajinami EÚ a tým aj pozitívny efekt na prílev priamych zahraničných investícií. Podľa odhadov NBS sa

očakáva nárast zahraničného obchodu s krajinami eurozóny o 60 percent, čoho výsledkom bude **zvýšenie celkového zahraničného obchodu približne o polovicu. Prechod na novú menu sa odzrkadlí aj vo zvýšení prílevu priamych zahraničných investícií.** Prílev priamych zahraničných investícií kulminoval v roku 2006, pričom ich efekt na raste HDP by sa mal najviac prejaviť od roku 2007. Od roku 2007 sa očakáva aj tzv. prílev „výberových“ priamych zahraničných investícií pretože Slovenská republika už nebude prijímať všetky ponuky, ale iba tie, ktoré budú zamerané na vyššiu pridanú hodnotu.

Aj keď má v súčasnosti, z pohľadu celkovej slovenskej **obchodnej a hospodárskej spolupráce menší význam oblast' rozvojových krajín Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky**, na druhej strane sa táto vyznačuje veľkou dynamikou rastu a perspektívami rozvoja. Dnes má Slovenská republika v týchto krajinách minimálny počet zastupiteľských úradov a obchodno-ekonomických oddelení. Podnikanie v nich má svoje špecifiká, ktoré sú aj v modernej dobe založené na osobných kontaktoch a vzťahoch a na dlhotrvajúcej prítomnosti v krajine. Spolupráca s nimi je navyše založená aj na tradičných vzťahoch z minulosti, keď bývalé ČSSR, resp. ČSFR, boli v týchto krajinách veľmi aktívne. Obchodná spolupráca vychádzala z trvalej prítomnosti štátu v krajinách, či už formou zastupiteľských úradov, podnikov zahraničného obchodu, podnikov realizujúcich v krajine projekty a predovšetkým investičné celky, s prítomnosťou expertov alebo technických poradcov. Nadväzovanie obchodných a hospodárskych vzťahov s rozvojovými krajinami má svoje špecifiká a nevyhnutne vyžaduje zastúpenie formou OBEO.

V rozvojových krajinách sú perspektívne prioritne oblast' strojárstva (osobné vozidlá, stavebné mechanizmy a dopravné prostriedky, stroje na spracovanie kaučuku, technologické zariadenia pre priemysel, aj v špeciálnej výrobe, solárne panely), energetické zariadenia, valcované výrobky zo železa a ocele, dopravníkové pásy, elektrotechnické výrobky, špeciálna technika a náhradné diely na techniku obchodovanú v minulosti, chemické výrobky vrátane surovín pre špeciálnu výrobu, papierenské výrobky a syntetické vlákna. Slovensko môže participovať tak priamo, ako aj formou subdodávok na výstavbe líniových stavieb, dopravnej infraštruktúry,

rekonštrukcii ťažobného priemyslu, energetických celkov a petrochemických závodov (ocelové konštrukcie, spaľovacie kotly, potrubné systémy). Perspektívne je aj zapojenie slovenských firiem do subdodávateľských kontraktov pri realizácii projektov Svetovej banky.

Z uvedeného vyplýva, že teritoriálnou prioritou pri reorganizácii súčasnej siete OBEO budú perspektívne regióny rozvojového sveta. Konkrétne sa jedná o regióny Latinskej Ameriky, Juhovýchodnej Ázie a Maghrebu. Ich spoločnou črtou sú prebiehajúce integračné tendencie na báze vytvárania preferenčných obchodných vzťahov, resp. pokročilejších štádií regionálnych zoskupení. Ďalším spoločným znakom je obrovský ekonomický rastový potenciál, predstavujúci perspektívy pre intenzifikáciu zahraničného obchodu Slovenskej republiky želateľným smerom.

V súčasnosti Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky eviduje **vyslaných 63 zamestnancov (Obchodno–ekonomické oddelenia + stále misie) na 51 pracoviskách**. Z uvedeného počtu je 38 interných zamestnancov Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky (stála štátna služba, dlhodobá v stave Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky) a 25 externých zamestnancov (dočasná štátna služba, zamestnaní mimo rezortu Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky, súkromný sektor). Teritoriálne rozdelenie zamestnancov je nasledovné:

V rámci krajín s vyspelou ekonomikou: po realizácii zmien pôsobí v roku 2006 **30 zamestnancov na 27 pracoviskách** (Belgicko, Česká republika, Dánsko, Fínsko, Francúzsko (2), Grécko, Holandsko, Írsko, Lotyšsko, Maďarsko, Nemecko – Berlín (2) a Generálny konzulát Mníchov, Poľsko (2), Portugalsko, Rakúsko, Slovinsko, Španielsko, Švédsko, Taliansko – Rím a Padova, Veľká Británia; Švajčiarsko, Nórsko; Austrália, Japonsko, Kanada a USA);

V rámci ostatných európskych krajín: v roku 2006 pôsobia **4 zamestnanci na 4 pracoviskách** (Rumunsko, Bulharsko, Chorvátsko, a Srbsko);

V rámci krajín SNŠ: po realizácii zmien v roku 2006 pôsobí **10 zamestnancov na 6 pracoviskách** (Ruská federácia – Moskva (4) a Generálne konzuláty Sankt

Peterburg, Ukrajina – Kyjev (2) a Generálne konzuláty Užhorod, Kazachstan, Bielorusko);

V rámci rozvojových krajín: v roku 2006 pôsobí **11 zamestnancov na 11 pracoviskách** (Mexiko, Egypt, Turecko, Izrael, Sýria, Irán, India, Južná Kórea, Čína – Peking a Šanghaj a Juhoafrická republika).

Pre rozvoj obchodno-ekonomickej spolupráce v budúcich rokoch bude mimoriadne dôležité pristúpiť k zaktivizovaniu ekonomickej diplomacie vo vybraných rozvojových krajinách a to **urýchleným rozšírením existujúcej siete obchodno-ekonomických oddelení pri súčasných zastupiteľských úradoch** a v spolupráci s Ministerstvom zahraničných vecí Slovenskej republiky iniciovať kroky na rozširovanie samotnej siete zastupiteľských úradov.

V rámci medzinárodných organizácií:

- na Sekcii WTO Stálej misie Slovenskej republiky pri kancelárii OSN v Ženeve sú 3 zamestnanci (2 zamestnanci Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky a 1 zamestnanec Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky);
- na Stálej misii Slovenskej republiky pri OECD v Paríži je 1 zamestnanec Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky na systemizovanom mieste Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky
- na Stálom zastúpení Slovenskej republiky pri EÚ v Bruseli sú 4 zamestnanci Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky na systemizovaných miestach Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky
- vzhľadom na účasť Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky v 10 výboroch a 13 pracovných skupinách sa uvažuje v budúcnosti s personálnym posilnením Stálej misie Slovenskej republiky pri OECD v Paríži o ďalšieho zamestnanca (Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky by tak bolo zastúpené 2 zamestnancami).

Pozitívna je skutočnosť, že súčasná sieť OBEO pokrýva na ázijskom kontinente teritória podieľajúce sa na celkovom obrate zahraničného obchodu Slovenskej republiky s Áziou 70 %. Krajiny ASEAN predstavujú cca 10%-ný podiel na celkovom obrate zahraničného obchodu Slovenskej republiky, no v žiadnej z členských krajín tohto zoskupenia Slovenská republika nemá zriadené OBEO. Najvýznamnejšími z nich, z hľadiska obchodnej výmeny so Slovenskou republikou, sú Malajzia a Indonézia.

Čo sa týka obsadenia Latinskej Ameriky, tento región je značne personálne a technicky poddimenzovaný. Jediné existujúce funkčné OBEO sa nachádza v Mexiku. Pokryť aktivitami jedného zamestnanca Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky celý trh Latinskej Ameriky je prakticky nemožné a súčasný stav vzájomnej obchodnej výmeny so Slovenskou republikou je pomerne nízky práve z tohto dôvodu. Z hľadiska obchodu sú významné ekonomiky Mercosuru, ich podiel na celkovom obrate zahraničného obchodu Slovenskej republiky s Latinskou Amerikou predstavuje takmer 40 %. Prognózy hospodárskeho vývoja MERCOSURU sú priaznivé. Najvýznamnejším obchodným partnerom Slovenskej republiky v Latinskej Amerike s rozsiahlym a pre slovenský export perspektívnym trhom je Brazília (83% podiel na obchodnej výmene s MERCOSURom), ktorá, ako už bolo uvedené, smeruje k dosiahnutiu postavenia piatej ekonomickej veľmoci na svete.

Ďalšou prioritou bude zriadenie OBEO na africkom kontinente, kde momentálne pôsobí jedno pracovisko OBEO v Káhire v Egypte a jedno v Juhoafrickej republike. Objem vzájomnej obchodnej výmeny Slovenskej republiky s Afrikou je veľmi nízky, čo je dôsledok tak nižšej ekonomickej úrovne ekonomík regiónu, ako aj najmä slabého obsadenia OBEO v zahraničí. Aj keď sú krajiny Afriky ekonomicky okrem Juhoafrickej republiky relatívne málo rozvinuté, spolupráca v obchodnej oblasti a tiež v oblasti kooperácie je perspektívna z hľadiska významných zdrojov nerastných surovín, energetických zdrojov a rastúcej kapacity trhu. V budúcnosti uvažujeme so zriadením OBEO popri už existujúcich Zastupiteľských úradoch Slovenskej republiky v Afrike.

Systematické budovanie siete OBEO vychádza okrem už vyššie uvedených kritérií aj z **potreby profesionalizácie výkonu zahraničnej služby**.

V oblasti **vysielania obchodných diplomatov - vedúcich OBEO** vychádza obsahová náplň ich činnosti z Viedenskej konvencie o diplomatických stykoch. Kritériá pre hodnotenie ich činnosti vychádzajú z interných predpisov Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky, ako vysielajúcej organizácie, s akcentom na podporu zahraničného obchodu, cestovný ruch a obojstranné toky priamych zahraničných investícií.

Na základe plánovaného personálneho posilňovania pracovísk OBEO v zahraničí, súvisiaceho s celosvetovým trendom rozvoja a priorit obchodnej diplomacie sa priebežne skvalitňuje sieť OBEO v súlade so zabezpečovaním požiadaviek hospodárskeho rozvoja štátu.

Vážené dámy, vážení páni,

v mene Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky sa chcem poďakovať organizátorom dnešnej konferencie a zároveň mi dovoľte vysloviť presvedčenie, že konferencia vytvorí vhodný diskusný rámec k ďalšiemu prehĺbeniu ekonomického rozmeru diplomacie v prospech všetkých zainteresovaných strán. Ďakujem za pozornosť!

Ing. Peter Žiga

štátny tajomník

Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky

Mierová 19

827 15 Bratislava 212

**Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave**
**Faculty of International Relations
of the University of Economics in Bratislava**

v spolupráci
in co-operation with

vedecká konferencia / Scientific Conference

**ZAHRANIČNÁ POLITIKA A DIPLOMACIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
V KONTEXTE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE**

**FOREIGN POLICY AND DIPLOMACY OF THE SLOVAK REPUBLIC
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION**

5. 11. 2007

Ekonomická univerzita v Bratislave / University of Economics in Bratislava

FOTOGALÉRIA

© Zuzana Jójárt

PROGRAM

9:00 – 10:00 **Registrácia / Registration**

10:00 **Otvorenie konferencie / Opening words**

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

dekanka Fakulty medzinárodných vzťahov EU / Dean of the Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

10:05 **Príhovor / Welcome speech**

doc. Ing. Ivan Brezina, CSc.

prorektor Ekonomickej univerzity v Bratislave / Vice-Rector of the University of Economics in Bratislava

TÉMA č. 1 - Zahraničná politika a diplomacia na začiatku 21. storočia TOPIC 1 – Foreign Policy and Diplomacy at the Beginning of the 21st Century

10:15 **Aktuálne výzvy slovenskej zahraničnej politiky a diplomacie v globalizovanom svete / Current issues of the Slovak foreign policy and diplomacy in the global world**

Ing. Ján Kubiš

minister zahraničných vecí Slovenskej republiky / Minister of Foreign Affairs of the Slovak Republic

10:45 **Formovanie slovenskej diplomacie a jej inštitucionálnych základov / Forming of the Slovak diplomacy and its institutional basis**

PhDr. Peter Weiss, CSc.

*Katedra medzinárodných politických vzťahov Fakulty medzinárodných vzťahov EU
Department of International Political Relations of the Faculty of International Relations*

11:10 **Diskusia / Discussion**

11:30 **Prestávka / Coffee break**

11:45 **Manažment zahraničnej politiky a diplomatickej služby štátu po integrácii do EÚ - na príklade Portugalska / Foreign policy and diplomatic service management after integration into the EU – using the case of Portugal**

J. E. José Ernst Henzler Vieira Branco

*mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Portugalska v Slovenskej republike
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Portugal to the Slovak Republic*

12:05 **Európska únia ako globálny hráč / European Union as a global player**

Mgr. Andrea Elscheková-Matisová

vedúca Zastúpenia Európskej komisie v Slovenskej republike / Head of Delegation of the European Commission in the Slovak Republic

12:20 **Aktívna diplomacia pre 21. storočie / Active diplomacy for the 21st century**

Ing. Marcel Peško

vedúci služobného úradu MZV SR / Secretary General of the MFA of the Slovak Republic

12:35 **Diskusia / Discussion**

13.00 **Obed / Lunch Buffet**

TÉMA č. 2 – Špecifické otázky manažmentu zahraničnej politiky a diplomatickej služby TOPIC 2 – Specific Issues in the Management of the Foreign Policy and of the Diplomatic Service

14:00 **Jednotná reprezentácia SR v zahraničí – utópia alebo realita? / United representation of the Slovak Republic abroad – utopia or reality?**

JUDr. Jaroslav Chlebo

riaditeľ odboru, MZV SR / Head of Department, MFA of the SR

14:30 **Hospodárska diplomacia – pohľad MH SR / Economic Diplomacy – view of the Ministry of Economy of the Slovak Republic**

Ing. Peter Žiga

štátny tajomník MH SR / State Secretary of Ministry of Economy of the SR

14:45 **Firmy a štát – strategickí partneri v oblasti hospodárskej diplomacie? Enterprises and state – strategic partners in the field of economic diplomacy**

doc. Ing. Peter Mihók, CSc.

predseda Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory / Chairman of the Slovak Chamber of Commerce and Industry

15:00 **Diskusia / Discussion**

15:45 **Prestávka / Coffee break**

16:00 **Parlamentná diplomacia / Parliamentary Diplomacy**

PhDr. Bruno Hromý

riaditeľ Odboru zahraničných vzťahov a protokolu NR SR / Director of the Department of Foreign Affairs and Protocol of the National Council of the Slovak Republic

16:15 **Vojenská diplomacia / Military Diplomacy**

Ing. Jaroslav Baška

štátny tajomník MO SR / State Secretary of the Ministry of Defense of the Slovak Republic

16:30 **Pôsobnosť a postavenie Kancelárie prezidenta SR v procese riadenia zahraničnej politiky a diplomacie SR / Field of activity and position of the Office of the President in the process of management of the foreign policy and diplomacy of the Slovak Republic**

Ing. Ján Foltín, CSc.

riaditeľ odboru zahraničnej politiky Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky
Director of the Department of Foreign Policy of the Office of the President of the SR

16:45 **Kultúrna dimenzia diplomacie / Culture Dimension of diplomacy**

doc. Milan Kurucz, CSc.

riaditeľ Slovenského inštitútu v Budapešti / Head of the Slovak Institute in Budapest

17:00 **Diskusia / Discussion**

17:30 **End of the conference**

©
**Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave**